

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HOLSTEBRO,

en historisk, topografisk og statistisk
købstadsbeskrivelse

ved

L. Ch. Th. Frølund,
kordegn.

Udgiven med understøttelse af det jyske historisk-topo-
grafiske selskab.

1871.

Trykt på forfatterens forlag hos Oluf Olufsen i Ålborg.
I kommission hos Carl Gravesen i Holstebro.

Føroord.

Den by og det samfund, hvori jeg gennemlevede 24 af mine år, må jeg vel skylde kærlighed og taknemmelighed. Denne kærlighed og taknemmelighed forenede sig med en lyst og trang hos mig til at samle og frembragte nærværende arbejbe. Oprindeligt tænkte jeg mig min samling afbenyttet som bidrag til min embedsbog, byens avis og til mulig opbevaring i et af byens arkiver; men som samlingen voksede og kom til at indeholde oplysninger om flere og flere af byens forhold og som disse mere og mere for min betragtning kom til at danne et billede af byens for- og nutid, opstod ønsket om at lægge billedet frem for andre og sikre det for tilintetgørelse. At ønsket om arbejdet's udgivelse i trykken modnedes til beslutning, hidrører fra et par omstændigheder. For det første antog jeg, at arbejdet kunde være af nogen fortjeneste for videnskaben også ved besvarelsen af spørgsmaalet: bör stedsbeskrivelsen helst hvile på indberetninger eller på undersøgelser. For det andet antog jeg, at arbejdet foruden ved at vække, nære og tilfredsstille trangen til at høre og tale om godt gammelt og nyt kunde styrke kærligheden til hjemmet, til lige kunde være af ligefrem nytte for dette som en no-

genlunde fuldstændig håndbog i byens historie og topografi eller en såkaldt jordebog. Det tevar i det hele taget hensigten med arbejdet. At det nu foreligger i trykken uden tab af penge for mig, derfor har jeg det jyske historisk-topografiske selskab og byens borgere, der have understøttet mig med en god subskription, at takke.

Nogen egenlig beskrivelse af byen havdes ikke forud. Af trykte kilder havde jeg kun Pontoppidan, og derfor måtte jeg ty til biblioteker, arkiver, skrifter, protokoller, mundlige meddelelser osv. for at finde spredte efterretninger. Det første trykte bidrag til Holstebros beskrivelse, Erik Navrs „Ære- og takkedigt til Holstebro, Odense 1687“, som troedes tabt, men som dog fandtes i Karen Brahes bogsamling i Odense, gav ikke mange oplysninger. Rigere og derhos på få undtagelser nær troværdig viste Pontoppidan sig. Af skrevne hjælpemidler må jeg nævne Resens Atlas Danicus som fuldstændig troværdig og Kyndes indberetning (Grönlundske Papirer) der, først kommen mig ihænde i den sidste time, blev en prøvesten for mit arbejde, idet han meddelte ting, nætop således som jeg ad möjsommelige omveje havde funden dem. Meldal, som begyndte med at sige: „Qvid loquetur posteritas de avis, ubi desunt legenda nec non *Απτυκα*?“ og endte med: „Nil nisi reliqvia“ (se s. 146) skal dog ikke forglemmes.

Af mænd, ved hvem jeg ligesom har gjort spørgsmål til de døde, må jeg især nævne gørtler Peder Villerslev, hvis klare hukommelse ved at føre mig tilbage gennem tiden til 1790 har ledet mig på mangt et spor.

Hr. overlærer Kinch i Ribe, der har ydet mig indsigtfulde vink under udarbejdelsen, og hr. adjunkt

Wulff i Ålborg, som har stået mig bi ved korrekturlæsningen, modtage herved min uskrömtede tak.

Idet jeg overgiver offentligheden denne lille frugt af mit arbejde, som altid har været mig som en kær syssel, hvorvel det ikke altid har været uden bryderier, beder jeg om overbærelse med hensyn til sproget og fremstillingen, medens jeg naturligvis ønsker, at de fejl, som monne have skjult sig for mig, må blive opdagede. Det samfund, for hvilket bogen nærmest er skrevet, se til enhver tid på den med et venligt øje!

L. Ch. Th. F.

Sysselstaden Holstebro.

I.

Byens omgivelser.

1. Byens beliggenhed.

Beliggenhed. Holstebro ligger under $56^{\circ} 21' 34''$ nordlig brede og under $3^{\circ} 57' 36''$ vestlig længde fra København af regnet, hvorfor det bliver dag $15' 50''$ sildigere hos os end i hovedstaden. — Holstebro ligger i den af Storå gennemstrømmede vesterjydske tværdal, som af somme anses for at være en forhistorisk vesterhavsarm, hvis sidste rest nu forsvinder ved Nissumfjords udtørring, men som ved et dybere studium vist vil vise sig at være ligesom Limfjord en af Østersøens arme, som ved en hævning af Jyllands midte og en sænkning af den nuværende Nordsøs grund er bleven tør og ved den senere baltiske vandflods tilintetgørelse af forbindelsen mellem Frankrige og England er bleven tilsandet. Vi bo således på gammel hav- eller søbund, skönt 4 mile fra Vesterhavet og 13 mile fra Kattegattet, i Storådalen, 7 mile fra åens kilder og 3 mile fra dens udløb i Nissumfjord.

Fremdeles ligger Holstebro, som er midtpunkt for Holstebro amtstue- og lægedistrikt, i Ringkøbing amt og Hjerm herred på grænsen af Hammerum og Ulfborg herreder; men byen hørte 1649 og indtil den ny amtsinddeling 1794 til Ulfborg herred og Bøvling amt og endnu tidligere til Lundenæs amt¹⁾. Byen udgør det 123de lægd og er valgsted for 3dje folketingskreds, medens Skive er det for 8de landstingskreds, hvortil Holstebro hører. Endelig ligger Holstebro i *Hardsyssel* og er fra oldtiden dette syssels *hovedstad*.

2. Byens omgivelser.

Holstebro ligger omkredset mod nord af sin ladeplads *Struer* i Gimsing sogn ved *Venøbugt* (afstand ad landevej 2 mile, ad jærnvej 2 $\frac{1}{2}$ mil) og mod nordvest af *Lemvig* (afstand fra Struer 3 mile), mod nordøst af *Skive* (afstand ad landevej 5 $\frac{1}{4}$ mil, ad jærnvej 4 mile fra Struer), mod sydøst af *Herning* (afstand ad landevej 4 $\frac{1}{2}$ mil), mod sydvest af *Ulfborg-Vejlstrup* (afst. ad landevej 2 $\frac{3}{4}$ mil) og *Ringkøbing* (afst. ad landevej 5 $\frac{1}{2}$ mil — jærnvejens retning er endnu ikke bestemt).

Byen grænser nord for Storå, som gennemstrømmer den fra øst til vest, i vest og nord til *Måbjærg* og i øst til *Mejrup*; syd for åen i sydøst til *Tvis*, i syd til *N. Felding* og i sydvest til *Idum*. I byens nærhed ligger følgende gårde og møller, som jeg vil omtale med et par ord. I Måbjærg ligger *Frøjk* og *Lægård* møller, af hvilke den sidste synes at være omtalt allerede i det

---

1) If. kgl. resol. af 4de sept. 1793 omdeltes amterne. 1350 hørte Holstebro dog til Hjerm herred.

13de hundredår i anledning af, at en provst Guido, der døde 1297 i Ribe, til sin årtid gav 50 mark og derfor pantsatte halvdelen af møllen i „Motberigh“¹⁾. Frøjk mølle afbrændte anden gang i dette hundredår 1868, men opførtes atter året efter. I Måbjærg ligger også den større bondegård *Lægård* (i ældre tid *Løgård*), der er opstået ved sammenlægning af to gårde af samme navn. Her fødtes 1565 en af landets rigeste og driftigste mænd, handelsmand og borgmester i København, Mikkel Wibe²⁾. I Felding ligger *Vegen mølle* (i ældre tid *Vege*) samt gårdene *Krogsdal* og *Feldingholm*, der under navn af Stavshede (Stafshede) blev Krogsdal underlagt og atter fraskilt. Ovennævnte 3 møller, hvoraf Frøjk og Lægård kun have ringe vandkraft, medens Vegen mølle anses for en af de bedre, have indtil 1867, da der opførtes en vindmølle tæt nord for byen, haft byens og omegnens søgning. I Tvis ligger *Tviskloster* og *Tvisminde* og *mølle*, rester af den gamle gård Tvisel, som prins Buris 1163 indrettede til kloster, samt *Lavra-lyst* (Gertrudbæk) og *Peterslyst*, en af *Nybogårde*.

I byens umiddelbare nærhed og på dens mark ligger, foruden Holstebro mølle, banegården, graverboligen, fattiggården, hvilke enhver for sig nøjere skal omtales. *Holstebro mølle* ligger i 750 skridts afstand fra byens Nørreport på den østre side af banegårdsvejen, der løber lige i nord fra porten. Den har jærnværk af forbedret bygning.

Banegården, liggende vesten op til banegårdsvejen,

¹⁾ Kinch: Ribe s. 117. — ²⁾ Traps beskrivelse.

mellem denne og Oddesunds vej, i 500 skridts afstand fra Nørreport, med forsiden mod øst. Banegården såvelsom de øvrige stationsbygninger ligge med enderne vendte mod byen og tage sig derfor ikke sønderlig godt ud derfra, uagtet den vist er en af landets ædlest byggede banegårde. Den er opført af røde mursten og tækket med skiffer, er 54 al. lang og 12 al. vid, hvorimod den bagved liggende halle, der tildels er tækket med glas, er 70 al. lang og 24 al. vid. 200 skridt længere ude ligger varehuset, som tillige afgiver 3 kontorværelser, og som allerede i år¹⁾ er udvidet. Lokomotivhuset og kulhuset, der ligesom varehuset ere opførte af gule sten, ligge mellem stationsbygningen og byen. Alle stationsbygninger ere opførte i årene 1865—66 under ledelse af arkitekt *Weber*, og banen, bygget af mr. *Robert*, åbnedes 1 november 1866. Samtlige bygninger ere brandsatte for 25,790 rdl. — For dem, der har lyst til at høre om forvarsler, vil jeg, før jeg forlader banegården tilføje, at hvor jærnvejen er lagt, har en hovedløs hest haft sin gang.

Graverboligen ligger et par hundrede skridt udenfor Østerport på den søndre side af Viborg vej. Den er opført på en gammel tomt 1865 og indbefatter et skur til ligvognen. Stedets navn er sandsynlig Driftdal.

Fattiggården. I $\frac{1}{8}$ mils afstand fra Sønderport mod sydøst ad Herning vej og syd for denne ligger fattiggården med en have mellem dens hovedbygning og vejen. Gården består foruden hovedbygningen af et østre og et

---

¹⁾ Ved i år forståes altid 1870.

vestre hus. De tvende første ere opførte 1863, det sidste 1865. Fra haven er hovedindgangen midt i huset, der pålangs gennemskæres i sin fulde længde (80 al.) ved en gang, der skiller værelserne i to rækker. I den nordre række ligger til venstre fra indgangen et lille kontor, to mindre og et større arbejdsværelse og til højre økonomens lejlighed, bestående af to værelser, køkken (der tillige er spiseværelse) og spisekammer, samt en mindre sygestue; i den søndre række haves fra østre ende en ligstue, en større sygestue, gang til gården og 12 lemmeværelser. Under bygningen findes 2 kældere. Ad åre vil der blive opført en lade syd i gården. Bygningerne ere brandsatte for 10,260 rdl.

Idet jeg forlader disse offentlige bygninger, vender jeg mig til de anlæg og plantninger, som, hvor små de ere, dog bidrage til at forskønne byens omgivelser. Som jeg har gjort en svingning nord og øst om byen, gör jeg nu den samme tilbage til plantagen, skydepladsen, Eyndhovens anlæg, lunden, den ny kirkegård, anlæget og Nøj-somhed.

Plantagen. På den modsatte side af Herning vej, tæt ved fattiggården, er indgangen til plantagen. I vinteren 1866—67 inddigedes et fladeindhold på 90—100 t.d. land af byens fælles hede hertil. Det allermeste heraf har hældning mod vest og nord og har således just ikke en for den skarpe vestenvind beskyttet beliggenhed. For at yde et sådant er der på den nordre og vestre side og tillige på den søndre side, da sydvestvinden også kan have sin uheldige indflydelse, i en længde af 3150 al. anbragt et foreløbigt 6 al. bredt, kulgravet læbelte med eg og bøg. Det indenfor læbeltet

liggende areal kan betragtes som 3 partier, hvoraf det øverste største stykke mod nordvest har et skarpt jordsmon, som man har betænkt fra vest af at beplante med bjærgfyr, der hidtil har givet de bedste forhåbninger, indtil man når et bedre og mere ujævnt strøg, der egner sig for en mere blandet bestand af nåletræer. Dette drag sluttes i øst af en stigning på omtrent 10 td. land, som agtes beplantet med hvidgran. Over denne hæver det sydøstre hjørne med lerunderlag, temmelig dyb muld og lidt hældning mod sydøst sig som en hakkeflade på 5 td. land, der er beplantet med rødgran. I foråret 1868 plantedes 20,000 rødgran, 6000 hvidgran, 1500 østerrigske fyr og 15000 bjærgfyr; i 1869—70 er der indplantet 50,000 mest bjærgfyr og i løbet af 4—5 år forventes det hele tilplantet. Plantagen ejes af byen og drives af en af byrådet valgt komite, der understøttes af kommunen, byens sparekasse, hedeselskabet og regeringen under hedeselskabets tilsyn med 100 rdl. årlig fra hver. Om foretagendets heldige fremgang nærer kyndige de bedste forhåbninger.

Skydepladsen i den nordlige del af plantagen er anlagt i en slugt, dannet ved sandflugt, — en lignende påtænkes anvendt af ældre skytter — og indviet 20 Juni 1869. Pladsen, der er planeret og omgivet af dige i syd, vest og nord, danner et tærn af omtrent 1300 □ al. og er beplantet. Skydehuset er kun et træhus, og hele anlæget med den 400 al. lange skydebane har kostet omtrent 300 rdl. På en ophøjet plads vajer Danebroge over 3 kanoner, som tilhøre politibetjent Clausen.

Eyndhovens anlæg er anlagt 1820—30 af gæstgiver Eyndhoven, en indvandret hollandsk kedelfører. Han nyt-

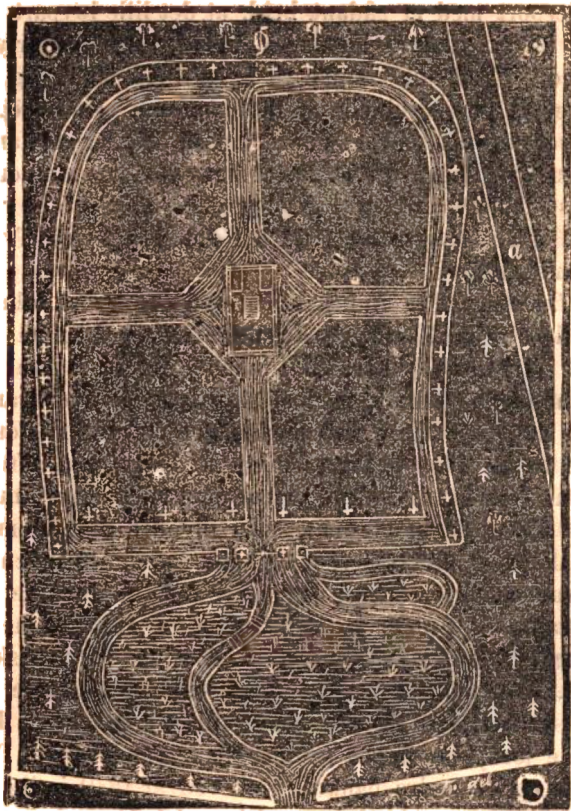
tede hertil en tilgroet åsving under sin toft tæt øst for Sønderport med et sådant held, at det lille løvparti ikke alene fik skovnatur, men blev byens kæreste forlystelsessted. Ved mit komme til byen 1847 fandt jeg endnu her et yndigt billede af indbyggernes samliv, og jeg behøver kun at nævne dansepladsen, ligevægtsstangen, vippen og gyngen for at fremkalde venlige minder fra byens „Tivoli“. Siden 1850 har dette anlæg ikke været plejet eller besøgt, og 1864 led det me~~g~~ ved Tyskernes mishandling.

Lunden. Fra Anlægsbroen ved Østerport løber en vej til højre med bakker på venstre og engdrag på højre hånd. Denne vej fører til Lunden, der er et kratparti, rest af fordums skov, med al slags pur på sydskråningen af den høje mark ned mod engen og Storå. For omtrent 15 år siden besøgte dette sted jævnlig, efter at konsul *Toft* havde anlagt gange og hvilepladser; nu besøges det mest af børnene, som plyndre dets blomsterflor af roser, pragtstjærner og konvaller. Adgangen dertil vanskeliggjøres mer og mer ved udgravning efter gulvsand. — Følger jeg nu samme vej tilbage, har jeg omtrent midtvejs på højre hånd byens forrige skydeplads, hvor politikoret og skytteforeningen tidligere holdt sine skydeøvelser og den sidste tillige sine fester. Dette stykke jord, der ligger mellem Bjærgmandsbakke, Blegebakke og de andre banker, blev ved år 1840 indkøbt af Ringkøbing amts landøkonomiske selskab til planteskole, som dog snart opgaves. Dets navn „Bomskole“, der så småt går igen, manes herved til — Tyskland.

Kirkegården. Vi stå atter ved Anlægsbroen, hvor en anden vej løber til venstre. Vi følge denne og stå

straks ved kirkegårdens ydre port. Kirkegården, som

Kirkegård og kapel.

a) Viborg vej.

indeholder $3\frac{1}{2}$ td. land, der ved indkøbet kostede 500 rdl., ligger med vestre side til ovennævnte Mejrup vej, med nord- og østsiden til marken og med sydsiden til

Viborg vej. I vest, nord og øst er kirkegården indhegnet med dige, der er beplantet med hvidtorn. Den består af to partier, forgården og selve kirkegården; denne er en jævn flade på den høje mark med bakkeskråning mod syd; men hin danner en jævn skråning mod vest. Begge partier ere adskilte ved et torngærde og en port. Medens den ydre port, der ligesom den indre både har køreport og 2 gangporte, kun er af træ, er den indre af jærn, anbragt mellem 4 af røde mursten opførte firkantede og med jærndække forsynede piller, hvoraf de midterste ere prydede med jærnkors, medens de yderste kun have — jeg ved ikke, hvad det skal være for prydelser. Forgården har store for det meste med løvtræer beplantede plæner, der ere adskilte ved brede slyngende gange. Fra indgangen fører en hovedgang af 10 al. brede rundt om selve kirkegården; men i nord, øst og syd er denne holdt så langt fra hegnet, at der mellem dette og gangen bliver en vide af 12 al., hvoraf de yderste 6 al. nærmest diget ere beplantede, medens de 6 inderste ere henlagte til familiebegrovelser. Det indenfor denne gang liggende stykke jord er ved en 10 al. bred korsgang delt i 4 kvarterer. Alle gange ere beplantede på begge sider med løvtræer. Kirkegården blev anlagt 1864, indviedes 12 Jan. 1865 af provst Bøtcher i Sevel og toges i brug 16 Jan. 1865, da *Mette Marie Gram* nedsænkedes under nr. 1. Begravelserne i kvartererne tages i rækkefølge, men familiebegrovelserne kunne udtages hvorsomhelst. Det nordvestlige kvarter er udtaget til børn. Fredetiden er mærkelig og beklagelig nok kun 20 år.¹⁾

---

¹⁾ Den første familiebegrovelse udtog jeg 1 marts 1865 for mig og mine.

Graveren, der fører Gravprotokol, er lønnet på følgende måde: 1) fribolig, 2) pengelön 30 rdl., 3) betaling for gravkastning efter følgende *takst* af 1865: 1ste klasse til voksne 2 rdl., til børn 1 rdl. 3 mrk.; 2den klasse, til voksne 1 rdl. 3 mrk., til børn 1 rdl.; 3dje klasse, til voksne 1 rdl., til børn og fattige 4 mrk. — Den nuværende graver er *H. K. Bertelsen*.

Nedenstående tabel viser *taksten*, hvorefter der betales til kirken *for jord*: 1ste klasse, for voksne 2 rdl. 3 mrk., for børn 1 rdl. 1 mrk. 8 sk.; 2den klasse, for voksne 1 rdl. 1 mrk. 8 sk., for børn og fattige 4 mrk. Familiebegrovelserne betales for hver □ al. med 2 mrk. 8 sk.

Ved den gamle kirkegård tjente 12 *ligbærere*¹⁾, hvis antal 1866 blev indskrænket til 6. *Ligbærernes takst* er følgende: 1ste klasse 3 rdl., 2den klasse 1 rdl. 4 mrk., 3dje klasse 1 rdl. 2 mrk., fattige 1 rdl. Benyttes lavet ikke ved voksnes jordefærd, betales kun det halve; for børns er der ingen forpligtelse til at afbenytte det.

Er der end allerede rejst flere ret smukke gravminder, bringes man dog ved synet af de mange jærnkors til at mindes digterens ord: Tag det sorte kors fra graven, plant en lilje, hvor den stod.

1870 den 18de april afsløredes et minde over en våbenbroder, der døde tildels af det sår, han havde fået den 18de marts 1864 i kampen ved Dybbøl. Mindesmærket, der er en 2 al. høj sandsten, har følgende indskrift: „Martinus Engfred Vang, f. 17 Juli 1838, d. 16 Juni 1869. Våbenbrødre satte ham dette Minde.“

---

1) I deres forhandlingbog, der er ældre end 1766, kaldes de „kassebrødre.“

Ligkapellet. I sommeren 1870 opførtes et ligkapel midt i kirkegårdens korsgang. Det er opført af røde mursten og tækket med skiffer. Dets længde er $16\frac{1}{2}$ al. og viden 12 al.; højden til taget er $6\frac{1}{2}$ al., og til mynningen $11\frac{1}{2}$ al. Indgangen er i vestre ende, over hvilken der er anbragt et jærnkors. I østre ende findes 1 og i hver af siderne 3 jærnvinduer. Ligstuen eller tilhørerpladsen findes nærmest indgangen; det øvrige rum optages af 2 små værelser i de østre hjørner og en imellem disse værende taleplads af 4 al. vide. For afbenyttelsen gælder taksten for *ligvognen*, nemlig 1ste kl. 2 rdl., 2den kl. 8 mk., og 3die kl. 1 rdl. Kapellet er brandsat for 1200 rdl.

Samme sommer bekostedes en *brønd*, der er 18 al. dyb, ved frivillige bidrag og et tilskud af kirkens kasse.

Vi stå nu atter ved den yderste port, på Mejrup vej, lige over for indgangen til

Anlægget. Hovedindgangen er tæt ved Østerport. Når det i Traps beskrivelse hedder: „Tæt nordvest for byen langs med et lille vandløb er anlagt for et par decennier siden en lille plantage, navnlig af gran“, da behøver dette en rettelse. Plantagen, der ligger nordøst for byen, er anlagt 1820—30 af lærer *Jens Dahl*, som for største delen ikke alene har jævnet Balbondes¹⁾ bakke-skråning, men så godt som med egne hænder beplantet det hele. Vel nød han nogen understøttelse af Ringkøbing amts økonomiske selskab og i de senere år af byen, men understøttelsen var ikke af nogen stor betyd-

---

¹⁾ Om navnet er Bal eller Bul (o: Balsler el. Bodil) Bondes bakke, er usikkert.

ning. Hvad pris man satte på hans arbejde, viser følgende. Da dronning Karoline Amalie ved sin nærværelse til et lysthus gav 50 rdl., hvorfor der indkøbtes mursten, var der ingen tilbøjlighed til fra byens side at gøre tilskud. Stenstabelen forsvandt tid efter anden. Ved frivillige bidrag og tilskud fra sparekassen blev dog et sådant opført 1861. — Da Traps beskrivelse udkom, var bestanden navnlig gran; nu er det anderledes; ti granerne, som ved året 1840 stode i deres bedste kraft, ere nu for største delen forsvundne. I de sidste 12 år er der plantet birk, ahorn, ælm, eg, bøg, hestekastanie, rön osv. og med jævngode åringer vil byen og forskønnelseskomiteen se sine opofrelser lønnede om ikke lang tid. Lysthuset er udlejet til en vært, som holder dansebod og keglebane. I dette særdeles smukke lille anlæg, der i de senere år er blevet udvidet, have byen og omegnen holdt sine grundlovsfester nu i 20 år. Det fortsættes mod nord af

Nöjsomhed, idet bakkeskrænterne mod øst og syd, der ere skænkede fra præstens og byfogdens embedsjord-er, ere bekostede tilplantede af Ringkøbing amts økonomiske selskab. Først i den senere tid er dette anlæg ved gange gjort tilgængeligt, og de oprindelige nåletræer, som, eftersom de ere komne frem over bakkedammen, måtte bukke under, ere erstattede med løvtræer. Fra Østerport og kirkegården har man altså en behagelig spadserevej omtrent lige til Lægård.

Fra *Nöjsomhed* er der gennem den slugt, som fremkom ved bortføringen af grus til banen, anlagt en beplantet gang nordøst om byen, op imod banegården og Nørreport. Det havde været ønskeligt, om tolddiget i sin tid var blevet udlagt til spadseregange.

Til byens omgivelser kan henregnes *haver*. Til de fleste steder ligge sådanne, men kun 6—7 er mere end køkkenhaver, f. e. kammerråd, amtsforvalter Møllers, der er anlagt i begyndelsen af dette hundredår af byfoged Tranberg.

Den på den med Traps beskrivelse følgende plan af byen afsatte ny kirkegård nævnes kun her for at gøre opmærksom på, at den, efterat være indkøbt, indhegnet og beplantet, blev kasseret, solgt og lagt under ploven.

3. Byens distrikt uden for dens porte.

Grænser. Såvidt skønnes kan, har byens grænser fra først af været meget indknebnede. Oprindeligt har Storå slynget sig længere mod nord langs Bjærgmandsbakke, Balbondes bakke, Enghavsbakke og Skredsandebakke, ligesom Vegenå har haft sit løb mere sydlig, omtrent fra Eyndhovens anlæg i lige linie omtrent til Nibsbjerg. Den mellem disse vandløb liggende tunge må antages oprindeligt at have tilhørt Tvis sogn. Alle marker syd for Vegenås gamle løb, der antydes ved Krimpendam,¹⁾ fiskedammene (mellem nørre og søndre Sparretoft) og er kendelig gennem Kapelmark, ere utvivlsomt indvundne fra Idom og navnlig fra N. Felding. Kun på et punkt, hvor ejeren af Vegen mølle har været om sit, har byen sågodtsomt intet kunnet erhverve, hvorfor Felding også endnu på dette sted, mellem Vegenå og Varde vej, strækker sig på 650 al. nær til Sønderport.

1) Krimpendam, en sammentrækning af Kristen Pinds dam, er Gården nr. 213.

Når disse erhvervelser ere gjorte, vil vist aldrig kunne oplyses, men dette Storåens påviselige nordligere løb og den omstændighed, at byen er opstået på Måbjærg ejendom, hvis grænse Storå er, tyder på, at det forholder sig således. Ligeledes ere alle marker i vest og nord vundne fra Måbjærg; men når dette er sket, lader sig kun påvise for en stor del af Vestermarks og Lægård tofts vedkommende. Indtil 1418 og på en vis måde indtil 1630 strakte Vestermark sig kun til Bisgård dal og vej samt til Fröjk og Døs veje. Lægård toft vandtes i byfoged Tranbergs tid. Også på et punkt her, hvor ejerne af Lægård har stået vagt for Måbjærg, nærmer dette sogus grænser sig på 500 al. nær til Nørreport. Østermark er, hvad benævnelsen „Mejrup hede“ tyder på, vunden fra Mejrup. Hvorledes byen har fået ejendom ved Råsted å, viser følgende aktstykke: „1480 indvordede Jens Bloberg, Borgermester i Holstebro, to Gaardes Eje liggende i Assehovet i Byen og en Eng og Grund liggende vesten Præsteberg ved Nordenaa og indtil det store Berg norden Aa og en Eng i Adsyg og alle de Enge, som ligge mellem Typehede og Assehovet“¹⁾; men når de atter ere afhændede, er mig ubekendt. Det er dog muligt, at Kristen Linde, som ejede Tiphede i Timring, har afkøbt byen disse ejendomme. — Jeg vender mig til nutidens sikre grænser, henvisende til matrikulskårtet af 1792 og dets kopi af 1857, der ere berigtigede til 1870.

Byens marker deles i *Vester-, Nørre-, Øster-* (nord for Storå) og *Søndermark*. Bymarken grænser i vest

1) Pontoppidans Atlas.

til Fröjk gårdes og Gårdhöjs marker (dette skel og Døs vej samt byen og Storå indeslutter Vestermark); i nord til Særkær, Måbjærg bys og Sønderlunds marker (dette skel og Lægård bæk samt byen og Døs vej indeslutter Nørremark) samt endelig fra Smedevad til Mejrup mark; i øst til Mejrup heder og Kærgård mark (dette skel, Storå, byen og Lægård bæk omgiver Østermark), Overgård, Mejdal og lidt af Nybo jorder; i syd til Nybo, Veges mølles og Krogsdals jorder; i vest til Felding og Idom sognes jorder (Søndermark). Grænsen er for største delen ikke naturlig. Enkelte af byens marker have egne navne, som her anføres: *Stortoft* (38), *Trindtoft* (38), *Sysseltoft*, *Fuglsang* (11 a.), ved *Skredsande*, over og under *blå bakke*, *Bisgård dam*, *dal og hede*, *Knøses jord* (Hjerm fattiges legatjord 54 b.), *Hornshöjs toft* (14 a.), *Lindes toft* (16 a.), *Hjælm mose* (24 a.), *Vesterlangtoft*, *Knud Munks jord*, *Troldtoft*, *Kurtses jord*, *Bisgård toft* (47), *Langer toft* (33), *Mølletoft* (15), *Bisgård agre* (1), *Kongens strid* (33), *Holmarks jord* (34 a.), *Voldborg toft* (46), *Enghaven* (20), *Enghavsbakken* (17, 15), *Balbondes bakke* (78), *Møllebakke* (1), *Spedelsdal* (6), *Lægård toft* (mellem Spedelsdal, Nöjsomhed, *Spidsen* (1) og Skive vej), *Lugges jord* (1 mellem 59 og 59), *Østerlangtoft* (8 g.), *Fruetoft* (14 b.), ved *Bjærgmandsbakke* (8 e.), *Lamsvig* (8 c.), *Lundagre* og *Lundeng* (oven- og nedenfor lunden), ved „den forsvorne vej“, *Over- og Nederlaksvær* (20 a., 8 e.), *Gammeltoft* (8 i., h.), *Skudtörvdal* (8 e.), *Svineryg* eller *Oversvinevig* og *Svinevig* (11), *Hestevig* (2 a., b.), *Gåseodde* (50), *Vegenåbakke* (10, 7), ved *Krimpendam* (26, 9), *forsvorne jord* (1), *Scherns jord* (13), *Kapelmark* og *Ka-*

pel toft (3), Tavlbjærg (4), Galgemose (25, 28), det forbrudte jord (53), Lindbjærg, Bærköjjord og Follen (42), Brunbakke (24 e.), norden Brunbakke (24), Brunbakkejord (33), Brunbjærg (45), norden Brunbjærg (15), Tvis sig (10), Kragtoft¹ (ell. Kvingtoft 24 g.), Overdrev (24 d.), Sønderlangtoft (5). — Endvidere har jeg set nævne Kågstoft, Resens(legat)jord, KristenHusted's jord(11 d.) og Rødholdt¹).

Byens distrikt danner nærmest en lidt langagtig firkant. Denne firkants

nordgrænse er i lige linie	6000 al.,
sydgrænse — —	4900 —,
østgrænse — —	5000 —,
vestgrænse — —	6600 —,
største længde i syd og nord er . . .	6300 —,
mindste længde — — . . .	2600 —,
største brede af Nørre- og Østermark	6800 —,
mindste brede — —	6200 —,
største brede af Søndermark	5900 —,
mindste brede —	3800 —,
længde fra sydvest til nordøst	7800 —,
— — sydøst til nordvest	7600 —,

Fladeindholdet er 2,160 tdr. land eller 30,240,000 □ al., lig $\frac{21}{100}$ □ mil. Dersom dette indhold dannede et tærn, vilde hver af dennes sider være 5,417 al. lang, og dersom det lå i en runddel omkring byen, vilde omkredsen være 19,498 al.; men fra byens midtpunkt vilde der være 3,102 al. til hvilketsomhelst punkt i omkredsen.

Beskaffenhed. Underlaget af byens jorder er for-

¹) Tallene henviser til markjordskærtet.

nemmelig sand og grus og enkelte steder ler, navnlig i heden mod sydøst. Overlaget er sandet, muld- og enkelte steder lerblandet. Markerne ere flade, og kun på skrænterne af Storå og Lægård bæk hæve sig banker af nogen betydning. *Højdepunkter* på marken ere Nybo høje, hvorfra byen tager sig bedst ud, og fra hvilke Resens fugleperspektiv er taget, Galgekakken, Pinds høj og Galgehøj forsvinde under ploven, Balbondes bakke, Blegebakke og Bjærgmandsbakke. Det er sagtens denne høj, hvorom Resen skriver: „På østsiden af byen er der et bjærg, på hvilket forskellige spøgelse i ældre tid have drevet deres uvæsen, så at man ofte hører følgende vers anføre, som gaar ud på at kalde bjærgets indre beboere ud gennem et hul, som findes på det:

Tulli med din tå,
est du herinde, da skal du udgaa.“

Andre høje, som Resen omtaler således: „I Nærheden af byen er der forskellige høje, i hvis top der er en indsænkning, som om der i deres indre havde været huler eller hvælvinger, som ere sammenstyrtede,“ ere forsvundne.

Byen har ikke en eneste sø eller større *dam*; dog beretter Resen, at der på hans tid fandtes et kær på Svinevig, hvor indbyggerne forresten græssede deres svin og andet småkvæg, hvori var et dyb lig en fiskepark, om hvilket det antoges, at det var bundløst og fisketomt; dog forsikrede fiskere og hyrder, at de ved lavvande kunde se en fisk af en usædvanlig og frygtelig størrelse. Storådalen med dens tværdale, Lægård dal og Blødens dal, ere de eneste fordybninger af nogen betydning.

I Vester- og Nørremark ere *hederne* forsvundne; men i Øster- og især Søndermark ligge endnu betydelige heder. En del deraf er lagt under fattiggården og opdyrkes.

Til byen hører sågodtsom ingen *moser*, hvorfor skudtörv, ja selv fladtörv og lyng fås fra de østlige nabosogne, men til billige priser og af meget god beskaffenhed. I Slots (Slugts) runden er en fælles mose taget under spaden for fattiggården. Af *kær* og *eng* haves kun engene ved vandløbene, hvilke omtrent afgiver 50 læs hø årlig.

Hartkornet opgives 1767 til 96 td. 3 skp. 2 fdk. 2 alb. fri købstadjord og 16 td. 3 skp. 2 fdk. matrikuleret (Bisgård) jord, ialt 112 td. 6 skp. 3 fdk. 1 alb. For tiden skatter byen af 97 td. 7 skp. 3 fdk. 1 alb., hvoraf 14 td. 2 skp. 2 fdk. 2 alb. er Bisgård jord. Af dette hartkorn ligge 75 td. i Hjerm herred, 15 td. 6 skp. i Ulfborg herred og 7 td. 1 skp. i Hammerum herred. Efter en amtstuefortegnelse af 1849 udgjorde Bisgård jord 14 td. 2 skp. 1 fdk. $1\frac{1}{4}$ alb. Forskellen af 1 fdk. $1\frac{1}{4}$ alb. er gået ind under Holstebro—Bisgårds grund.

Omstående tabel viser bygrundens størrelse og skattepligt.

Jorderne ere *udskiftede* med undtagelse af 26 td. land. Hvad der indkommer i leje af disse jorder kommer ifl. grundtakstkommissionens kendelse af 6te avg. 1792 og stiftsøvrighedens approbation af 26de febr. 1794 alene markjordsejerne tilgode med undtagelse af lejen af Svineryg og Svinevig.

I 1769 klages over, at udensogns bøende købe jord, som de atter i dyre domme udleje til indbyggerne. For tiden ejes 5 td. 1 skp. 1 fdk. $1\frac{1}{4}$ alb. af 5 udensogns bøende; men afgrøden af 5 skp. kommer dog byen

Beliggenhed.	□ al.	td. land g. m.	□ al. takst 24.	td. land bon.	hartkorn.	gammel-skat.
Hjerm h.	461299 =	3213299/14000	361324 =	2513224/14000	td. skp. fdk. alb. rdl. sk.	" "
Ulfborg h.	109750 =	711750/14000	84827 =	6827/14000	1. 1. 1. 1 1/2.	" "
Talt	571049 =	4011049/14000	446151 =	3112151/14000		
<p>Den del af købstadens hartkornspaltige jord, som if. lov af 11te febr. 1863 er henlagt til byggegrund, findes i matr. over markjorderne</p> <p>for Hjerm h. (nr. 79) = " " 6. " 2^s/₄. 5. 27. — Ulfborg h. (nr. 54) = " " 1. " 2¹/₂. 1. 22.</p> <p style="text-align: right;">ialt 7. 1. " 1. 6. 49.</p>						

til nytte. Af andre 6 skp. $1\frac{1}{2}$ alb. svares årlig 2 td. byg. — På marken bor 13 selvejere, hvoraf 2 på Bisgård mark; deres tilliggende udgør henholdsvis 8 td. 1 skp. $\frac{1}{2}$ alb. og 1 td. 2 skp. 1 fdk. $2\frac{1}{4}$ alb.

Den øvrige markjord ejes for tiden af 95 forskellige, nemlig af 89 private, af hvilke den største lods-ejer har 7 td. 5 skp. $2\frac{1}{8}$ alb., 2 embeder, kirken, fattigvæsenet og statskassen.

Værdien er naturligvis meget forskellig efter jordernes godhed og beliggenhed; men i vor tid vil 100—150 rdl. være den almindeligste pris pr. td. land. Jordlejen falder mellem 10 og 15 rdl.

Fra vest og nord er *udsigten* over byen kun dårlig; men fra syd og øst tager byen sig meget godt ud. Mangler den end skovomgivelser, så udfolder den sig såmeget bedre i den grønne engdal og op ad dennes nordlige skråning. Fra Bjærgmands bakke er en smilende udsigt over engen, åen, broen og anlæget i forgrunden og byen i sin største længde i baggrunden. Balbondes bakke med anlæget og Lægård mølle med sin have og dam under sig minder om tragterne ved Vejle.

Vejje. Oprindelig førte kun hulveje, spor ved spor, til byen. Af sådanne var vejen fra Hammerum herred, der førte over Svinevig og åen, og vejen fra Ulfborg herred¹⁾, der synes at have gået over Vegenå i Kapel mark og over Storå til Endeløs, hvor overgangen forsvarede af slottet, ligesom overgangene ad Lemvig og Skive beherskedes af Vosborg og Hesel²⁾. Over byens ejendomme går landeveje til Oddesund, Skive, Viborg,

1) Denne vej var en strækning af kongevejen fra Ribe til Viborg.

2) Hesel i Borbjerg, hvor voldpladsen endnu ses.

Herning, Varde og Ringkøbing. Den hele længde af disse veje inden bymarkens grænser er omtrent $1\frac{1}{2}$ mil.

4. Metereologiske og klimatiske forhold, favna og flora.

Da der ikke i Holstebro eller dens nærhed er gjort iagttagelser over luftens varme, fugtighed og vindene, må jeg nøjes med at meddele efterstående oplysninger fra Tarm, hvor forholdene må være omtrent som i Holstebro.

Middelvarme (C.)

	København efter	Landbohøj-		Tarm:	
	gennemsnit af 71 år:	skolen ved Kbhvn.:		1861.	1862.
		1861.	1862.	1861.	1862.
Vinter . . .	—0,4.	—1,6.	—0,7.	1,9.	0,4.
forår	5,8.	5,1.	5,7.	5,3.	6,1.
sommer . . .	16,6.	16,7.	14,6.	15,3.	13,4.
efterår . . .	8,7.	8,2.	8,8.	7,9.	8,8.
hele året . .	7,7.	7,4.	7,0.	7,2.	7,0.

Årets middelvarme for Holstebro vil omtrent være 7,3°.

Regndagenes antal.

København:	Tarm:	
1861. 1862.	1861.	1862.
170. 154 (regn 127, sne 27).	224.	207 (regn 184, sne 23).

Regnmængde.

	1861	1862	Kbhvn.	Tarm.
	marts-desember		Kbhvn.	Tarm.
Vinter			39,9'''	24,9'''
forår			33,1'''	41,1'''
sommer			92,2'''	93,5'''
efterår			91,4'''	105,9'''
desember			31,0'''	39,3'''
hele året			22" 10'''	24" 9'''

Ved angivelsen af vinterens regnmængde er desember 1861 medregnet.

På forårsregnets mængde på de to anførte steder har der ikke været stor forskel; i juni og juli var regnmængden 1861 næsten dobbelt så stor i København som i Tarm; i august-november var forholdet omvendt. Regnmængden i København har efter 34 års jagttagelser været 23" 6".

Antal af dage med torden.

Kbhvn. 1861.	1862.	Tarm 1861.	1862.
13.	9.	20.	13.

Af de meteorologiske stationer i landet har Tarm i disse 2 år haft det største antal dage med torden. I sammenligning med østlandet have vi: mildere vintre — mindre varme somre, flere regndage — gennemsnitlig mindre regn ad gangen, men den årlige regnmængde lidt større, flere dage med torden. — Frostens begyndelse kan med et middeltal sættes til 10de november og dens ophør til 25de marts; den indtræder ikke før 1ste oktober og udebliver ikke efter 1ste desember, ligesom den ikke ophører før først i marts. Nattefrost indtræffer ofte i sommermånederne. Stæren viser sig mellem 1ste februar og 7de marts, storken en månedstid senere og svalen lidt før eller efter majdag. Høsten begynder tidligst de sidste dage af juli og sildigst i begyndelsen af september. Den skarpe vestenvind er almindelig og herskende i alle årets tider.

Favna. Foruden de dyr, der ere genstand for hushold og jagt, kan tilføjes, at ligesom piudsvinene synes at tiltage og den brune rotte har indfundet sig de senere år, således bliver odderen sjældnere; enkelte skov-

fugle oplive mere og mere vore plantninger; præstehugormen er mere almindelig end den almindelige, stålormen og især snogen ere sjældne. Af sjældne dyr har jeg set på torvet: stæppehønen fra Afrika, den lille lappedykker, tunfisken, paddefisken (Batr. borealis Nilss.), støren og havkalan samt en koloni af andeskæl.

Flora. Byens marker og vandløb ere fattige på vækster, og jeg ved næppe at nævne nogen plante, som ikke er almindelig for vesteregnet. Den hvide åkande findes ikke i vore vande.

II.

Byen.

1. Navn og oprindelse, våben, segl og faner.

Navn. Den første, der spørger om oprindelsen til og betydningen af navnet Holstebro er Resen¹⁾. Han skriver: „Broen over Storå har givet byen sit navn“, og opkaster så det spørgsmål: „Men hvorfor er denne bro netop bleven kaldt Holstebro?“ I stedet for at besvare dette spørgsmål opstiller han følgende gisninger, uden dog at slutte sig til nogen af dem som sin mening. „Om broen“ — siger han — „har fået sit navn 1) af en Hother, såsom Hothersbro, — eller 2) af holstenske enten købmænd eller krigsmænd, som om det først havde betydet Holstenernes bro, — eller 3) af „hold“ ∴ gæstehus og ophold, fordi stedet har bekvemme gæstgiverier

---

¹⁾ Atlas Danicus. Peder Resen, sønnesøn af Hans Resen der havde gået i Holstebro skole, skrev „Atlas Danicus“ 1677.

(og de ere nødvendige, når sneen smelter henimod foråret, og de tilstedeværende fremmede holdes tilbage ved oversvømmelser), — eller 4) af „å“ som Høebro for Åsbro, — eller endelig 5) af „hors“ som Horsebro på grund af de hestemarkeder, som årlig holdes i byen, og hvis heste gå over denne bro — er aldeles usikkert.“ Af disse gisninger have de under 1, 3 og 4 opførte ingensomhelst værd. Ved siden heraf kunde man fremsætte den ligeså rimelige gætning, at byen har fået sit navn af Halfred; ti steder i Norden, der forhen hed Halfredsstad, hedde nu Holsted. Mere værd har hans gisninger under 2 og 5. Den første af disse søger Pontoppidan at imødegå, idet han siger, at byen havde sit navn længe før Holstenerne rådtte i Danmark. Giver man end Pontoppidan ret heri, må man dog indrømme, at Holstenerne meget tidlig besøgte vor by for at opkøbe omegnens heste og kvæg, — Resen nævner jo udtrykkelig ligesåvel købmænd som krigsmænd. Imidlertid er der meget mere grund til at antage, at broen er bygget af den danske konge, der tidlig forlænedede den bort, end at den skulde være opført af holstenske handlende. Med denne gisning befatter professor N. M. Petersen sig også¹⁾. Efter hans antagelse skulde Holstenernes (Holtsetarnes) navn findes i Holstebro, der skulde være en sammentrækning af Holtsetabrú, hvor Holtseta — blev ejeform flertal af Holtsetar ɔ: de som sidde ɔ: bo i holtet ɔ: skoven. Men sålænge den af Petersen anførte form ikke kan påvises brugt, må man antage, at han kun har villet sige, at byen mulig kan have hedt således, eller at han kun opstiller en gisning.

¹⁾ Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, side 48, 1833.

Den anden af disse gætninger, at navnet skulde være Horsbro (= Hestebro), søger Pontoppidan ligeledes at fælde ved at vise det urimelige i, at byen skulde have fået sit navn af den omstændighed, at åen i ældre tid ikke var bredere, end at man kunde træde derover på et horsehoved. Heri må man nu også giye ham ret; men Resen udleder jo ikke navnet af horsehoved, men af de heste, som førtes over broen. Der er imidlertid liden sandsynlighed for, at broen skulde få sit navn mere af færdselen med heste end af al anden færdsel. Om denne gisning har jeg tænkt som så, Holstebro kan måske have hedt Horstad, oprindelig Hardstad : staden i Harsyssel. I denne formening bestyrkedes jeg af den omstændighed, at en af byens gader hedder Horsted, og at der tæt ved byen findes en aflæggerby, Harrestrup nemlig, i hvilket det oprindelige *Hard* kan ligge skjult. Men her gælder, hvad der blev anmærket imod professor Petersen, at sålænge formen, her Harstad eller Horstad, ikke kan påvises brugt, er det fremsatte kun en gisning, föjet til de ældre.

Den næste, der spørger om navnets betydning, er Pontoppidan¹⁾. Han skriver: „Byens navn skrives i ældre dokumenter på adskillige måder, såsom Holstebro, Holtzebro, Holstetbro, Hostabro, Holstatbro og Hwolstatbro, hvoraf gøres adskillige gætninger til dets oprindelse. Nogle have i gemen tale kaldet byen Hodsbro eller Horsbro, hvoraf den urimelige tradition er kommen, at åen i gamle dage ikke har været bredere, end at man kunde træde derover på et horsehoved, hvoraf navnet

¹⁾ Danske Atlas V. Erik Pontoppidan skrev „Danske Atlas“ 1763 —67 og „Marmora Danica“ 1789—41. Til atlaset leverede Ebbe Kynde, som var præst her, bidrag.

skulde være kommet. Andre holde for, at Holstenerne i den tid, de herskede i Jylland, har ladet anlægge den store bro, hvoraf byen har navn. Men som man finder navnet ældre og i skrifter fra 1287, hvor det nævnes Holstatbro og Hwolstatbro, synes det rettest at hidlede navnet af byens beliggenhed, at den er anlagt på et sidt og hult sted hos broen, som går over åen.“

Istedenfor hos Pontoppidan at se ny gisninger fremsatte, finde vi hos ham optegnet de forskellige måder, hvorpå navnet har været skrevet. Rigtignok omtaler han ikke, hvor og når han har fundet navnet skrevet Holtzebro, Holstetbro og Hostabro; men det gör heller intet til sagen, da disse ere fra senere tider og have deres oprindelse fra ældre former. Heller ikke nævner han, hvor han har fundet navnet skrevet Holstatbro og Hwolstatbro, men vel tiden, når de skreves således. Begge findes i det såkaldte *Necrologium Ripense*¹⁾, en fortegnelse på deres dødsdage, som have skænket kirken i Ribe noget eller have tjent den, hvor de nævnes ved året 1287. Her hos Langebek skrives navnet Holstatbro og Hwolstathbroo. Af disse former holder Pontoppidan sig til den sidstnævnte, og i den formening, at Hwol — omtrent betyder det samme som hul, udtaler han som sit resultat, at byen har sit navn af „at den er anlagt på et sidt og hult sted hos broen.“ — Da man imidlertid har en anden omtrent ligeså gammel form, der har mere lighed med de senere, må denne tages med i betragtningen. Denne form findes i den såkaldte Ribe „Oldemoder“²⁾, i en fortegnelse over stiftets kirker ved

---

1) Langebeks *Scriptores V*, side 542. — 2) O. Nielseus udgave 1869, side 118.

året 1340. Her er formen Holzstathbroo, der, da z ingen ting betyder — zs er en udsmykning af s — er ens med Holstatbro, hvad der også er Langebeks mening; formen Holstatbro hidrører jo fra ham. Dette navn består af 3 stavelser, der hver har sin betydning. Den anden stavelse — *stad* — godtgør ikke alene, at byen allerede i oldtiden var af sær betydning frem for alle dens omgivelser, men modbeviser Resen og Pontoppidan, når de antage, at byen er af samme ælde eller endog yngre end broen. Fra først af har byen hedt Holstad, og først, efter at broen er opført, har Holstad fået tillæget — *bro*, hvorfor skal siden vises. *Hol* er Oldnordisk og betyder en høj. Efter Pontoppidan skulde Holstebro betyde Hulstadbros, men efter den sidste forklaring — Höjstadbros. Denne sidste forklaring skylder jeg hr. overlærer Kinch i Ribe. Han har gjort mig opmærksom på, at det islandske Höll, en høj, oftere synes at være anvendt om en højde ligeover for en overgang af en ådal, f. ex. i Holseby i Siseby i Svansen, Holsted ved overgangen over Suså ved Nestved og i Holsted ved Holstedå ved Ribe. Denne forklaring gælder også for Holstebros vedkommende. Det Holstad, som er oprindelsen til Holstebro, havde ikke sin beliggenhed i en hule eller på et „siddt og hult“ sted, men på et ophöjdet sted.

Da det netop traf sig så, at der på kongevejen i Ribe stift fandtes to byer af samme navn, nemlig Holstad ved Holstedå og Holstad ved Storå, blev det almindeligt, efterat den sidste havde fået en bro, at nævne denne med tillæget —bro for at skælne mellem disse to stæder. Holstebro burde skrives Holstadbros.

Oprindelse. Årsagen til stedets første bebyggelse

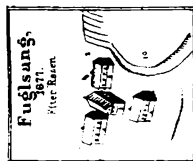
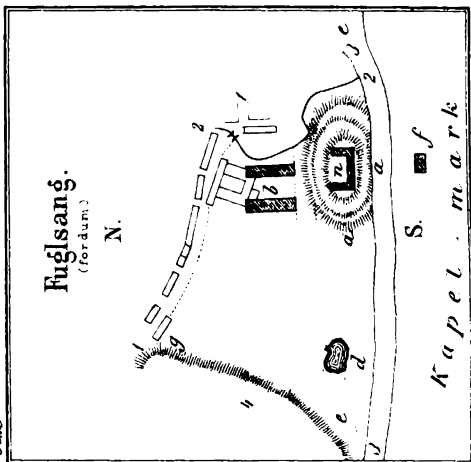
var åens mindre dybde og fladere kyster, der gjorde overfarten forholdsvis let; men grunden til stedets senere udvidelse og udvikling må søges i dets beliggenhed midt i syslet, dets valg til syslets forsamlingssted og dets befæstede slot; ti disse omstændigheder gjorde stedet til et fordelagtigt og sikkert sted.

Ælde. Efter hvad der allerede er oplyst skriver vor by sig fra oldtiden, og dens første bebyggelse må omtrent være samtidig med egnens. Når byen er bleven købstad eller har fået sine første forrettigheder, kan ikke siges. En forfatter¹⁾ nævner Hølstebro som den 12te ældste af de 27 jyske købstæder og ældre end Ringkøbing, men yngre end Lemvig; men da han sætter alderen efter det år, de ere nævnte førtse gang, kan hans mening ikke være afgørende. Han sætter dens oprindelse til begyndelsen af det 13de hundredår; men når man betænker, hvor nødvendigt det måtte være for indbyggerne at have, om ikke sine indre, så dog sine forhold til tingforsamlingen og de fremmede ordnede, så nødes man til at give Hølstebro plads mellem Jyllands ældste byer.

Våben, faner og segl. Byens *våben*, som kun findes anbragt i kirkefløjene og byens fane og segl, er hellig Jörgens billede. Hellig Jörgen eller st. Georg var ifølge sagnet en asiatisk prins, som dræbte lindormen, der vilde sluge prinsesse Aja, og som senere under den romerske kejser Diokletian led martyrdøden ved Nikomedien. På korstogenes tid blev dette sagn kendt i vesterlandene og anvendtes på musselmændenes besejr-

---

¹⁾ Stadfeldt: Randers Kjøbsted, 1804, side XV.

else, og korsfarerne, især under Rikard Løvehjærte, vandt mod og tillid ved tanken om, at hellig Jørgen stred personlig for dem. Forresten æredes han af hele ridderskabet som dets skytshelgen. Hans billede er en ridder i fuld rustning til hest i kamp med lindormen. Dette billede findes vel i byens fane, der er givet af byfoged Tranberg og frue; men desværre er fanen mindre ægte i sin fremstilling end kostbar og smuk. Den består af en stor og svær mørkeblå silke dug med indvirket billede og Kr. VII kronede navnetræk i alle fire hjørner, alt i guld og sølv. For imidlertid om muligt at bidrage til ved en ny fanes anskaffelse at bringe denne tilbage til det oprindelige, skål jeg tilføje beskrivelsen af den, som den bør være. „Holstebro våben er en rytter på en grå Hest udi en rød sadle og gul bidsel og forstykke, som rider på en bro og har en hat på sit hoved og et spyd i sin hånd; hans klæder ere sølvstykke; skiltet er halv rød og den anden part gul“.1) Fanen skal herefter være halv rød og halv gul; men om den skal deles på tværs eller langs, og om det røde skal have plads forinden eller foruden, foroven eller forneden — forneden er vel rimeligst — angives ikke.

Afbildninger af *byens segl* haves i Resens atlas (1677) og i Pontoppidans (1767). Begge signeter, hvoraf det yngste (fra 1733) endnu er bevaret, have samme indskrift: HOLSTE-BROW STAVT SIGNET 1652, medens billedet er forskelligt. I det ældste mangler broen, og dyret er snarere en hund end en lindorm. Hvor farligt det end kan være at røre ved en så vældig ridder

---

1) Wolf: Encom. R. D. side 32.

som hellig Jörgen, må jeg dog gøre opmærksom på, at ridderen i våbenet snarere betegner byens og overgangens bevogtning og forsvar fra slottet, end forsvaret af en asiatisk prinsesse. I ovenstående beskrivelse af Wolf (1636) omtales hverken lindormen eller hellig Jörgen¹).

For fuldstændigheds skyld vil jeg med et ord omtale de *faner*, som byen foruden vor „hellige Danebroge“ kan udfolde på landets og byens markedage. *Grundlovsfanen*, som blev bekostet af indbyderne til vor første grundlovsfest 1851, var en lille blå silke fane med en malet frihedsgudinde og indskrift: „5 Juni 1849“. Denne lille uskyldige fane tilligemed en af vore alenlange kanoner tjener nu måske en af „erobrerne“ til minde om hans heltegerninger hos os 1864. Fanen er imidlertid fornyet på grøn silke. *Våbenbrødrenes fane*, indviet 1867, årsdagen for slaget ved Helgoland, er ligeledes en silke Danebroge med den tapre landsoldat, kunstnerisk indsyet. *Skyttekredsens fane*, givet af kvinder i byen og indviet 18 oktober 1868, er ligeledes en silke Danebroge med brødrenes valgsprog: „Vort Maal er Danmarks Frelse“.

2. Byen betragtet som by.

Vi stå nu ved selve byen, over hvilken der haves

¹) Efter hvad jeg siden har opdaget, understøtter Resen min formening om, at hellig Jörgens billede ikke er byens rette våben. Resen siger: „Byens våben er en optøjlet hest, på hvilken der sidder en mand, der holder våben (spyd) i sin hånd, foran en hund.“ Billedet forestiller snarest hr. Erik Grön, der levede ved 1290. Provst Kynde er den første, der gør billedet til hellig Jörgens.

følgende kært: 1) *Resens*, der er et fugleperspektiv, af 1677, 2) *E. Kyndes* i Pontoppidans atlas af 1767, 3) *Traps* af 1859, der alle kun ere orienteringskært, medens 4) stiftslandinspektør *Bies* af 1792 og 5) landinspektør *Rønns* af 1869 ere opmålingskært.

Ved sine 4 hovedgader danner byen et omtrent lige-armet kors. Sønderlandsgade og Nørregade, der ikke står lige paa hin, men noget forrykket til højre (mod vest), danne foden og hovedet, medens Østergade og Vestergade danne armene, af hvilken den højre ved hin forrykning er noget forkortet, ligesom den også er indledet noget lavere nede. Hovedet af korset har imidlertid en arm til højre i Skolegade, der omtrent er af samme længde som Vestergade. Dette kors har følgende udstrækning:

<i>Foden</i> , Sønderlandsgade (480 al.), broen (80 al.), bro-	
torvet og brogade (170 al.)	730 al.
<i>hovedet</i> , Nørregade	764 —
fra Sønderport til Nørreport	1494 —
<i>højre arm</i> , Vestergade	540 —
<i>venstre arm</i> , torvet (55 al.), Østergade (618 al.)	673 —
fra Østerport til enden af Vestergade	1263 —
Skolegade	621 —
fra Østerport til Vesterport	1590 —

Forklaring til kærtene.

Fra *A. torvet*, hovedtorvet, der danner omtrent et tårn af 3025 □ al., udgår 1) *Nørregade* fra det nordvestre hjørne, dannende *B. Rådstutorv*, 2) *Østergade* fra det nordøstre hjørne, 3) *Grønsgade*¹⁾ mod øst fra det syd-

¹⁾ har sit navn efter familien Grøn.

østre hjørne, 4) *Ågyde* mod syd til åen, 5) *Vestergade*, begge fra det sydvestre hjørne. Fra Nørregade fører 6) *Horsted* mod vest forbi den gamle kirkegård ned til Blødens bæk, og ved 7) *Kirkestræde* og 8) *Kirkesti* til Vestergade, og 9) *Skolegade*, der ved 10) *Skolestræde* fører til kirken og ved 11) *Skolegyden* til Nørregade. Fra *D. Brotorvet*, udgår foruden Gröns-gade 12) *Brostræde* mod nord og 13) *Lille-Østergade* mod øst (14) *Skovgyden* fører herfra til åen) til Østergade og 15) *Sønderlandsgade* over broen. Fra Østergade fører foruden de nævnte 16) *Enghavvejen* til skolen, 17) *Nordøstgyden* til Møllevejen, og 18) en vej til åen. Fra Sønderlandsgade fører 19) *Holstebrogyde* mod vest og syd og 20) *Langergyde* mod vest. og nord (de mødes) og 21) *Sydvestgyde* til lerpytterne samt 22) *Sverisgyde*¹⁾ til åen. Fra Vestergade fører 23) *Øster-* og 24) *Vester-Nillikestræde*, der mødes, til kirkegården og 25) *Endeløs* til Fuglsang og åen. — Foruden de nævnte porte fandtes forhen indfart²⁾ mellem gårdene nr. 219 og 220 ved Sønderport.

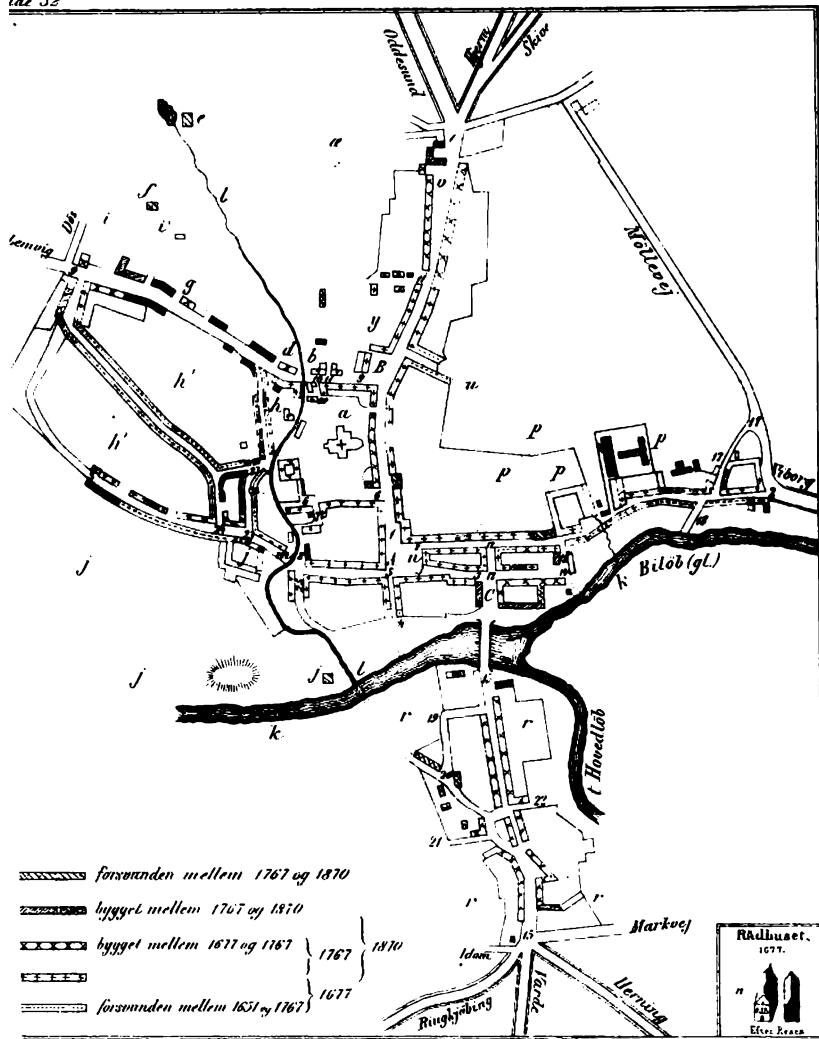
a) Kirke og gl. kirkegård, b) b (10) latinske for-dum, d) Holstebro bispegård, e) Lillemølle fordum, f) ny smedje, g) lille smedje, h) Trindtoft, h') Stortoft, (h og h' byens oprindelige stæde), i) Sysselftoft (i' sysselfingets plads), j) Fuglsang, k) Storå, l) Blødens bæk, m) Lillebro, n) rådhus fordum (B. rådhus nu), o) „En slibesten på et stilværk gjort med vinger at drives om uden umag, som en vegermølle, liggendes på en høj vold, når man rejser norden ud af byen“ [Resen], nu Kristians-

1) har sit navn efter en Ahasverus Magnus.

2) Sydøstgyden kaldet.

Holstebro 1870.

side 32

1767 1870

By Plan over et Tid Tid

borg, p) Enghaven, p 16) skolen, r) Sønderland, s) Svinevig, s') Svineryg, t) Vegenå, u) strædet fra Nørre- til Østergade, v) Holstebro-Bisgård, y) hestetorv fordem [Kynde], hvor det midlertidige tinghus lå, æ) hestemarkedsplads [Resen] eller Bisgård toft, ö, ny kirkegård.

Hværken Resen eller især Kynde have meddelt de daværende gadenavne fuldstændig. Grønsgade kalder Resen Søndergade. Om Horsted siger Pontoppidan, at den ingen navn har, men at den forhen skal have hedt Hustrugade. — Ovennævnte 25 gade- og strædenavne ere fundne brugte för Kyndes tid. — Gaderne 15, D, 12, 2, 3, A og 1 ere landevejsgader og byggede 1855—56 af tærningsten.

Efter hvad der er udviklet om betydningen af navnet Holstebro, har byen oprindelig haft sin plads på et ophöjet sted. Dette sted er den toft, som nu kaldes Stortoft og Trindtoft (nr. 38). Herfra er byen i tidernes løb ligesom kröben ned ad bakke. Nogen videre besked om dens udstrækning ved man imidlertid ikke för ved året 1651. I tidsrummet mellem 1677, jeg kunde gärne sige 1651, da der mellem disse år ikke har været ildebrände, og 1767 er den ældste del (på toften, i Nillikestræderne, Fuglsang) og yngre dele (strædet fra Nørre- til Østergade, store dele af Østergade) forsvundne; men i dette tidsrum ere også enkelte steder i Skolegade, den nordlige del af Nørregade, den sydlige side af Lille-Østergade og hele Sønderland, blevne bebyggede. I tidsrummet mellem 1767 og 1870 ere spredte dele lagte øde og spredte dele bebyggede, hvilke dele det vil blive for vidtløftigt at opregne her. — I det hele taget synes byen stærkere bebygget 1651 end 1767 og at gaderne i

vor tid ikke ere af større udstrækning eller tættere bebyggede end for 200 år siden. — Er det end rimeligt, at lejlighederne nu ere mere indknebne og at flere ere indrettede i baghuse, så vare bygningerne i ældre tider til gengæld byggede med enderne til gaden. De forskellige bekendte brandforsikringssummer vidne heller ikke om nogen stor udvidelse af byen. Ved brandforsikringssummerne, der 1767 er anført til 66,368 rdl. og som jeg for året 1792 har optalt til 127,904 rdl., er at mærke, at denne forhøjelse omtrent til det dobbelte mindre hidrører fra udvidelse af byen, eftersom forskellen på gårdenes og husenes antal, der 1767 angives til 148 og 1792 til 149, er så ubetydelig, end fra ombygning, der i tidsrummet mellem disse år ikke har været af nogen særlig betydning; men navnlig fra forhøjede priser. Brandforsikringssummen for kommunens samtlige bygninger udgjorde 1868 804,490 rdl. Deraf kommer 743,490 rdl. (69,240 på offentlige, 674,250 på private) på bygninger på byens grund og 61,000 (37,610 på offentlige, 23,390 på private) bygninger på byens mark. Af kommunens samtlige gårde og huse, der 1868 angives til 265, fandtes de 232 (4 offentlige og 228 private) i selve byen og 33 (3 offentlige og 30 private) på dens mark. Også i tidsrummet mellem 1792 og 1868 hidrører tilvæksten i bygningernes antal fornemlig fra deling, og summens forøgelse for selve byens vedkommende til langt over det dobbelte stammer mest fra forhøjede priser, mindre fra ombygning og mindst fra udvidelser. — De 3 højeste forsikringssummer for private gårde er 24,580, 18,750 og 18,100 rdl. og de 3 mindste for huse 310, 300 og 280 rdl. At brandsummerne overstige nutid-

ens byggepriser må også ved denne lejlighed komme i betragtning.

Ildbrande. Af sådanne kan nævnes tre 1552, 1576 og 1603 foruden de på en tavle i kirken nævnte seks 1ste juli 1651, 1697, 1698, 8de april 1720, 22de juli 1733, 30te juli 1734 samt to 1784 og 7de Juli 1794. Branden 1603 må have ødelagt meget af byen, eftersom de brandlidte indbyggere ifl. kongelig brev af 5te okt. 1604 fritoges i nogle år for at svare skatter til kongen og byen. I 1603 eller 1651 synes ilden at have raset i Fuglsang og i strædet mellem Nørre- og Østergade. I den sidste brændte 3 mennesker. 1697 brændte 46 gårde, så kun den ringeste del af byen blev tilbage. Ilden rasede i Nillikestræderne og på tofterne ovenfor. 1698 omkom en mand i branden, medens hans kone druknede i brønden. „1733 den 22de juli kl. halvgangen ti optændtes en storild, ved hvilken Østergade og Vestergade og noget af Nørregade lige til Mikkil Boesens (nu Damgårds, nr. 50) blev lagt i aske og 6 mennesker indebrændte.“ Ilden opkom yderst i Vestergade hos en smed og medtog også bygningerne på torvet og i Grøns- og Lille-Østergade. Efter sagnet var branden under en storm så voldsom, at det yderste sted ved Østerport faldt for det, hvor ilden omkom. 1734 opkom ilden „mod enden af Nørregade og gik på begge sider ned i gaden“. Snarest var det denne ild, der påsattes af 2 piger, som henrettedes og hvis grave findes på Meldgård mark i Måbjærg. 1787 opkom ilden i det nuværende hotel „Norden“ og medtog bygningerne på torvets østre og nordre side samt de 2 nærmeste gårde på nørre side af Østergade og til Horsted på østre side af

Nörregade. 1794 opkom ilden hos bager Singstok i stedet nr. 62 på Østergade, og nedbrændte da alt i denne og Lille-Østergade indtil stenkisten. Ilden var påsat af en pige fra Ure. Singstoks kone døde af sine brandsår, og pigen blev henrettet og stejlet ovenfor Veggen mølle. — Siden den tid ere mange enkelte gårde og huse afbrændte, og i 1859 var der ild løs 8 gange¹⁾. Hertil må endnu føjes, hvad Resen skriver: „Fremdeles (har byen lidt ved) indfald og ströjftog af fjender, som plyndrede eller på anden måde ødelagde byen, som f. e. i den kejserlige krig 1629 og senere i de svenske, så der 1664 lå 50 arner øde.“ — Nyårsdag 1658 øvede 3 svenske ryttere af oberst Overbeks regimente voldtægt og mord på pigen Margrete Kristensdatter. — I 1864, da byen i 4¹/₂ måned havde forskellige østerrigske — den 10de og 11te juli 12—15000 mand — og pröjsiske indkvarteringer, led bygningerne ingensomhelst overlast; men der gjordes da heller ikke nogen modstand.

Byens gader ere af antagelig brede, men fortovene ere i reglen så smalle, at de så godt som ikke benyttes af gående. Gadebelysningen indskrænker sig til 2 lygter på broen og til enkelte private.

Omtrent 10,000 □ al. af byens fælles grund ere i de senere år blevne bebyggede af 7 forskellige imod en ubetydelig årlig afgift.

De offentlige bygninger, ved hvis opførelse der ligesom ved de private hidtil kun er taget lidet hensyn til ydre skönhed, omtales siden.

---

¹⁾ Oplysningerne om ildebrandene hidrøre fra Resen, Pont., Bircherod, Register over alle lande, kirkebogen osv.

Vandløb og broer. Vandløbene ere 1) Storå, der ikke alene, som anført, skiller Søndermark fra Vester-, Nørre- og Østermark, men som også deler selve byen i 2 ulige store dele, Nørreland og Sønderland (den sidste kaldtes til langt ind i forrige hundredår „over åen“). Storå er af ujævn dybde, et par steder, ved broen og Langervej, kan man endog de fleste tider af året køre over den; til andre tider svulmer den derimod op til en sådan højde, at den overstrømmer Svinevig, ja man ved endog af at sige, at den har banet sig vej ind ad den forhenværende Sydøstgyde og ned ad Sønderlandsgade. Det er vistnok ved en sådan oversvømmelse, at Storå har reven Vegenå til sig ved at gennembryde den smalle jordstrimmel mellem Herning vej og Storå. Storå danner Svinevig, en ø øst for broen, som med tiden vil lægge sig til Nørreland, idet det gamle løb stadig formindskes. Nogle mindre holme vest for broen ere allerede lagte til land. — Over denne å fører den „store bro“ eller „broen“. Når denne er opført fra først af, kan ikke opgives, men det er altid sket før 1287 og uden tvivl for statens regning. 1526 gav Fr. I Niels Pedersen, borger i Holstebro, livsbrev på den med korn og rente af Ulfborg og Hjerm herred, hvilken forlening fornyedes 1556 og 1558 imod at Niels Pedersen skulde holde den i god stand med stærke fjæle, stolper og rækker. 1562 fik Søren Lassen, borger i Holstebro, Fr. II forleningsbrev på bemældte bro med hvad rettighed dertil hører¹⁾. Senere, men når vides ikke, gik den over

---

1) Pont. Efter Dan. Mag. IV, I, s. 208 var borgmester Kuud Nielsen forlenet med broen 1546.

i enkelmands eje og var genstand for køb og forpagtning. I den senere tid svarede den sin ejer 150 td. brokorn og ved 160 rdl. i leje. Forpagteren har opgivet sin indtægt af den til 200 rdl. Bropengene vare for en befordring 4 sk., en hest eller okse 3 sk., et svin, får eller lam 1 sk. — Denne gamle træbro var $77\frac{1}{2}$ al. lang. I årene 1855—56 opførtes en ny, som er 80 al. lang og 12 al. bred. Banen, som ved smedet rækværk er inddelt i 2 gangbaner og 1 kørebane, der er belagt med tærninger af eg, hviler foruden på brohovederne på 3 granitmure, hvis ender bære 6 store granit kugle-afsnit. Indenfor det andet bånd fra oven i det nordre brohoved vil findes en dåse, hvori er nedlagt en sølvplade, en pergaments- og en papirsrulle, hvorpå findes oplysning om, at broen er opført for det kongelige vejvæsen for 25000 rdl., at den er opført af stenhugger *Mohr* under ledelse af ingeniørerne, kaptejn *Ravn* og løjtnant *Hoskjær*. Desuden nedlagdes statistiske oplysninger om indbyggerne og datidens priser for arbejde og levnetsmidler. — 2) *Vegenå*, der har sine kilder i nærheden af Vegermose i Vilbjærg. Over dette vandløb, der har nordligt løb, fører *Herningvejs bro*, der har bræde kørebane og smedet rækværk, hvilende på granit brohoveder. Dens længde er 10 al. — 3) *Løgård bæk*, der kommer fra Asmosekær i Måbjærg og som i sydlig retning gennemstrømmer anlæget. Over denne bæk fører *Anlægsbro*, der er af samme bygning som den foregående. Dens længde er 10 al. — 4) *Blødens bæk*, der ligeledes i sydlig retning gennemstrømmer byens bløde, hvor den har sine kilder, og den vestlige del af byen. Over denne fører *Blødens bro* i Skolegade og *Lillebro*

i Vestergade. Begge ere simple stenkister uden rækværk. 5) *Enghavsbækken* er nu kun en rørledning fra Enghaven og Karudsdammen i kammerråd Møllers have til stenkisten i Østergade. — 6) *Hjælm bæk*, der falder i 7) *Fröjk bæk*. Den sidstnævnte er allerede omtalt. Over denne fører Fröjk bro, der er en simpel træbro. De 4 sidstnævnte ere ubetydelige vandløb, der ligesom de øvrige falde i Storå. Lillebro er ældre end 1677, men Blødens bro og Anlægsbro ere yngre end 1767.

Af offentlige brønde har byen kun 2, 1 i Vestergade og 1 i Skolegyde.

Byen har overflødig og godt *vand* i ringe dybde.

III.

Samfundet.

1. Indbyggerne.

Folkemængde. Om byens folkemængde ved man intet før 1769; men ved hjælp af nedenstående folketællingliste, der for sammenlignings skyld sidestilles med listerne fra nabobyerne, og efterfølgende tabeller over fødte og døde, bliver det muligt at gøre nogle slutninger derom i tiden tilbage til 1700.

	Holstebro.	Ringkøbing.	Lemvig.
1769	699	511	326
1801	853	771	375
1845	1257	1213	748
1850	1305	1274	859
1855	1526	1331	1107
1860	1700	1409	1192
1870	2046	1554	1357

Tabel over viæde, fødte og døde fra 1700—1799.

År	viæde par	fødte	døde	flere		år	viæde par	fødte	døde	flere	
				fødte	døde					fødte	døde
1700	6	19	11	8	„	1710	2	13	19	„	6
1	9	22	15	7	„	1	2	25	8	17	„
2	2	19	15	4	„	2	8	17	15	2	„
3	2	29	12	17	„	3	4	25	18	7	„
4	2	19	10	9	„	4	10	18	19	„	1
5	4	19	46	„	27	5	11	21	20	„	1
6	5	12	17	„	5	6	6	23	32	„	9
7	5	20	20	„	„	7	6	24	19	5	„
8	4	21	18	3	„	8	8	22	24	„	2
9	10	23	13	10	„	9	4	29	26	3	„
10 år	49	203	177	26	„	10 år	61	217	210	17	„
1720	3	28	36	„	8	1730	9	23	21	2	„
1	6	35	25	10	„	1	12	27	29	„	2
2	7	30	26	4	„	2	11	21	18	3	„
3	6	31	31	„	„	3	10	29	39	„	10
4	7	28	28	„	„	4	2	23	23	„	„
5	9	21	19	2	„	5	5	26	26	„	„
6	9	21	36	„	15	6	6	21	17	4	„
7	11	25	32	„	7	7	5	15	17	„	2
8	15	36	22	14	„	8	3	23	22	„	1
9	10	34	43	„	9	9	5	19	11	7	„
10 år	82	289	298	„	9	10 år	68	227	224	3	„

År	viede par	fødte	døde	flere		år	viede par	fødte	døde	flere	
				fødte	døde					fødte	døde
1740	6	22	26	„	4	1750	8	18	21	„	3
1	6	22	32	„	10	1	5	19	22	„	3
2	6	20	19	1	„	2	7	19	10	9	„
3	4	21	28	„	7	3	8	17	21	„	4
4	5	19	32	„	13	4	10	21	36	„	15
5	9	17	50	„	33	5	7	21	22	„	1
6	6	21	16	5	„	6	5	23	44	„	21
7	3	12	18	„	6	7	3	25	17	8	„
8	10	20	23	„	3	8	5	26	18	8	„
9	3	16	31	„	15	9	2	16	15	1	„
10 år	58	190	275	„	85	10 år	60	205	226	„	21
1760	5	25	26	„	1	1770	10	31	22	9	„
1	5	19	12	7	„	1	6	18	25	„	7
2	13	24	35	„	11	2	4	17	21	„	4
3	6	20	38	„	18	3	4	11	22	„	11
4	11	29	21	8	„	4	4	22	15	7	„
5	6	28	33	„	5	5	8	22	36	„	14
6	5	24	20	4	„	6	2	16	24	„	8
7	11	29	33	„	4	7	2	16	21	„	5
8	11	28	25	3	„	8	2	17	14	3	„
9	4	28	17	11	„	9	3	24	41	„	7
10 år	75	254	260	„	6	10 år	45	194	241	„	47

År	viede par	fødte	døde	flere		år	viede par	fødte	døde	flere	
				fødte	døde					fødte	døde
1780	6	20	12	8	„	1790	5	22	21	1	„
1	7	20	22	„	2	1	6	19	17	2	„
2	4	23	17	6	„	2	10	22	21	1	„
3	10	23	16	7	„	3	4	25	21	4	„
4	6	20	21	„	1	4	7	26	29	„	3
5	5	27	21	6	„	5	10	26	11	15	„
6	5	20	24	„	4	6	10	20	19	1	„
7	9	24	46	„	22	7	6	23	15	8	„
8	2	24	31	„	7	8	8	14	15	„	1
9	8	26	26	„	„	9	4	29	24	5	„
10 år	62	227	236	„	9	10 år	70	226	193	33	„

Det 18de hundredår har for Holstebros vedkommende haft en tilgang ved fødsler af 2232 og en afgang ved døden af 2358, altså et tab i folketal af 126. Da byen 1801 havde 853 indbyggere, måtte den, såfremt ingen til- eller afgang ellers havde fundet sted, ved året 1700 have været 978. Skønt dette tal (978), sammenlignet med tallet 699 (fra 1769), synes for stort, eftersom de døde kun har oversteget de fødte i dette tidsrum med 77, vil det dog nok ikke være det. Krigen fra 1709—20 og fraflytning¹⁾ også af tjenestetyende og indsiddere efter de store ildebrande 1733 og 34 vil nok have formindsket folketallet med en 300 personer. Man kan således med sikkerhed sætte indbyggernes antal ved året 1700 til 1000. Længere tilbage kan man ikke

¹⁾ Selv mere formuende forlode tomterne.

slutte med sikkerhed om folketallet; dog er jeg mere tilbøjelig til at antage, at antallet snarere er formindsket end forøget i de foregående århundreder.

Tabel over viede, fødte og døde 1800—1869.

År	viede par	fødte			deraf		døde			flere	
		mk	kk	ialt	uægte	dødf.	mk	kk	ialt	fødte	døde
1800	4	10	13	23	4	1	5	10	15	8	„
1	3	4	14	18	1	„	9	9	18	„	„
2	7	9	13	22	3	„	7	14	21	1	„
3	5	10	9	19	2	„	10	10	20	„	1
4	9	8	9	17	2	„	12	10	22	„	5
5	5	16	5	21	2	3	16	9	25	„	4
6	8	13	7	20	2	„	7	9	16	4	„
7	7	10	8	18	3	„	16	11	27	„	9
8	8	7	11	18	3	1	15	6	21	„	3
9	5	8	10	18	4	„	12	3	15	3	„
	61	95	99	194	26	5	109	91	200	„	6
1810	5	10	10	20	6	„	6	10	16	4	„
1	4	6	9	15	3	1	8	14	22	„	7
2	6	7	11	18	5	„	14	13	27	„	9
3	7	13	6	19	5	„	12	8	20	„	1
4	10	6	12	18	5	„	6	7	13	5	„
5	13	19	14	33	5	„	8	10	18	15	„
6	14	13	9	22	4	„	8	11	19	3	„
7	5	11	11	22	3	„	8	10	18	4	„
8	7	16	12	28	5	„	7	9	16	12	„
9	6	11	13	24	3	„	9	13	22	2	„
	77	112	107	219	44	1	86	105	191	28	„

År	viæde par	fødte			deraf		døde			flere	
		mk	kk	ialt	uægte	dødf.	mk	kk	ialt	fødte	døde
1820	5	17	15	32	6	1	14	10	24	8	„
1	12	17	16	33	3	„	13	4	17	16	„
2	9	18	15	33	10	„	7	12	19	14	„
3	3	21	8	29	4	„	9	7	16	13	„
4	6	24	16	40	3	„	10	16	26	14	„
5	8	19	21	40	7	„	7	11	18	22	„
6	8	17	11	28	2	„	12	10	22	6	„
7	7	25	16	41	2	„	11	5	16	25	„
8	3	19	13	32	5	„	6	5	11	21	„
9	10	13	15	28	3	„	12	8	20	8	„
	71	190	146	336	45	1	101	88	189	147	„
1830	5	17	13	30	4	1	13	12	25	5	„
1	7	16	11	27	4	„	13	12	25	2	„
2	11	16	19	35	7	2	22	11	23	12	„
3	5	14	15	29	3	2	13	12	25	4	„
4	15	19	15	34	8	1	10	8	18	16	„
5	6	22	15	37	7	„	12	23	35	2	„
6	10	25	18	43	8	1	9	10	19	24	„
7	3	12	13	25	2	„	17	23	40	„	15
8	9	11	21	32	3	„	11	11	22	10	„
9	8	20	13	33	5	1	10	13	23	10	„
	79	172	153	325	51	8	120	135	255	70	„

År	viøde par	fødte			deraf		døde			flere	
		mk	kk	ialt	uægte	dødf.	mk	kk	ialt	fødte	døde
1840	5	12	9	21	4	„	11	15	26	„	5
1	8	16	14	30	2	1	12	9	21	9	„
2	4	11	7	18	2	„	11	10	21	„	3
3	8	11	15	26	3	„	8	11	19	7	„
4	7	15	18	33	5	„	10	14	24	9	„
5	7	15	11	26	1	„	6	10	16	10	„
6	7	13	12	25	4	„	12	11	23	2	„
7	8	11	13	24	„	2	9	15	24	„	„
8	6	21	22	43	15	2	9	13	22	21	„
9	9	21	23	44	9	„	12	11	23	21	„
	63	146	144	290	45	5	100	119	219	71	„
1850	11	13	19	32	4	1	16	9	25	7	„
1	6	23	20	43	9	„	10	8	18	25	„
2	8	20	17	37	5	„	16	9	25	12	„
3	12	23	22	45	8	„	15	9	24	21	„
4	15	20	23	43	3	1	10	11	21	22	„
5	15	25	28	53	11	1	14	20	34	19	„
6	16	16	27	43	2	2	10	8	18	25	„
7	21	36	31	67	13	2	24	18	42	25	„
8	23	31	38	69	7	2	32	31	63	6	„
9	16	38	38	76	16	8	17	15	32	44	„
	143	245	263	508	78	17	164	138	302	206	„

År	viede par	fødte			deraf		døde			flere	
		mk	kk	ialt	uægte	dødf.	mk	kk	ialt	fødte	døde
1860	19	27	29	56	7	1	14	24	38	18	„
1	23	44	28	72	9	1	30	23	53	19	„
2	11	35	28	63	12	1	25	13	38	25	„
3	22	41	26	67	10	3	23	22	45	22	„
4	12	30	29	59	10	2	34	28	62	„	3
5	18	36	33	69	7	2	30	21	51	18	„
6	26	51	27	78	9	1	35	22	57	21	„
7	15	48	30	78	11	6	22	22	44	34	„
8	14	46	47	93	13	2	24	25	49	44	„
9	16	33	40	73	13	1	27	25	52	21	„
	176	391	317	708	101	20	264	225	489	219	„

De forløbne 70 år af det 19de hundredår har givet folketallet en tilvækst af 1193 sjæle, hvilken tilvækst dels hidrører fra et overskud af fødte, hvis antal af 2580 har oversteget de dødes antal, 1845, med 735, og dels fra en indvandring af 458 mennesker. — I hundredåret mellem 1769 og 1869 er folketallet steget med 1347 eller omtrent til det tredobbelte. Af hvilken natur denne tilvækst er, vil nogenlunde kunne skønnes af afsnittet om næringsvejene. — I samme tidsrum er Ringkøbing ligeledes steget til det tredobbelte, medens Lemvig er steget til over det firedobbelte. — Af de 92 købstæder og flækker i Danmark og Sønderjylland var Holstebro efter folketallet 1855 nr. 43, Ringkøbing nr. 52 og Lemvig nr. 62. Samme år levede i Holstebro 274de parten af danske og 53de parten af jyske købstæders befolk-

ning. Efter folketællingen i år var der af 67 danske og af 29 jydsk købstæder henholdsvis 41 og 18, der havde større folketal end Holstebro, men kun 13 og 9 vare stegne med flere prosent. For tiden lever 210de parten af danske og 56de parten af jydsk købstæders befolkning i Holstebro, og efter professor W. Scharlings udtalelse¹⁾ hører vor by til de købstæder, som ved foretagelsesånd, drift og virkelyst har håb om at kunne gå fremad og ved industrielle anlæg i større stil at kunne blive en by af betydning.

Ifølge den i år affattede valgliste fandtes her 339 valgberettigede til folketinget.

Sundhedstilstand. Uagtet sit temmelig ublide klima er Holstebro dog et sundt opholdssted. Den her stadig herskende sygdom er rheumatisme og katarrh i sine forskellige former. Derfor er snue, hals- og tandpine, hoste, gigt og gigtfeber almindelig ikke alene om vinteren, men også om sommeren, en i denne henseende farlig årstid, da der på en varm Dag ofte følger en kold nat og selve dagens temperatur undergår hyppige og bratte overgange. Kun få ældre mennesker plages ikke af gigt. I sygdomme er betændelse fremherskende, hvorimod døgnfebre som koldfeber ere meget sjældne. Den rene luft og byens udstrækning i forhold til folkemængden bevirker, at smitsomme sygdomme ikke optræde med stor heftighed eller at omgangssygdomme som skarlagensfeber og mæslinger blive ondartede.

Hvad höst pest og anden smitsom sygdom har haft her i byen för det 18de hundredår er ukendt; men at

---

¹⁾ „Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv“ 1871, 21de hæfte.

både „den sorte død“ 1350 og „digerdøden“ ved 1606 har hjemsøgt byen på en temmelig ublid måde, må dog anses for afgjort. Den sorte død skal være kommen her til egnen på følgende måde: „To dage før jul kom vejfarende mand til Øgelstrup i Råsted, hvor Palle Juel, der tilligemed sine søskende ejede hele Råsted og Idum sogne, boede, og begærede husly, da der var kvæld jul igennem („der var Kelle Juel ud“), hvad ingen god mand efter den tids sædvane kunde vægre sig ved. Da Palle mærkede, at manden var kommen fra forpestede egne, henviste han ham til præsten. Men ved midnat, da folk kom til kirke, var præsten ikke mødt, hvorfor Palle lod en af sine svende ride efter præsten i den formening, at der ikke kunde være nogen fare på færde, da svenden havde vinden med og ikke imod. Svenden slog på døren, men fik ikke svar, hvorpå han slog vinduet ind og råbte. Da svarede en halvdød gammel kærting og sagde: „Jo, vok og ve, hvilken gæst har Palle Juel vist os på; her ligge de alle døde, som vare i gården, og jeg er halvdød. Den tid P. Juel fik sligt svar at høre, lod han straks tage alle vogne, hvem de end tilhørte, og flyttede ud på klitterne, for at mændene, om noget kom på, skulde møde på marken og ikke have tilflugt i huse eller gårde, og slog pæle for døren. Den tid måtte ingen god mand bygge faste huse. Samme pestilens gik straks over egne og lande; det var den første og største pestilens og kaldtes den store mandkval eller mærkedød⁽¹⁾. „1745 var et mærkeligt år og ufor-

¹⁾ Danske Samlinger I, 47. Ved „gode mænd“ forstås adelige og ved „faste huse“ sandsynlig borger. Højderne mod ø. i sognet kaldes endnu klitterne.

glemmeligt af de mange døde, som kan beløbe sig til 50 personer med dem, som bleve begravede på landet og syge bortført, af den her et ganske år fra september 44 til oktober 45 grasserende pechialfeber (ell. „sprinkler“). „1756 grasserede börnekopper og kinkhoste her¹⁾. — Forresten ser man let af foranførte liste, hvilke år siden 1700 have været rige på dødstilfælde. Forhen var fnat og den jyske syfilis ikke ualmindelige blandt den simple befolkning. — Kvaksalvere adspørges mere, end man skulde tro.

Angående *næringsmidlerne* skal kun bemærkes, at indtil jærnvejens åbning tilførtes byen en stor del flyndere til nu ukendte billige priser, og at havfisk ligeledes begynder at føres til østligere torve. Skönt brændevin naturligvis også her nydes i stor mængde, har her dog aldrig været oprettet mådeholds- eller afholdsselskaber, hvortil der også nu er mindre trang end forhen.

Sjælelig tilstand. I henseende til oplysning står Holstebro vel på samme trin som andre mindre stæder; dog synes det, som om byen i denne henseende ikke er i fremgang. Den nyder nemlig ikke selv tilstrækkelig udbytte af sit skolevæsen, idet den mandlige ungdom mere og mere søger handels- og embedsvejen eller forlader byen, medens lærlinge især indkomme fra landet. Hos den konfirmerede ungdom synes lysten og lejligheden til at samle sig kundskaber ligestore. Søndagsskolen, der dog holder sig til det allernødvendigste, anerkendes ikke i tilstrækkeligt mål. Det var ønskeligt, om man havde lejlighed til, ligesom nu flere steder på landet, at sam-

1) Kirkebogen.

les om folkevækkende foredrag og sang. — Hidtil have foreninger af forskellig natur ikke villet trives. Grunden hertil ligger snarere i mangel på tillid end i mangel på egne kræfter. — I politisk henseende er her tilbagegang, hvad enten denne er bevirket af uheldige tidsomstændigheder, af næringsloven eller af den mægtige frihedsfjende fra 1864. Hvorhen vor hu, uagtet dette, er vendt, se vi som af mere andet deraf, at „Nordisk samfund“ havde sin næststørste kreds her i byen. — Her bo kun 4 Svenskere og 1 Normand, men 15 Tyskere.

Af *lærde mænd* eller mænd, der have gjort sig bekendt i en videre kreds, og som enten ere fødte her eller på en eller anden måde udgåede herfra, bør nævnes:

Dr. Hans Povlsen Resen f. 1561 i Resen præstegård, gik i Holstebro skole, blev professor i teologi og 1615 bisp over Sællands stift, d. 1638. Vor kirkelige oversættelse af bibelen hviler endnu på hans oversættelse af 1607, der holder sig nøje til den hebraiske og græske tekst. Fra ham har øjensynlig hans sønnesøn, Peder Hansen Resen, der skrev Atlas Danicus 1677, sine oplysninger om Holstebro. Se skolelegat nr. 3.

Dr. Kristen Legård, som vist er født her, ligesom han har søgt byens skole. Under Fr. III regering var han hoffets og den kongelige families læge.

Villads Nielsen, f. 21de oktober 1607 i Holstebro, hvor faderen Niels Villadsen var præst, gik i skolen her og blev præst for Udbynedre og Kastberg 1629, provst 1631, d. 1681. Han var en frugtbar og heldig skribent. Hans samlede skrifter ere oplagte i Kbhvn. 1704.

Elias Eskildsen Navr, f. 1650 i Navr præstegård, gik i Holstebro skole, virkede i Odense som hører 1674,

rektor 87, professor ved gymnasiet 91, d. 1728. Han var en frugtbar åndelig digter, der efter datidens dom „skrev med en flydende og sød pen“. Af ham er salmen „Når min tunge ikke mere synge eller bede kan“. Da han har skrevet et ære- og takkedigt til Holstebro, må han have stået i nærmere berørelse med byen, end de, der have skrevet om ham, lader formode, (g. 2. Barbara Landorf, prof. Lor. Edingers Enke).

Kristen Kristensen Linde, f. her 26de december 1626, stamfader til de Linder (se oftere siden).

Karen Solgård, f. her 26de januar 1663 (se oftere siden).

Rudolf Henrik Grön, f. her 1723, justitsråd og rådmand i Kbhvn. Dennes sønnesøn

Marinus Emanuel Grön, f. her 16de oktober 1799, grosserer i Khhvn. R* (se legaterne for husarme og Frølund: Peder Grøns afkom gennem det 17de, 18de og 19de hundredår).

Niels Georg la Cour, f. 11te december 1797 (faderen postmester), gymnastikdirektør, generalmajor, R*.

Theodor Gandrup, f. her 17de avgust 1819 (dattersøn af kordegn Holst), boghandler i Kbhvn.

Niels P. S. Kierkemann, f. her 17de februar 1819, opretter af „Ny Apotek“ i Kbhvn.

J. C. Theodor Faber, f. her 22de marts 1824; postekspedient, udgiver af posthåndbogen.

Af gamle familier, som endnu findes her, kan nævnes *Nyboe* (før 1694) og *Rømer*; *Grön* blomstrer her kun i sideskud.

Åndelig tilstand. Sektvæsenet har kun rørt sig meget lidet hos os. Først for nogle år siden vandtes

her nogle få *mormoner*, som udvandrede til Amerika. En *baptist* er gået tilbage til kirken. For tiden findes her kun en *jødisk* familie og en *katolik*. Om den *religiøse* tilstand kan jeg kun meddele følgende oplysninger

1810	havdes her	47	alterdage	med ialt	819	gæster,
1820	—	32	—	—	977	—
1830	—	25	—	—	819	—
1840	—	19	—	—	726	—
1850—1859	i gennemsnit	19	alterdage		922	—
1860—1869	—	12	—		652	—

og til sammenligning følgende:

1770	havde	Holstebro	700	indb.,	79	altergangsdage	og	
						1136	altergæster,	
1869	—	—	2000	—	16	altergangsdage	og	
						651	altergæster.	

Til bedømmelsen af tilstanden i *moralsk* henseende fremsættes en fortegnelse over de kvindfolk, der her i menigheden i årene 1700—1770 have stået åbenbar skrifte (før 8 juni 1767) eller betalt bøde for overtrædelse af det 6te bud (indtil 13 juni 1770).

1700—1709 . . .	21.	1740—1749 . . .	15.
1710—1719 . . .	28.	1750—1759 . . .	16.
1720—1729 . . .	9.	1760—1769 . . .	22.
1730—1739 . . .	15.	1770	5.

I dette tidsrum er der altså født 131 uægte børn, eller 2 om året. Af ovenstående fik 2 straffen eftergivet, 9 betalte bøde, 1 fader fik afsættelse og 2 mødre fik tugthusstraf. Ellers havde 10 forset sig med udeblivelse fra alterens sakramente, 1 med drukkenskab og 2 med drab (den ene på sin egen kone). Over fødsler udenfor ægteskab i indeværende hundredår haves over-

sigt i foranstående tabel (side 43 ff.); men mange af de uægtefødte børn have forsørgelsessted uden for byen. Om ophævede ægteskaber mangler jeg oplysning. I de sidste 25 år nævner kirkebogen 16 selvmord, 14 begåede af mænd og 2 af kvinder.

Om indbyggernes *mod* og *tapperhed* i ældre tider vides kun, at i grevens fejde opgav man modstanden ved efterretningen om, at Ranzau rev tagene ned over hovederne på indbyggerne i Ringkøbing. Til hvilken kamp Resen sigter, når han siger: „Ved Måbjærg ses en vold med grav, hvor fordum en hær skal have forskanset sig og tilsidst brudt ud mod fjenden under et stort blodbad“, vides ikke; men værket, som endnu ses vesten for Struer vej, tyder på forsvar fra Holstebro. — I slavekrigen, da bavnene tændtes 30 marts 1848, var man fuldtudrustet og i ordnet masse færdig til slag. Denne og den følgende dag vare rige på morsomme og grinagtige træk. Til den alvorlige kamp samme år indtegnede sig under toldbetjent *N. U. Terstøvs* anførsel 32 frivillige, der fik tilvækst fra Skive, Lemvig og Ringkøbing.

Af dekorerede ere 3 benådede med ridderkorset og 5 med danebrogsmændenes hæderstegn.

I henseende til velstand står byen på et lavt trin, ingen kan kaldes rig, få har formue; de fleste have af hånden og i munden, og mange udenfor fattigvæsenet ere trængende til andres hjælp. I forrige hundredår fortærede ikke få deres renter eller pensioner her i byen, da stedet betragtedes som et meget billigt levested; i vor tid fraflytte en og anden af dem, som have samlet en antagelig formue, dog navnlig af hensyn til de høje skatter. Sam-

tidig med at håndværkernes antal tiltager, aftager søgningen fra landet, hvor håndværkere af de fleste slags nedsætte sig.

Hvad endelig *selskabelighed* og *forlystelser* angår, da retter den første sig vel nogenlunde efter evnen, og *gæstfriheden* er almindelig; men forlystelserne indskrænke sig navnlig til baller. Klubberne „Foreningen“ og „Borgerklubben“ ere oprettede 1857 og 1869 og tælle 70 og 74 medlemmer. Rejsende skuespillere gæste os nu sjældent; men dilettanter spille hver vinter i et eller andet understøttende øjemed. Familievis gøres ture til Rydhøve skov, hvor den offentlige skoles ungdom også årlig har sig en glad dag; men som festdag for hele byen og nærmeste omegn må nævnes 5te juni. Læredrengene more sig endnu som „fastelavnsnarre“.

Jeg har ligesålidt kunnet opdage byens yngre som ældste *privilegier*, hvilke sidste må antages at være aldeles forsvundne, og må derfor nøjes med at afskrive, hvad Pontoppidan har om de *ynge*. Han skriver: „Det ældste privilegium, Holstebro nu ved af at sige, er givet af kong Kr. III 1552 lydende, at, siden byen er afbrændt tilligemed alle dens privilegier af fremfarne konger, så tager hans majestæt borgmester, rådmænd og borgere i sin beskærmelse og giver dem adskillige privilegier, hvoraf de betydeligste ere: At de hvert år skal erlægge deres byskat. Om udenbys ihjælsår eller sårer indenbys mand, bøde kongen og kronen 40 mrk. og til byen 40 mrk. Om sandemænd. At ingen derboende må tage en værge på landet. Fremmede købmænd og rejsende ej at må fornærme byens indvånere ved at sælge varer uden på almindelig marked. At borgerne skal

søges for deres byting og ej andensteds. Dem bevilges at nyde, bruge og beholde deres frihed uden byen med ager, eng, græsning og fædrift, törvegrøft og lyngslæt, som de af arildstid have haft, ligesom og årlig at have 3 markeder, midfaste söndag, st. hansdag og st. olufsdag.“ — I hvilken anledning Viborgs gamle privilegier fremlagdes på Holstebro byting 14de april 1668 er mig ubekendt; men de fik den påtegning, at „efterdi den er på *latine*, kan den ej læses“. 7 dage efter blev oversættelsen, der var besörget af bisp Peder Villadsen, rektor Niels Jensen og lektor Peder Villumsen Palludan, altså i Viborg, læst for den bisiddende ret i Holstebro¹⁾. Måske vare vore privilegier tabte ved denne tid og de viborgske enten skulde gælde midlertidig eller lægges til grund for ny; mulig skulde de kun bekendtgøres her.

2. Bestyrelse, bestillingsmænd, besiddelser, indtægt og udgift.

Fra først af havde ældre byer som Holstebro fælles styrelse med det omliggende land, idet udvalgte mænd ledede deres anliggender. Først i det 13de hundredår fik de som særskilt styrelse et byråd, hvis senere formand kaldtes *borgmester* og hvis øvrige medlemmer kaldtes *rådmænd*. Borgmester og råd valgtes i førstningen af og blandt borgerne. Men som borgmestere og råd senere tilvendte sig ret til selv at udfylde de ledige pladser, således bleve de atter senere den samme ret berøvede af kongerne, der ved sin lænsmand ud-

¹⁾ Ursin: Stiftsstaden Viborg.

nævnte borgmesteren. Holstebro havde 2 borgmestere og 4—5 rådmænd ad gangen. Af rådmænd kendes Kristen Kyndesen († 1621), Erik Kristensen, Schiøt Simonsen (1641), Niels Nielsen, Kristen Pedersen (alle 1629), Schiøt Simonsen (1629?), Albert Reiniche, Peder Kristensen Stekke, Kristen Lassen Solgård, Kristoffer Kristensen (alle 1641), Kristen Jepsen Solgård (1652), Niels Sørensen (Solgård?), Niels Villadsen, Peder Madsen († 1674, alle tre 1658), Simon Siøtsen (1660), Ib Lassen (Solgård? 1661) og Egert Andersen († 1682), og af borgmestere nævnes Jens Blåbjærg (1460), Knud Pedersen (1546), Jens Kristensen Lægård (1604), Knud Jensen Leegård (1629, 33), Anders Sørensen (1629, 34), Tyge Sørensen (1629), Jørgen Jensen Risom (1641, 51), Jens Hansen (1654 † 58), Jens Ivers. Hyldtald (1655 † 58), Jens Nielsen (55), Niels Sørensen Solgård (44, 55, 61 † 68), Niels Jensen Stykke, (63 † 70), Knud Nielsen Gjörding (64, 87), Kristen Holt († 74), Anders Rasmussen Holst († 78), Kristen Pind og Kristen Nielsen (81 † 98). — Med det 17de hundredår forsvinder ifl. frd. 1782 borgmester og råd, som afløstes af *magistraten*, bestående af byfogden, og *de* (4) *elegerede borgere*, som næppe gav byen skin af selvstyrelse. Først henimod slutningen af enevoldstiden begyndte Holstebro med de øvrige byer atter at få frihed i retning af selvstyrelse. Frd. 24de okt. 1837 lagde grunden hertil ved dannelsen af *borgerrepræsentationen*, bestående af byfogden og 6 borgerrepræsentanter, og ved lov af 31te marts 1860 udstraktes valgbarheden og valgretten til samtlige skattepligtige beboere. Ved lov af 26de maj og „Vedtægten“ af 27de november 1868 afløstes repræsentationen af et *byråd*.

*Byens vedtægt.**I. Om byrådet og ordningen af den udøvende myndighed i kommunens anliggender.*

§ 1. Byrådet består foruden formanden af 7 medlemmer. § 2. Følgende stående udvalg nedsættes: a) et udvalg for havnevæsenet, b) et udvalg for kasse- og regnskabsvæsenet, c) et udvalg for fattigvæsenet, d) et udvalg for skolevæsenet. Udvalgene for fattig- og skolevæsenet vælge selv deres formænd, i de andre udvalg er borgmesteren formand. De valgte medlemmer af udvalgene fratræde hvert 3dje år, når ordenlig valg til byrådet har fundet sted, men kunne genvælges. § 3. Udvalget for havnevæsenet består af borgmesteren og 4 andre medlemmer, hvoraf 2 kunne vælges udenfor byrådets midte. Det sørger for havnens vedligeholdelse og forbedring og leder de arbejder, som i dette øjemed skulle foretages, samt forestår på byrådets vegne havnens kasse- og regnskabsvæsen, alt i overensstemmelse med de nærmere regler, som i saa henseende indeholdes i det for havnens forvaltning gældende af indenrigsministeren i henhold til lov af 26de maj d. å. § 16 fastsættende reglement. § 4. Udvalget for kasse- og regnskabsvæsenet består af borgmesteren og 2 valgte medlemmer. Udvalget skal inden hvert års 1ste oktober forelægge byrådet udkast til overslaget over kommunens indtægter og udgifter for det næste år. — Det forestår kommunens hele kasse- og regnskabsvæsen, og uden dets skriftlige ordre kan intet beløb passere til indtægt eller udgift i kommunens regnskaber. — Det påser, at de foreskrevne kassebøger og andre for regnskabsaflæggelsen nødvendige bøger nøjagtigen føres, og fører til-

syn med, at kærneren nøje overholder den ham meddelte instruks, at skatter og andre indtægter indkomme i rette tid. — Det foretager jævnlig, idetmindste 1 gang hvert fjerdingår, eftersyn af de hos kærneren beroende aktiver og kontante summer, ligesom det sørger for, at en behørig affattet regnskabsekstrakt fremlægges i hvert af byrådets ordenlige møder. § 5. Udvalget for fattigvæsenet består af borgmester og 3 valgte medlemmer. Til bistand for udvalget udnævner byrådet 4 fattigforstandere, 1 for hver af byens 4 roder. Fattigforstanderne føre hver for sin rodes vedkommende det specielle tilsyn med de i denne værende fattige, deres familieforhold, vandel, trang m. v. Fattigforstanderne samles til møde med udvalget, så ofte dette finder det nødvendigt, dog tages beslutningen i spørgsmål, der hører under udvalget, alene af dettes medlemmer. Udvalget fører brevvekslingen i fattigvæsenets anliggender, navnlig med fremmede kommuner, ligeoverfor hvilke det repræsenterer kommunen. — Inden hvert års 1ste september indsender udvalget til udvalget for kasse- og regnskabsvæsenet behørig begrundet overslag over fattigvæsenets indtægter og udgifter i det påfølgende kalenderår. — Det sørger for anvendelsen af de til fattigvæsenet bevilgede summer og påser, at de for samme beregnede eller tilkommende indtægter indkomme. Regninger fattigvæsenet vedkommende sendes med attestation af udvalget for kasse- og regnskabsvæsenet til direkte anvisning af kærnerkassen. § 6. Udvalget for skolevæsenet består af 3 valgte medlemmer. Det bringer på byrådets vegne den anordnede skoletvang i anvendelse og forestår skolevæsenets økonomiske forvaltning på lignende måde som

udvalget for fattigvæsenet ifølge § 5 forestår fattigvæsenets, og indsender inden hvert års 1ste september til udvalget for kasse- og regnskabsvæsenet behørig begrundet overslag over skolevæsenets indtægter og udgifter i det pågældende kalenderår. § 7. Byrådet overdrager ved hvert års begyndelse til enkelte af dets medlemmer at føre specielle tilsyn med kommunens bygninger, jord-er, gader, veje. Disse tilsynsmænd gøre indstilling til byrådet om forefundne manglers afhjælpning, forbedringer m. v. Udvalget for fattigvæsenet fører specielle tilsyn med fattiggården og udvalget for skolen med skolebygningen. § 8. Borgmesteren udfører byrådets beslutninger og besørger de skriftlige udfærdigelser, som skulle udgå fra byrådet; det samme gælder med hensyn til beslutninger af de udvalg, for hvilke han er formand

IV. Om de kommunale embeds- og bestillingsmænd.

§ 18. Til medhjælp ved forvaltningen af kommunens anliggender, ansættes følgende bestillingsmænd: 1) En *kæmner* til at besørge alle kommunen vedkommende ind- og udbetalinger uden nogen undtagelse, og til at føre hele kommunens regnskabsvæsen uden undtagelse, alt i overensstemmelse med en ham af byrådet meddelt instruks. 2) En *politibetjent*. 3) En *arrestforvarer* og *rådstuetjener*. 4) En *skorstensfjer*. 5) En *økonom* ved fattiggården. 6) 2 *vægttere*. 7) En *havnefoged*. 8) En *markmand*. § 19. De nævnte bestillingsmænd lønnes årlig således: 1) Kæmneren med 250 rdl., hvoraf 50 rdl. som havnekasserer. 2) Politibetjenten med 220 rdl. foruden uniform hvert 3dje år, samt 10 rdl. som byrådets bud. 3) Arrestforvareren for byens vedkommende med 35 rdl. og som rådstuetjener 9

rdl. foruden fri brændsel til arrestanterne. 5) Skorstensfejeren med 85 rdl. 5) Økonomen med 175 rdl. foruden fri bolig og kost til sig og familie. 6) Vægterne hver med 100 rdl., samt med vægterfrakke hvert 3dje år og 8 rdl. hver til støvler. 7) Havnefogden med 300 rdl. 8) Markmanden med 50 rdl. § 20. Ingen kommunal bestillingsmand kan erhverve sig pensionsret i kommunens tjeneste. § 21. Lønningerne til ovennævnte bestillingsmænd udbetales månedsvis efter den 1ste i hver måned.“

Vedtægtens øvrige dele om ligningskommissionen, dens virksomhed og om skatteopkrævningen (II) samt om regnskabets revision og påkendelse (III) forbigås her, da de ikke, når undtages at skatterne ikke opkræves 4, men 2 gange årlig (til 1ste februar og 1ste august), indeholde andet end kommunallovns bestemmelser.

Kommunens *ejendomme* ere skolen, fattiggården, $\frac{1}{2}$ parten af broen, $\frac{1}{8}$ part af rådhuset, en part af *Løgstør kanal* og *fællesjorderne*. Byens tilskud til kanalen var 4000 rdl. Om bygningerne afhandles andre steder; her skal kun jorderne omtales. *Fællesjorderne*, hvis størrelse er 26 td. land, ere ansatte til hartkorn 3 td. 6 skp. 1 fdk. $2\frac{1}{4}$ alb. (hvoraf 1 td. 2 skp. 1 fdk. 1 alb. kommer på hederne). Af spredte loddet ere 11 udlejede for bestandig mod en årlig afgift af 16 rdl. 5 mk., medens 55 stykker udlejes på kortere eller længere åremål. Disse sidste gav 1869 en indtægt af 523 rdl., hvoraf 153 rdl. svaredes af byens fattigvæsen for 2 lodder, der ere lagte under fattiggården. Af *hederne* har byen, for så vidt de ikke ere lagte til plantagen eller

fattiggården, ingen ligefrem indtægt, og den lyngslæt, de afgive, er for intet at regne.

For en del år siden påtænkte en udskiftning af fællesjorderne, men forarbejderne førte ikke til noget. Spørgsmålene om foretagendet kan betale sig, og om jorderne tilhøre grundejerne eller markjordsejerne, bør vel først finde sin afgørelse.

Byens *formue* ved slutningen af 1869 ses af dette års regnskaber. Til samme tid var dens *gæld*

1) til skolegården 10783 rdl. 2 mk., oprindelig 15000 rdl.		
2) til Løgstør kanal 2500 rdl.	—	4000 —
3) til fattiggården 8500 —	—	12000 —
4) til gaderne og broen 8461 rdl.	—	15000 —

I de ældste tider bestod byens *indtægter* i andel af sagefald og i den betaling, der maatte erlægges for en eller anden bestilling eller tilladelse; tidligt svarede der også afgifter af gårde og jorder. Det var disse afgifter og hvad der svarede af næring, der efterhånden blev by- eller kærnerkassens væsenligste indtægt. Formue- og lejlighedsskatten er af langt senere oprindelse og er for tiden en indtægtsskat.

Kærnerkassens forskellige indtægter vil kunne ses af efterfølgende regnskabsuddrag. For så vidt de ikke kunne dække udgifterne, pålignes der en *kærnerskat*, som hviler på hartkorn, grund og næring, på hver med $\frac{1}{8}$. Ved skatten af *hartkornet* er at mærke, at denne, idet 15 td. 5 skp. (Bisgård jord og fælles hede) ikke er genstand for denne beskatning¹⁾, kun påhviler 82 td.

1) Bisgård jord er næppe berettiget til fritagelse for nogen skat, og efter, hvad man altid har hørt sige, må den ikke bebygges.

2 skp. 3 fdk. 1 alb. Skatten af *grunden* opkræves efter grundtaksten af 1792 af 323,931 □ al. *Næringsskatten* pålignes for tiden enhver, der har løst borgerbrev eller næringsbevis, hvad enten han driver næring eller ikke. For 1869 opkrævedes kærnerskatten således med 3 gange 628 rdl. 19 sk. eller ialt 1884 rdl. 57 sk.

Indtægtsskatten pålignes *grunden* med $\frac{1}{4}$, *næringen* med $\frac{1}{4}$ og *formue* og *lejlighed* med $\frac{2}{4}$ og i overensstemmelse med vedtægten II og følgende af ligningskommissionen vedtagne prinsipser, nemlig: „Station for en fuldmægtig, kommis eller lønnet kontorist anslås til 150 rdl., station for et mandligt tyende til 100 rdl. og for et kvindeligt til 75 rdl.“ „For at lejlighed til skats ydelse kan komme i betragtning ved skatteindtægten, har kommissionen vedtaget nedenstående skala for indeværende års anslåede indtægt til skatteindtægten.“

Anslået indtægt   nedsat til   altså skatteindtægt,
svaret med 7 rdl. af 100 rdl.

100 rdl.	$12\frac{1}{2}$ %	$12\frac{1}{2}$ rdl.
200 —	$12\frac{1}{2}$ —	25 —
300 —	$16\frac{2}{3}$ —	50 —
400 —	25 —	100 —
500 —	30 —	150 —
600 —	35 —	210 —
800 —	40 —	320 —
1000 —	45 —	450 —
1500 —	55 —	825 —
2000 —	65 —	1300 —
2500 —	75 —	1875 —
3000 —	80 —	2400 —
3500 —	85 —	2900 —

Anslået indtægt	nedsat til	altså skatteindtægt,
		svaret med 7 rdl. af 100 rdl.
4000 rdl.	90 %	3600 rdl.
4500 —	95 —	4275 —
5000 —	100 —	5000 —

Af beskattede ansattes	1 til 5000 rdl. anslået indtægt,			
	2 over 4000	—	—	—
	5 — 3000	—	—	—
	9 — 2000	—	—	—
	10 — 1500	—	—	—
	29 — 1000	—	—	—
	107 — 500	—	—	—
	475 — 100	—	—	—

624 til 266,700 rdl. anslået indtægt
 eller 104,362 — skatteindtægt,
 hvorefter indtægtsskatten beløb sig til 7,329 rdl. 84 sk.
 1868 udgjorde det samlede pålignede skattebeløb
 10,283 rdl. 77 sk. og 1869 11,375 rdl. 45 sk.

Kæmnerkassens regnskab for 1869.

Særlige indtægter.

1. Beholdning fra forrige år:
  - a) kontant beholdning fra 1868 . . . 69 rdl. 54 sk.
  - b) restanser fra 1867—68 . . . . . 1983 — 77 -
  - d) tilsvær ifl. desision til regnskab. 1868 118 — 52 -
  - e) amtsfondens andel i rådstuetjener-
 lønnen for 1868 . . . . . 18 — „ -
2. indtægter af kapitaler, ejendomme osv.
  - a) renten af en hartkornsegaliserings-
 obligation, stor 75 rdl. . . . . 3 — „ -

b) leje af byens fællesjorder efter fradrag af skatter og afgifter	358 rdl. 36 sk.
d) de faste årlige afgifter, som ved salg og bortleje af kommunale ejendomme ere pålagte samme	60 — 7 -
e) de årlige afgifter, som ifl. frd. 18 okt. 1811 ere pålagte køb- stadjorder	14 — 86 -
3 Indtægter ifl. næringsloven af 29de dec. 1857 og lignende:	
a) kendelser for næringsadkomster	117 — 12 -
b) afgift af brændevinshandel og ud- skænkning	293 — 12 -
d) afgift efter næringslovens § 62	35 — „ -
e) stadepenge	43 — 32 -
f) bøder for uberettiget næringsbrug	35 — „ -
4. Overskud af Løgstørs kanal 1867—68	35 — 77 -
	<hr/>
	3185 rdl. 61 sk.

Udgifter.

1. Byens bestyrelse i almindelighed:	
a) lønninger og pensioner m. v.	377 rdl. 64 sk.
b) kontorholdsudgifter	12 — 46 -
d) avertissementer	48 — „ -
2. Rets- og politivæsenet:	
a) lønninger og pensioner m. v.	541 — 86 -
b) delinkventomkostninger for 1868—69	542 — 37 -
d) udgifter til ting- og arresthuset samt retsvidnerløn	169 — 88 -
3. Medisinalvæsenet, jordemoderløn	52 — 32 -
4. Byens gader og veje	323 — 43 -

5.	Gadebelysning	61 rdl. 42 sk.
6.	Den offentlige renlighed	35 — 80 -
7.	Brandvæsenet	101 — 84 -
8.	De offentlige lystanlæg	75 — ” -
9.	Renter af gæld til Løgstør kanal og statskassen i anledning af vejevæsenet	244 — 66 -
10.	Afdrag på gæld til samme	711 — 52 -
11.	Beholdning:	
	a) i forskud	248 — 33 -
	b) i restanser	1415 — 35 -
	d) i kontanter	204 — 53 -
12.	a) andre udgifter	80 — 45 -
	b) udgangsordre på skatter for 1867—68	531 — 38 -
		<u>7674 rdl. 62 sk.</u>

Til sammenligning med ovenstående og senere regnskaber hidsættes et uddrag af byens regnskab for årene 1842—46.

De vigtigste indt. og udg.	1842	1843	1844	1845	1846
Kæmnerskat . . . . . Rdl.	419	555	555	675	634
fattig-, skole- og delinkventvæsenet m. v.	2349	2419	2419	2219	2410
$\frac{1}{10}$ af fattigskatten lignet på grund	120	115	115	115	134
stadepenge		132	126	110	100
jordleje	257	257	263	260	264
indbetalt herredernes andel til rådhusets bygning . .					6000
Ialt indtægt	4945	3944	4326	4604	10998

	1842	1843	1844	1845	1846
Lønninger	319	359	388	373	323
kvarterveje	403	80	97	118	72
brandvæsenet	315	280	309	343	341
bro- og vejevæsenet	241	92	163	210	290
ting- og arresthuset	12	99	128	256	144
refusion	36	36	36	36	33
delinkventomkostninger m. v.	180	81	88	165	459
indkvarteringsskat	177	177	177	177	164
fattigskat	1200	1200	1200	1150	1340
skoleskat	575	700	700	500	500
brolægning	136	"	"	"	"
beholdning	55	227	599	780	195

I 1869 lignedes

1) på fast ejendom, a) på grund	1228 rdl. 19 sk.
b) „ hartkorn	828 — 19 -
„ vejskat 1863-68	592 — 52 -
2) på næring	738 — 19 -
3) på formue og lejlighed	7986 — 40 -
	ialt 11375 rdl. 45 sk.

Til bedømmelse af byens skatteevne fremsættes følgende:

1) Den de 25 jyske købstæder ifl. lov af 29de marts 1867 pålagte ligningsskat 62360 rdl., der fordeltes efter bygningernes forsikringssum og folkemængden, opkrævedes af Holstebro med 549 rdl. 50 sk. (10 byer svarede mindre og 14 mere end Holstebro.

2) Uddrag af ligningen over *den overordentlige skat* ifl. lov af 1869: 224 skattepligtige opføres med 178525 rdl. anslået indtægt, men nyde ifl. lovens § 7 et afdrag på 71925 rdl., så at de kun svarede af 106600 rdl. med

2 $\frac{1}{2}$ % eller 2665 rdl.	Af foranstående 106,600 rdl. an-
sattes 1 til 5000 rdl.	
2 over 4000 —	
3 — 3000 —	
4 — 2000 —	
7 — 1500 —	
10 — 1000 —	
26 — 500 —	
171 under 500 —	

Efter de i år ifl. den kommunale valglov af 12te juli 1867 affattede valglister fandtes her af valgberettigede til landstinget 37, af indtægt (1000 rdl.) 16 og af skatteindtægt (75 rdl.) 21.

III.

Indbyggernes næringsveje.

1. Agerbrug, havedyrkning, fiskeri og jagt.

Når byens mark er udskiftet, kan ikke siges, men det er sket før 1690, måske efter skyldsætningen 1661 eller 1683. Som følge af den tidlige udskiftning og den omstændighed, at jordbruget dreves mere i det store af pengemænd og handlende, stod *agerdyrkingen* forholdsvis på et lige så højt trin i forrige hundredår som nu. 1850 angives jordbrugernes antal til 92; for tiden beskæftiger 56 personer, hvoraf de 19 ere lejere, foruden familie og tyende sig med jordbrug; men kun få kunne siges at have deres hovednæring og kun 12 leve udelukkende deraf. Af de øvrige vare 4 embedsmænd, 10

handlende eller fabrikanter, 10 håndværkere, 14 gæstgivere eller værtshusholdere og 1 daglejer. Da jordbruget er binæring for de fleste, anvendes naturligvis mindre på jordens forædling ved afsivning og mærgling. Af mærgel, som haves i Vestermark, lerpøtterne og ved Vegenå i fælles grave, formenes at være anvendt omtrent 5000 læs; med konstgødning har man kun begyndt. Sædskiftet er almindeligt 1) brakrug, 2) byg, 3) havre, 4) gødehavre eller rug, 5—8) kløver og græs. På en tønde land g. m. udsås omtrent 7 skp. rug, 9 skp. byg, 13 skp. havre, 4 td. kartofler; hvede og boghvede dyrkes så godt som ikke. Det ene år med det andet formenes rug at give 7—8 fold, byg 9, havre 12, kartofler 12—14. — Efter indgivne beretninger angives udsæden således:

	1837		1861	1866
	Udsæd	fold	udsæd	Udsæd
	td. land		td. land	td. land
Hvede	2	5	3	3
rug	161	5	127	108
byg	71	5	93	84
havre	360	5	541	459
boghvede	1	7	5	1
blandsæd	„	„	2	6
kartofler og rodfrugter . .	134	10	124	55
raps	„	„	„	7
Tilsammen besæet			604	570

	1861	1866
	td. land.	td. land.
Der henlå		
af agermarken til afgræsning for husdyr	378	410
til høslæst af kløver og		
græsfrø	189	107
i ren brak	50	105
som eng	53	7
af fælled og overdrev til afgræsning .	8	„
<hr/>		
Tilsammen til afgræsn. osv.	678	629
<hr/>		
Ialt benyttet areal	1318	1199
Deraf var udlagt med kløver og græsfrø	25	67
drænet	11	11
Da bymarkens areal udgjør 2159 td.		
land henlå ubenyttet	841	960

Kvægbesætningen bestod 1866 af 106 heste, 257 stykker hornkvæg, 299 st. får og lam, 100 st. svin og grise. For tiden holdes kun mellem 80 og 90 heste og den øvrige besætning er snarere mindre end større.

Af den 1830–40 oprettede landboforening for Hjerm og Ginding herreder oprettedes 1859 et forsikrings-selskab for husdyrhold. I 1867–68 havde Holstebro deri forsikret heste for 110213 rdl.

I forbindelse hermed bør mærkes, at en *distriktsdyrlæge* siden 1860 har haft bopæl i Holstebro. Hans faste løn, 250 rdl. årlig, ydes dels af statskassen, dels af auntsrepartitionsfonden.

Af dyrlæger, som have haft ophold i Holstebro, nævnes *Jesper Dahl*, forfatter af en dyrlægebog, og *C. A. Hoffmann*.

Distriktsdyrlæger.

1. *Valdemar Welsch*, f. 1833, eks. 1860 (g. Thora Justesen f. i Slagelse 1843).

Da der ligge haver til de fleste steder, drives *have-dyrkningen* for det meste i det små; dog ernærer gartneriet og dermed forbunden frøhandel 4—5 familier, medens en del daglejere arbejde i fremmede haver. Fra enkelte herregårde fås syltebær og nogen kærnefrugt, og navnlig fra egnen ved Ringkøbing ankommer en mængde gullerødder og hvidkål. Der føres således i det hele mere af havevækster til end fra byen.

Fiskeriet kan ikke, eftersom åen er meget fattig på gode fisk, være hovednæring for nogen. Om sommeren more enkelte sig med at mede stallinger og anden småfisk. I garn fanges af en og anden örreder og laks til en vegt af 8—16 pd. Fisk til 32 pd. og derover fanges sjælden. Efter Resen fangedes i hans tid bækörreder på 4 pd. og 1645 fangedes en laks på en mands længde. Man kan regne, at der omtrent falder 500 pd. af örreder og laks om året. Fiskeretten under Svineryg bortlejes af byen.

Jagten er hidtil bleven dreven frit af inden- og udenbys jægere på en højst upassende måde. Uagtet eller da der er taget den bestemmelse, at enhver markjords-ejer imod erlæggelsen af 1 mrk. pr. td. hartkorn kan få årlig jagtret på sin lod eller for stedse imod at erlægge engang for alle det 25 dobbelte, er det at håbe, at det må lykkes at få byens jagtret samlet og forenet med de nærmeste sognes. I så tilfælde vilde her danne sig et fristed for harer, hjæjler, agerhøns, vildænder, svaner osv.

2. Handel og varers omsætning.

Byens *handel* før ved året 1500 er så godt som ukendt, hvorvel det ikke fejler, at bispnen i Ribe ved sine store handelsforrettigheder i en ældre tid har skadet byens handel ikke ubetydelig. Fra 1480 led handelen under det privilegium, kong Kr. I havde givet Ribe borgere til overalt at handle ikke alene med borgerne, men med fremmede, hvilken ret ellers var købstædernes egne borgere forbeholdt. Uagtet den ret, adel og gejstlighed, foged og bonde før den tid havde erhvervet sig til at opkøbe egnens kvæg og produkter, indskrænkedes 1515 af Kr. II, der forbød den lavere gejstlighed, fogder og bønder denne handel til skade for borgerne, så forsvandt trykket dog ikke, sålænge den højere gejstlighed og adel bevarede denne ret eller sålænge ingen borger måtte drive nogen sommerdrift af øksne andensteds hen end til Ribe eller Kolding, med mindre der ikke kundes sælges der, i hvilket tilfælde de måtte føres til Holsten og Elben. Dette tryk var så meget føleligere, som ingen købmænd selvanden måtte føre mere end 150 øksne til hvert marked og som bonden på den tid navnlig handlede på sin opdræt og betalte købmanden med kvæg. Fra Holstebro mødte 1510 to handlende med 207 øksne og 1521 mødte fire med 324. Trykket lattedes dog ved denne tid ved kongeligt åbent brev (1521), lydende på, at jyske købstæder måtte drive deres øksne til Ribe fruemarked i fasten eller til Holsten og Elben, og at adelen og bonden skulde sælge deres kvæg til borgerne. Noget senere (1542) fik de øvrige købstæder samme ret som Ribe, der ifl kong Hans's privilegium havde ret til over hele landet at forhandle humle, salt, stål og

klæde¹⁾. — Ligesom byens handel i det 16de hundredår trykkedes af Ribe, således led den overløst af Ålborgenserne både i dette og de to følgende hundredår. Da Holstebro 1733 klagede over, at en del små købmænd fra Ålborg indlægge for Struer med ladninger af tømmer, jern, salt, hör, hamp, tjære og andre købmandsvarer, androges tillige hos kongen om, at Ålborg borgere ej enten ved Struer strand eller på en mil nær måtte inddrage med deres købmandsvarer og handle i Holstebro friheds distrikt, ja end ikke med deres fartøjer der indlægge, med mindre de ere fragtede af Holstebro indbyggere eller omgrænsende proprietærer. Herpå indstillede Ålborg magistrat, at som der til Holstebro ingen anden indsejling er end ved Struer, er venteligt, at de lidet formuende og fattige borgere og landmænd skulle enten komme til at savne de fornødne varer eller og betale dem desto dyrere, når de skulle købe dem af de mest formuende, og desuden har Fr. III givet Ålborg privilegium 1635 den 23de avgust, hvorefter Ålborg indbyggere må frit handle i Limfjorden, ligesom et tingsvidne af Holstebro borgere 1733 har udsagt, at Ålborg borgere af arilds tid uden mindste påanke hidtil har besejlet Struer strand og haft deres fri handel med varer at sælge og købe²⁾. Uagtet alt dette faldt sagen ud til fordel for Holstebro, hvis købmænd til ind i den nyere tid betragtedes som eneberettigede i Struer, hvor nogle af dem også oprettede en kompagnihandel.

Byens handelsveje gik i de foregående hundredår

¹⁾ Kinch: Ribe bys beskrivelse og Ursin: Stiftsstadens Viborg. —

²⁾ D. H. Wulff: Meddelelse.

over Hjerting til Holland, hvorfra der indførtes kolonialvarer og klæde, men udførtes især huder og voks, over Ribe med Hamborg og Lübeck (med hvilken by Holstebro tidlig havde forbindelse — Niels Sjøbo, en kannik af Ribe, inddrev lybske fordringer allerede 1411¹⁾) —), hvorfra indførtes manufaktur- og galanterivarer, men udførtes navnlig uld, og Ålborg, hvorfra der indførtes grove varer og hvortil udførtes navnlig korn.

I begyndelsen af dette hundredår trak Ringkøbing en stor del af handelen til sig; men siden Agerkanals åbning har Holstebros handel på Ringkøbing været ubetydelig og på Ålborg endnu mindre.

De mange handlende på landet gøre byens småhandlere stor skade.

I de 25 sidste år er der omtrent gået 25 handlende bag af tøjet.

Ved opkomst af Herning, Silkeborg og Struer er byens *opland* formindsket en del. Til oplandet kan man regne følgende sogne: Borbjærg, Mejrup, Måbjærg, Sir, Navr, Asp, Bur, Vem, Gørding, og noget af Hjerm, Vejrum, Handbjærg og Ryde; Hodsager, Haderup og noget af Sevel; Tvis, Felding, Vinding, Vind, noget af Avlum, Nøvling, Timring, Vilbjærg, Vorgod; Idom, Råsted og noget af Ulfborg. Oplandet udgør omtrent 169,451 td. land med omtrent 2513 td. hartkorn og har en befolkning af omtrent 10,000 menneske.

Om byens (og Struers) *ind- og udførsel* kan der ikke siges noget sikkert; dog vil følgende indberetning fra toldvæsenet være af interesse.

---

¹⁾ Kinch: Ribe II. og B.

Indført.	1856	1857	1867.
Salt	427 td.	362 td.	273000 pd.
sukker	5886 pd.	5612 pd.	} 16000 —
sirup	8418 —	6332 —	
kaffe	6185 —	5545 —	25400 —
planteulds- og uld- manufakturere .	14986 —	15581 pd.	31600 —
planteuldsgarn .	33871 —	19059 —	45100 —
stenkul	6976 td.	6840 td.	} 200 kml. 270 td.
jærn	209225 pd.	37462 pd.	
trælast	868 kml. 37415 kbfv.	965½ kml. 40654 kbfv.	550 kml. 200 kbfv.
Udført.			
Kornvarer	2217 td.	3054 td.	32297 pd.
kreaturbøn	38400 pd.	41083 pd.	} 506647 pd. 6 får
flæsk og kødvarer	58574 —	41596 —	
smør	336 td.	330 td.	266 td.
skind og huder . .	12970 pd.	30441 pd.	16 st.
uld	14281 —	19890 —	3798 pd.
mursten	„	63000 st.	„

Om ind- og udførsel henvises forresten til afdelingen om toldvæsenet, hvor der dog heller ikke vil haves fornøden oplysning derom på grund af forandringer i handelsforholdene, idet flere og flere varer ad jernvejen tilføres som berigtigede osv.

Skibsfart.	1857 skibe	dræg- tighed. kml.	bestuv- ning. kml.	1868 skibe	bestuv- ning. kml.
i indenlandsk fart					
indgået	58	972	441	65	550¾
udgået	28	439	58	46	92
i udenlandsk fart					
indgået	136	1518¾	1489¾	63	640
udgået	134	1393½	180½	58	330¼

De ved toldstedet hjemmehørende skibe vare 1857 12 af drægtighed 177 kml., 1868 4 af drægtighed 39 kml.

I slutningen af 16de og begyndelsen af 17de hundredår erhvævede de to familier Lægård og Solgård mere end almindelig formue ved handelen. Borgimester *Hans Kristensen Lægård*, født i huset Lægård¹⁾ var således en af Jyllands anseligste købmænd; ligeså *Knud Jensen Lægård*. I midten af det 17de bragte en af den sidste slægt, *Kristen Kristensen Lind* Solgård, adlet uuder navnet *Linde*, dog nok nærmest ved leveringer til bær og flåde og ejendomshandeler, formuen op til en her ukendt rigdom. I årene omkring 1700 erhvævede Peder Grøn sig ved handel på Holland så stor formue, at den forskaffede ham tilnavnet den store. Hans søn, *Lavrids Grøn*, led imidlertid såmeget i og ved ildebrandene 1733—34, at byens borgere, for at ikke den indbringende handel skulde standse, måtte komme ham til hjælp med kavtion; men, skönt han personlig førte handelen på Holland, kom han dog ikke senere til kræfter. I vort hundredår har især 3 mænd vist, at betydeligere omsætninger kan fængsles til byen. Konsul *H. P. Rygård* virkede i årene 1830—40; *N. Holst* udførte i årene 1867—70 større partier af flæsk og kød fra sit slagteri, end nogen enkelt mand i landet før ham; *S. Jacobsen* afsætter fra sin betydelige bod store partier af manufakturvarer til landet i en vid omkreds. Siden *N. Holst*s pludselige afgang er *W. Wium* vor første produkthandlende. Før jeg forlader dette afsnit, må jeg omtale

Havnen i Struer. Ved siden af dette anlæg, der

¹⁾ Resen.

fra først af (1856—57) var beregnet på 20 mindre skibe, er siden dannet en ny havn, beregnet på 20—30 skibe. Det hele anlæg har kostet byen c. 30,000 rdl.

Havnekassens regnskab for 1869.

Indtægt.	rdl.	sk.
1) Beholdning fra 1868	1	„
2) havnepenge	2991	23
3) pladsleje, kølhalingspenge osv.	42	83
4) renter fra sparekassen	10	93
5) udtaget af sparekassen	1246	40
	<hr/>	
	4292	47
Udgift.	rdl.	sk.
1) lønninger osv.	353	„
2) inventarium	719	82
3) opmudring	609	84
4) bidrag til havneinsp. løn	41	81
5) renter og afdrag	1192	„
6) adskillige udgifter	144	53
7) udtaget af sparekassen	1246	40
8) Beholdning	433	75
	<hr/>	
	4292	47

Foruden de egenlige kødmænd, apotekeren og boghandlerne, hvis næringsveje bliver omtalt på andre steder, gives her en del modehandlerinder, træ- og pottehandlere, og endelig en mængde høkere, værtshusholdere og gæstgivere.

3. Produkters forædling og forarbejdelse, for så vidt det ikke sker ved håndværksdrift.

Byens *fabriksdrift* er indskrænket til 2 tobaksfabrikker, 1 jærnstøberi, 1 brændevinsfabrik . . . . .

4 farverier. — 1834 anlagde S. A. Kragelund en *tobaksfabrik*, som i årene 1840--50 forarbejdede 60—70000 pd. tobak årlig, men som nu indskrænker sig til 1000 pd. R. Færchs fabrik, som er anlagt i maj 1869, leverede i det første halve år 25000 pd. og formenes snart at kunne bringe produktet op til 70,000 pd. årlig.

En kartefabrik, som dreves af byens købmænd ved året 1800, et kalkbrænderi og et par teglværker ere nedlagte.

For tiden har byen kun et *brændevinsbrænderi*, et dampbrænderi; det har 7 kar af 20½ td. rum og forbruger 2340 pd. korn daglig. I de senere år anvendes ingen kartofler. Det daglige produkt er 600 pt. 8° brændevin, som afsættes på egnen, og 275 pd. gær, som især går til England. På spøle holdes 30 fedestude og 60 mejerikør. Brænderiafgiften er 41 rdl. daglig.

I den senere tid har her været et par *ölbryggerier*; nu kun et, som alene leverer husholdningsöl. Det forbruger årlig 200 td. malt. Det første bryggeri dreves i forrige hundredår ved siden af brænderi og farveri.

Det ældste *farveri* i byen, som først standsede 1849, var indrettet för 1650. Det havde eneret til at farve for de 3 nærmeste købstæder. De 4 nuværende farverier, hvoraf det ene er oprettet 1821, beskæftige 4 mestere, 2 svende, 3 lærlinge og 2—3 karle og optælle samlede 14—16000 numere årlig til en gennemsnitspris af 3 mk. Maskiner anvendes for en del.

Et *jærnstøberi* anlagdes 1861. Det sysselsætter mellem 20—30 arbejdere og leverer omtrent 350000 pd. støbegods årligt.

Ved *lysestøberi* og *votfabrikation* ernære et par familier sig ved siden af andet erhverv.

Allerede Pontoppidan gör opmærksom på, at „en fabrik til ry, multum og grovt tøj bekvæmt kunde anlægges her.“ Et sådant anlæg, beregnet på egnens forbrug, vilde vist kunne svare god regning endog i vor tid.

4. Håndværksdrift og anden slags næringsvej.

Om Holstebro har haft *gilder* og *lav*, kan ikke afgøres, men det er rimeligt, at præstegildet, som senere bliver omtalt, har optaget købmænd i sin midte; muligt er det også, at ligbærerlavet, hvis medlemmer forhen kaldtes kassebrødre, har sin oprindelse fra et eller andet håndværkslav. — Da folketællingslisterne mere tage hensyn til taget borgerskab eller løst næringsbevis end til, hvormange hænder der i virkelighed ere beskæftigede i hvert fag, har jeg, for at få dette forhold frem, i forening med mestore af hvert fag optaget nedenstående liste over de personer, som arbejde i de i IIIde afsnit omtalte næringsgrene. Til sammenligning vedføjes en lignende liste fra 1767¹⁾. I begge ere de ikke næringsdrivende medtagne, såvidt det har været mig muligt.

1. <i>De, som udelukkende leve af jordbrug:</i>	1870	1767
Avlsmænd 12, mejeri 1, gartneri 4 . . .	17	
2. <i>Handlende, næmlig:</i>	1870	
Apotekere (3 medhjælpere) . . .	1	
Alhandlere	1	
Boghandlere	2	
Galanterihandlere (også jærnkram)	2	

¹⁾ Statskalender for 1767 og Pontoppidan.

	1870	1870	1767
Kolonial- og produkthandlere	9		
Kobberhandlere	1		
Læderhandlere	1		
Manufakturhandlere	5		
Mødehandlerinder	4		
Marskandisere	1		
Tobakshandlere	1		
Urhandlere	1		
		29	28
3. <i>Høkere</i>		5	
4. <i>Træhandlere</i> (anden næring)		2	
5. <i>Pottehandlere</i> (anden næring)		3	
6. <i>Hertørgere</i>		1	
7. <i>Værtshusholdere</i> (2 øltappere)		18	
8. <i>Gæstgivere</i>		10	
9. <i>Håndværkere</i> , nemlig:			
Bagere (4 sv. 4 dr)	6		
Barberere (2 medhjælpere)	1		2
Bogbindere (1 svend, 1 lærling)	1		1
Bogtrykkere (2)	1		„
Brændevinsbrændere	1		1
Bundtmagere	2		„
Blikkenslære	2		„
Bødkere (4 sv. 2 dr.)	4		„
Drejere	1		„
Fårvere (2 sv. 3 dr. 2 karle)	4		1-
Fotografer	1		„
Felberedere	1		4
Garvere (2 sv.)	2		„
Glarmestere	2		1
Gørtlere	2		6
Grov- og klejnsmede (2 sv. 4 dr.)	5		3
Guldsmede	2		1
Hanskemagere	2		3
Hattemagere	2		2
Jærnstøbere (20—30)	1		„

	1870	1870	1767
Kandestøbere	2		1
Karetmagere (træsko, skovle. 2 sv.)	2		"
Kobbersmede	1		2
Konditore	1		"
Limkogere	"		1
Malere (1 sv. 2 dr.)	5		2
Murere (8 sv. 8 dr.)	6		6
Møllere (1 sv.)	1		"
Nålemagere (1 sv.)	2		"
Parykmagere	"		1
Rebslåere (2 sv. 2 dr.)	4		2
Sadelmagere (2 sv. 1 dr.)	7		1
Sigarmagere (tobakshandel)	1		;
Skomagere (6 sv. 15 dr.)	14		12
Skorstensfejere	1		1
Skrædere (maskiner, 5 sv.)	8		8
Slagtere (1 sv.)	6		2
Snedkere (stølmagere, trædrejer, 10 sv. 10 dr.)	6		2
Tobakspindere	2		"
Tømmermænd (4 sv.)	3		3
Træsko- og klosmagere	10		"
Urmagere (-landlere, 1 sv. 1 dr.)	2		"
Vævere (1 strømpevæv., væversker)	8		"
Ølbryggere	1		1
		133	81
10. <i>Kapitalister og pensionister</i>		6	"
11. <i>Jernbanebetjente</i>		25	"
12. <i>Privatiserende (1 jordemoder)</i>		2	"
13. <i>Sivile embedsmænd og fast an- satte betjente</i>		11	6
14. <i>Gejstlige embedsmænd og lærere</i>		6	4

Ellers bor her i byen: Landinspektør *P. Rönn*; vejinspektør *J. K. Sigismund Hylling*, (g. m. Jul. M. S. L. Salling); löjtnant, vejbetj. *Leopold H. Schaumburg*, f.

her 31te juli 1840; kand. farm. *H. C. Lund*, f. 22de jan. 1798 i Kallundborg; i 1848 udstyrede han 15 frivillige til armeen.

Endelig lever her en del embedsmænds enker og døtre, en stor del syersker og endnu flere daglejere af begge kön.

Følgende udtalelse hos Pontoppidan bör ikke forbigås: „Især har gørtlerprofessionen her formedelst en bondekarls og landsoldats Peder Særkjærs inventieuse hoved, først begyndt at holde mange penge inde i landet for metal knapper og deslige, både ved eget og andres arbejde, som have lært af ham og på andre steder nedsat sig.“ Ligeså berömt var et guldsmedværksted, som gennem et hundredår styredes af *Jens Listo* kaldet *Lindskov* (d. 1747), *Jokum Wedler* (d. 1792) og *Kristian Sahl*. De 2 førstes enke Elisabet Thørche († 1803) opnåede den højeste alder af alle bekendte her i byen, nemlig 100 år 11 måneder og 5 dage.

Af foreninger må nævnes *håndværkerforeningen*, som i år tæller 30—40 medlemmer, oprettet 1860. Denne forening har oprettet 1) *søndagsskolen* af 1862, 2) *sygekassen* af 1863, 3) *lånekassen* af 1868, 4) *brugsforeningen* af 1866. I 1868 udgjorde håndværkerforeningens indtægt 82 rdl. og dens udgift 35 rdl.; til samme tid udgjorde sygekassens indtægt 277 rdl., dens udgift 214 rdl. og dens formue 254 rdl. Forbrugsforeningen ophørte i år af mangel på tilslutning, uagtet den var istand til at give et udbytte af 6 rdl. for hvert hundrede, hvorfor der var gjort indkøb. Ellers har håndværkerforeningen virket med held i flere retninger, såsom ved sine udstillinger 1866.¹⁾

1) Skönt billedet af byen skulde være begrænset med udgangen

Ringkøbing amts riffelskytteforening af 1870, oprindelig oprettet 1865 under navn af Holstebro og Hjerm herreds riffelskytteforening, har allerede 11 kredse, hvoraf Holstebro kreds tæller 72 medlemmer, der hver årlig bidrager 2 rdl.

Selskabet „*De danske Våbenbrødre* i Holstebro og Omegn“ er oprettet 1866 uafhængig af det københavnske og tæller nu 70 våbenbrødre. Selskabet har oprettet en syge-, en låne- og en begravelseskasse og ejer en opsparret kapital på 500 rdl.

Holstebro ligkasse er oprettet 1854. Ved udgangen af 1870 talte den 70 medlemmer. Indskudet sker efter skala med 1—6 rdl.; bidraget er 1 rdl. årlig. Hjælpen retter sig efter den tid, i hvilken den afdøde har været medlem, 1—5 år giver 15 rdl., 5—10 år 25 rdl., 10—15 år 30 rdl. og over 15 år 35 rdl. Foreningen ejer 1061 rdl.

V.

Indretninger og foranstaltninger.

1. Torvedag, markeder, spare- og lånekasse.

Torvedagen er ikke, som Trap angiver, hver torsdag, men hver tirsdag. Imidlertid føres der ligeså meget til torvs om lørdagen som om tirsdagen. Enkelte torve-

---

af 1870, tilføjes dog her, at håndværksforeningen 1871 har indbudt de øvrige vestjydske byer til at deltage i en vestjydsk industriforening, der skulde foranledige udstillinger og lotteri. Indbydelsen er modtaget med interesse.

dage ere af større betydning, såsom de „store tirsdage“ eller fjortendags tirsdage, hvoraf den første er den anden tirsdag efter „storemandagsmarked“¹⁾ og de øvrige hveranden tirsdag, indtil jul samt fastelavnstirsdag, midfastetirsdag og olufstirsdag (tirsdagen för olufsdag). Indtil omtrent for 40 år siden havdes tvungen torvetid. På torvedagene afbenytttes kun hovedtorvet.

Markeder. Allerede 1345 omtales et marked i Holstebro. Det holdtes i midfaste og er sagtens det samme som det, Arent Berntsen kalder det fornemste hestemarked i riget. Af Kr. III privilegier ser man, at byen allerede för 1552 havde 3 markeder: midfastesöndag, st. hansdag og st. olufsdag. Det første og sidste af disse ere indsvundne til torvedage af samme navn. 1623 forundte Kr. IV byen et årligt marked den 3die februar eller söndagen efter. Indtil 1740 havde byen 12 markeder, hvoraf et krammarked sidst i januar bortfaldt ved konf. reglement af 1740 om markederne i Ribe stift, medens følgende vedbleve til efter 1767 og sandsynlig til 1821: 1) 9de januar, 2) 19de februar, 3) 30te maj, 4) tredje onsdag efter pintse, 5) 26de juni, 6) tredje onsdag i juli, 7) 25de juli, 8) 11te september, 9) onsdag för mikkelsdag, 10) 16de oktober og 11) 14de november. Nu holdes kun følgende:

- 1) *Kyndelmisse marked* midt i februar. Kram og heste. (Se ovenfor 1 og 2).
- 2) *April studemarked* midt i april | ubetydelige.
- 3) *April krammarked* sidst i april |
- 4) *Juni hestemarked*, först i juni. Oprettet 1835.

---

1) Storemandag, egenlig storetirsdagsmandag = mandagen för første store tirsdag.

- 5) *Hansdagsmarked* først i juli. 2 dage, kram, folkefest. (Se 5 og 6).
 6) *Mikkeldagsmarked* midt i september. Kvæg (Se 8).
 7) *Storemandagsmarked* først i oktober. 2 dage, kram, kvæg (Se 10).
 8) *Mortensdagsmarked* først i november. 2 dage, kvæg (Se 11).

Forhen holdtes kvægmarkederne, hvor nu banegård-en ligger, senere på Sysseltoft og fra iår af for driftstude tillige udenfor Vesterport, medens hestemarkederne holdtes på Hestetorv og senere på Sysseltoft. Markederne ere langt fra af betydning nu som forhen.

Sparekassen for Holstebro og omegn, hvormed siden 1847 er forenet en *lånkasse*, er oprettet 27de avg. 1827 og bestyres af en direktion, bestående af 8 af styrelsen valgte medlemmer fra land og by. Oprindeligt gaves 3 og senere 3½ % af indsatte og 5 % af udlånte kapitaler; nu fortiden er renten 4 og 5½ %. Alle lån afdrages med mindst 5 % årlig. I 1858 havde kassen indestående 141000 rdl., hvoraf omtrent 10000 rdl. var opsparet kapital, og i 6 af de sidste år har kassen udfoldet følgende virksomhed:

År	Indskudt	renter			kapital og renter	udtaget	indestod	overskud
		beregnet	udbetalt	oplagt				
1864	64164	6469	1508	4889	259966	87908	172058	12578
1865	56432	5857	1316	4541	233031	51999	181032	12438
1866	64472	6336	1306	5030	250534	58170	192364	11858
1867	85078	6551	1218	5333	282775	80629	202146	13426
1868	58904	6640	1166	5474	266524	84785	181739	14632
1869	55300	6267	1080	5187	242227	81392	160835	15580

Til samme tid har kassen

År	konti		konti ved årets udgang	År	konti		konti ved årets udgang.
	åbnet	lukket			åbnet	lukket	
1864	186	114	1294	1867	283	144	1635
1865	185	139	1340	1868	219	185	1669
1866	287	131	1496	1869	132	206	1595

Af disse konti tilhørte

År	born	tyende	arbejdere	håndværkere	handlende	skaber sel-	jordbrugere	forskellige
1864	282	454	5	14	3	16	395	125
1865	295	469	5	13	4	20	405	129
1866	341	529	8	19	5	21	435	138
1867	371	567	8	24	7	24	482	152
1868	375	577	9	27	7	25	492	157
1869	369	570	11	23	5	25	447	145

Sparekassens kapitaler vare i samme tidsrum anbragte således

År	indent. statspapirer	andre indent. papirer	købstad ejendomme	håndfætt pant	kavtion	kontant beholdning	ialt
1864	3200	"	"	29400	139920	12116	184636
1865	8850	"	"	24250	144750	15620	193470
1866	8850	"	400	33175	153974	7823	204222
1867	13000	5750	400	40250	153958	2214	215572
1868	13000	5750	350	34965	137509	4797	196371
1869	13000	5750	4045	30778	120712	2131	176416

Oversigt over kontis størrelse.

År	indtil 10 rdl.		10—20 rdl.		20—50 rdl.		50—100 rdl.		100—200 rdl.	
	antal	beløb	antal	beløb	antal	beløb	antal	beløb	antal	beløb
1864	272	1198	162	2339	266	8871	205	14247	190	26018
1865	295	1220	170	2465	277	9072	196	14062	189	26017
1866	321	1570	188	3016	318	9652	226	14959	213	27522
1867	349	1719	205	3451	345	11039	252	17861	220	29383
1868	355	1722	212	3040	350	10118	259	16373	229	27564
1869	353	1730	200	2914	327	9018	247	15878	230	26067

Fort-sat	200—300 rdl.		300—500 rdl.		500—1000 rdl.		over 1000 rdl.		tilsammen		største konto.
	antal	beløb	antal	beløb	antal	beløb	antal	beløb	antal	beløb	
1864	66	15855	95	27842	39	28134	19	47554	1294	172058	8388
1865	70	16840	81	30414	40	28576	22	52366	1340	181032	8388
1866	78	17847	87	32242	43	29681	22	55875	1496	192364	9728
1867	87	21657	98	38331	63	41663	16	37042	1635	202146	8832
1868	93	20568	100	37037	54	36426	17	28891	1669	181739	6562
1869	87	16479	92	33969	42	29373	17	25407	1595	160835	3247

I de samme år er der medgået til

	administration	legatrente	realskolen	landbomøde
1864	771 rdl.	200 rdl.	200 rdl.	200 rdl.
1865	1270 —	200 —	400 —	—
1866	791 —	201 —	400 —	—
1867	833 —	i veldædigt øjemed 1183 rdl.		
1868	808 —	—	1125 —	—
1869	837 —	—	767 —	—

Sparekassens legatrente uddeles til trængende i Holstebro og Hjerm-Ginding herreder.

2. Post-, beforderings- og telegrafvæsen.

Postvæsenet. Kristian II's påbud om, at der i hver købstad skulde beskikkes 2 eller 3 løbere, der imod en betaling af 2 sk. for hver mil skulde bringe breve fra den ene by til den anden, udvidedes først under Kr. IV, som pålagde landstingsskriveren i Viborg at besørge de jyske poster ved hjælp af en ham tilforordnet borger i enhver købstad. Disse tilforordnede, der ere at betragte som de første postmestere, måtte nyde $\frac{1}{3}$ af brevpengene og være fri for al borgerlig tyngde. Brevbudene lønnedes derimod af byerne selv. Reskr. 6te febr. 1733, der ordnede postgangen mellem Ribe, Ringkøbing, Lemvig og Holstebro, kan ikke have fremmet sagen meget, eftersom det gående postbud til Lemvig endnu 1767 kun afgik herfra hver torsdag og ankom hver søndag, medbringende de til Ringkøbing om lørdagen og onsdagen fra udlandet og København ankomne breve. Til samme Tid afgik posten ligeledes herfra til Skive hver søndag og ankom hver torsdag med de om lørdagen og onsdagen med den ridende post fra Viborg ankomne breve. Ikke gamle folk kan huske, hvorledes Kristen Hvip kunde holde tiden med sin ko mellem byen og Skærumbro, hvor han afleverede til, og modtog posten fra Ringkøbing og Lemvig. Endnu senere fik byen den første ridende post til Skive. Med befordring af rejsende stod det sig naturligvis dårligere, idet disse til ind i forrige hundredår, da byens kørende sattes rulle for at køre på omgang, måtte hjælpe sig frem ved lejlighed og lejevogn. Siden 1840 er det derimod gået så rask fremad med forbedringer i beforderingsvæsenet, at næppe mere er at ønske, såvel med hensyn til rejs-

endes som breves og pakkers befordring. — Post- og befordringskontoret findes i postmesterens private ejendom i Østergade, tæt ved torvet. — Postmesterens løn er 1200 rdl. og 1200 rdl. til kontorhold, som for tiden er en fuldmægtig, en skriver og en brevbærer.

I regnskabsåret 1869—70 er omdelt løse breve, portoforpl. 68101, portofri 5400, ankomne pakkepostsager (pengebrev, pakker m. m.) 8288 st., af vegt 27702 pd. og værdi 410376 rdl., udbetalt 455 st. postanvisninger til beløb 8732 rdl., opkrævet efter postforskud 702 st. til beløb 5072 rdl., abonneret på 1225 tidender og tidsskrifter i 64526 nr.; med personposterne er befordret 1507 rejsende med det medfølgende rejsegods og postgods, samlet vegt 286925 pd. I 1852 omdeltes kun 23776 st. løse breve.

Postmestere.

- 1) *Peder Pedersen Grön* (gift med Hedevig Lægård), død 1749 . . . . . —1749.
- 2) *Peder Pedersen Grön*, ug. entl. d. 1801 . . . —1797.
- 3) *la Cour*, kapt. (g. Georgine Nikoline Mørk) forfl. —1808.
- 4) *Villads Mehl* (g. Sindel Abelone Kanneurff, f. i Holstebro, d. 1850), d. 1817 . . . . . —1817.
- 5) *Jens Christoffer Bay*, justitsr. f. 1784 (g. Karen Sofie Amalie Benzon, f. 1788, d. 8 juli 1863), entl., d. 16 jan. 1855 . . . . . —1854.
- 6) *Kristian Ehrenfried Curstensen*, kammerråd, f. 9de juli 1816 (g. Ane Gurine Steenstrup, f. 12te sept. 1816) . . . . . 1854.—

Hotellerne „Schaumburg“ og „Norden“ (åbnede 1852 og 1868) ligge på rådstuetorvet og store torv.

Telegrafkontoret, der åbnedes 1ste Nov. 1861, findes

på posthuset, da postmesteren er telegrafbestyrer. I 1869 modtoges ca. 1500 og afsendtes ligeså mange telegrammer.

Jærnvejstogene afgå og ankomme for tiden således:

afg. personstog 5, 45 fm. og 3, 50 em.

— og godstog 9 fm.

ank. personstog 12, 50 og 10, 55 em.

— og godstog 7, 4 em.

3. Medicinalvæsen og sundhedspleje.

Da Jylland først i den sidste halvdel af det 16de hundredår fik sin avtoriserede læge, der boede i Viborg, og det endog hedder i Kr. II brev af 1571: „Efterdi vore kære, tro undersætter, adel og andre indbyggere i vort land Nørrejylland har ladet os berette, hvorledes der udi landet skal være stor brøst for en medikus for syge og svage mennesker, som besøge, foretage og dem udi deres sygdom og skrøbelighed hjælpe og kurere kan“ — kan man nok tænke, at det varede længe, inden Holstebro fik sin egen læge.

Læger.

- 1) *Rasmus Koch* för og efter 1700. Han kaldtes „mester“.
- 2) *Pejter van Ahlen*, d. 1737. Han kaldtes „mester“, „badsvær“ og broksnider (g. Evfrosyne Gotfredsdatter Kalenus, d. 1750).
- 3) *Hans Schrøder*, „en gammel studiosus, som agerede doktor medicine in loko“, d. 1740 . . . . —1740.
- 4) *Buchholt*, feltsvær, d. . . . . —1775.
- 5) *Joakim Teodor Debbert*, kirurg, d. . . . —1778.
- 6) *Johan Henrik Ludvig Drebing*, f. i Meklen- —1812.

burg, reservekir. ved søfolket, *distriktskirurg* i Holstebro 1775 el. 76 (g. Maren Kås, d. 1792), entl., d. 1828.

- 7) *Kristian Frederik Gerber*, f. 1776 i Kbhvn., —1831. kir. eks. 1807, underkir. ved danske livreg. 1809—11, *distriktslæge* i Holstebro 7de juli 1812, d. (ikke som H. Selmer og F. Bremer siger 1832, men) 1831 (g. Ane Dorthea Haxen).
- 8) *Hektor Frederik Jansen Kjær*, f. 14de sept. 1801 i Årh., stud. Horsens 20, kir. eks. 26, med. eks. 28, ved alm. hospit. 23—28, prakt. i Varde, distriktsl. i Holstebro 4de juni 32, forfl. til Ribe, (g. Rebekke Lovise Kornelia Krohn).
- 9) *Thomas Jensen*, f. i Kbhvn. 1804, kir. eks. —1844. 30, karakt. bataillonskir. ved fodgarden 30, distriktslæge i Hostebro 40 (g. Ellen Kristiane Schandorph, d. 1846), d. 18de jan. 44 af tyfus.
- 10) *Johan Frederik Mende*, f. i Holsten 1798, —1850. kir. eks. 27, prakt. på Femern, distriktslæge i Holstebro 44, forfl. til Svenborg 50 (g. Karoline Junker).
- 11) *Movrids Gleerup*, f. i Hygom præsteg. 30te okt. 1810, stud. Viborg 29, kir. eks. 38, prakt. i Lemvig 38, i Holstebro 44, konst. underlæge i felttoget (frivillig) 48, distriktsl. i Holstebro 3die jan. 51 (g. Marie Sofie Smith, f. 20de avg. 1817 i Lemvig.) . . . . . 1851— .

Følgende have praktiseret her: Emil Johannes *Melchior*; Karl Vilh. *Kaufmann*, d. her 1844; Theodor *Ro-*

senstand 44; Lorens Jak. Nik. *Benzon* til 57; Karl Kr. Emil *Flemmer* 57—62; Jens Højer *Leth* 62—69; William Hugo *Faber*, f. 16de jan. 39, 69— .

Til *lægedistriktet*, der er oprettet ved reskr. 20de april 1775, hører Ulfborg og Ginding herreder samt Hjerm herred med Undtagelse af Gørding, Vem og Bur sogne. Distriktet tæller omtrent 21000 mennesker. Lægen bor i Holstebro og er lønnet på følgende måde. I førstningen var lønnen 150 rdl., som 1830—40 forhøjedes til 250 rdl., nu er den 300 rdl. med tillæg af 100 hver 5te år indtil 700 rdl. og sædtillæg¹⁾.

Holstebro tilligemed Måbjærg, Mejrup, Idom, Felding og Tvis udgør et jordemoderdistrikt. Jordemoderen skal bo i Holstebro; hendes faste løn er 146 rdl. — Jordemødre; Ane Toft til 1834, mad. Kragelund til 63 og mad. Nielson fra 63.

Apotekervæsenet. Fra 1573, da det første *apotek* oprettedes for hele Jylland i Viborg, og indtil oprettelsen af et her, har man måttet hente lægemidlerne i Viborg; dog havde lægen oplag af de almindeligste sager. — Byen har kun et apotek, hvis mærke er en elefant. Efter F. Bremer skal det være anlagt af J. E. Hofmann, hvad ikke er tilfældet, da jeg idetmindste kender 2 apotekere for ham.

Apotekere.

- 1) *Pejter v. Ahlen* (s. lægen nr. 2) var sandsynlig apotheker.
- 2) *Krabedil*, d. . . . . —1721.
- 3) *Mülmann*, feltskær (g. Kunigunde Samuels- —1755.

¹⁾ Fra iår af danner Ulfborg herred et eget lægedistrikt.

datter Hoffmann), afhændede apotheket mellem 1749—56.

- 4) *Jakob Elias Hofmann* (g. Mariane Freder. —1776. Buch, d. 1760; Katrine Margr. Drachart, d. 1777), d. 76.
- 5) *Kristian Faber* (g. Karen Skive, f. i Holste- —1816. bro, d. 1818).
- 6) *Henning Andreas Faber*, f. her 1783 (g. —1847. Kristine Hein), d. 18de okt. 1847.
- 7) *Frederik Leonhard Faber*, f. her 11te oktb. 1823 (g. Maren Kristine Repsdorph, f. 10de nov. 1831) . . . . . 1855— .

Postmester Grön, der tillige agerede læge, handlede med apotekerverer lige til 1801.

Indtil ildebranden 1733 lå apoteket mellem Østergade, Brostræde og Brotorv, senere i gården nr. 63 på Østergade. Kristian Faber byggede på hjørnet af Nørregade og Horsted, hvor apoteket endnu ligger.

Sygepleje. I den katolske tid nød sagtens byens og omegnens syge pleje hos duebrødrene i Helligånds-huset; men efterat dette, som det synes, var gjort til præstegård, vød man ikke af nogen sådan anstalt, før amtssygehuset indrettedes 1824. Men „da det gamle amts-sygehus her i byen var meget forfaldet, og inventariet i meget mådelig forfatning, blev det solgt ved offentlig auktion og sygehuset nedlagt 1ste Nov. 1833, fordi man ved den veneriske smittes aftagen håbede for eftertiden at kunne undvære det, og mente, at amtssygehuse i Ringkøbing og Lemvig vilde være tilstrækkelige for dette amt. Erfaringen viste dog snart, at den veneriske sygdom igen begyndte at tage overhånd og fra 1ste maj

1834 har man måttet leje en sygeanstalt i et privat hus, hvor patienterne have logi, kost, seng, opvartning, lys og varme for 19 sk. daglig. Her haves et værelse med 3 senge for kvindfolk, et med 5 dobbelte senge for mandfolk og børn, hvilke 8 senge ere bestemte for veneriske, og et værelse med 2 senge for andre syge. Indtil 1ste maj 1839 behandledes her 134 personer, hvoraf de 121 vare veneriske¹⁾. Da denne anstalt i enhver henseende var usel, gik den, efterat Inger Søborg i 1842 havde opbygget og indrettet et sygehus, overstyr. Denne anstalt, der er aldeles privat, nyder samme gode omtale under datterens styrelse siden 1862. Anstalten har 4 værelser, hvoraf det ene tillige er badeværelse, med 11 senge. Oprindeligt var betalingen 1 mk. kr.; nu betales for private 3 mk. 8 sk. og for indlagte af amtet 28 sk. imod at nyde en understøttelse af dette. Bygningen er indrettet efter tegning af distriktsl. Jensen, og de syge have adgang til en stor og smuk have. I første halvdel af hundredåret var der oprettet en „dårekiste“ ved Vesterport. — Det nærmeste *bad* er i Struer.

4. Foranstaltninger til trængendes understøttelse og gensidig hjælp.

I den ældste tid have de fattige og trængende nydt hjælp fra Helligåndshuset; men fra dettes nedlæggelse have de, som det synes, indtil i begyndelsen af forrige hundredår, da de fik dem en valgt „forsørger“, været

---

1) H. Selmer og F. Bremer: Lægestat.

henviste til privat godgørenhed. Farverne Andreas Hansen (d. 1752) og hans søn Gotfred Grøn (d. 1766) toge sig i hin tid ivrig af de fattiges forsørgelse. Man tør imidlertid fra den omstændighed, at end ikke folk som Kristen Linde, der betænkte kirke og skole, har oprettet legater for trængende, slutte, at byen ikke har haft mange fattige før i forrige hundredår. Men fra denne tid og navnlig efter ildebrandene 1698 og 1733—34 voksede deres antal således, at Karen Solgård¹⁾ kunde sige: „Jeg har såmange enker, der plage mig“ og bestemme: „Efter mit løfte skal det være 10 arme og fattige, som ikke kunne fortjene sit brød“, der skulde nyde hendes legat. Det var i betragtning af denne trang, at hun oprettede dette; ti, skønt gavebrevet er af 1742, havde hun dog uddelt renten lige siden 1734; det var også i samme betragtning, at Kristen Lindes sønner søgte at få faderens skolelegat, der ved latin-skolens nedlæggelse her var henlagt til Ribe, gjort til legat for trængende, syge og fattige børn til skolegang i Holstebro, og at det ansås for nødvendigt, at de fattige fik deres „forsvar“ eller „forsørger“, der var forstander for et ordnet fattigvæsen.

Fattigbyrden vedblev at vokse i den grad, at man allerede ved 1830 alvorlig begyndte at tænke på midler derimod, og allerede på denne tid blev nødvendigheden af en arbejdsanstalt påvist. Indtil 1863 gik det imidlertid i de gamle folder i det nedlagte fattighus, resten af Langergård, idet man var nødt til at forsørge enhver,

---

1) Hofm. fund. tom. IV, s 656. 1767 fandtes her kun 60 fattige, som kostede byen omtrent 100 rdl. årlig.

der mældte sig til fattigvæsenet, og skære den trængende og den dovne over èn kam. Under sådanne forhold måtte der knibes på understøttelsen; men derved gjorde man trygleriet berettiget, og, hvad lemmerne selv havde samlet, vare de efter deres betragtning berettigede til at bruge, som de selv vilde. Det blev sagt med sandhed om flere end èn familie i fattighuset, at de købte de fedeste ål på torvet, og hos mange var kaffekedlen altid varm og brændevinsflasken tom hver aften. Det var derfor ikke uden grund, at lemmerne så skævt til den ny arbejdsanstalt, og at man frygtede truslen om, at den skulde blive „glødt ud“. Ved indflytningen udmældte flere sig af fattigvæsenet. — Har fattiggården end ikke endnu formindsket, men forhøjet fattigbyrden, så er der dog gjort ende på det vilde og udsvævende liv og beredet de virkelig trængende en god pleje.

Fattiglemmerne forsørges enten på fattiggården eller understøttes udenfor denne.

I følelsen af nødvendigheden af virkelig kontrol har man i år udvirket følgende spisereglement (se næste side).

Søndag efterm. kaffe, bønner 4 lod, sikorie 4 lod, sukker 4 lod.

Davre: 1ste april til 1ste okt. kl. 5^{1/2}, 1ste okt. til 1ste april kl. 8 mælk eller öl 15 pt., forn. brød.

Mellemmad: 1ste april til 1ste okt. kl. 9 og 5, 1ste okt. til 1ste april kl. 5 hvergang 32 q. brød og 2 q. fedt eller 3 q. smör.

Nadvere: 1ste april til 1ste okt. kl. 8, 1ste okt. til 1ste april kl. 7 grød, mælk og gryn 15 pt. 3 pt.

Lemmerne skal have 1 pt. öl daglig og såmeget

Bespisningsreglement.

Dag	madsort	bestanddele	vægt og mål.
Søndag . .	kødsuppe med melboller og oksekød	kød bygmel mælk og æg	7 $\frac{1}{2}$ pd., 1 $\frac{1}{2}$ pd., 1 $\frac{1}{2}$ pd., 4 st.
Mandag . .	tørfisk og øllebrød	fisk, kartofler mælk, bygmel, smør øl, mælk	7 pd., 1 skp. 3 pot., 1 pd., 12 q. 15 pot., 1 pot.
Tirsdag . .	sødvælling og pluksul	gryn, mælk kød, fedt, kartofler	2 pot., 15 pot. 2 pd. 75 q., 25 q., $\frac{1}{2}$ skp.
Onsdag . .	grönkål eller ærter	flæsk, gryn ærter, kartofler	4 pd., 1 $\frac{1}{2}$ pot. 2 pot., 1 $\frac{1}{2}$ skp.
Torsdag . .	mælkebrød og pluksul	mælk, rugbrød kød, kartofler	15 pot., fornødent. 2 pd. 75 q., $\frac{1}{2}$ skp.
Fredag . .	kjærnevælling og $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{5}$ stegt flæsk eller $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{10}$ æggecake	kærnemælk, gryn flæsk, kartofler mælk, mel, æg	15 pot., 2 pot. 4 pd., 1 skp. $\frac{1}{2}$ pot., 20 q., 20 stk.
Lørdag . .	øllebrød og pandekage	øl, brød mælk, mel, æg	15 pot., fornødent, 6 pot., 8 pd., 5 stk.

brød til middag, som ønskes. De, der arbejde på mark-
en, få mellemkosten belagt med kød og ost. I slagte-
tiden forandres kosten. Reglementet er beregnet på 24
personer.

Da fattiggården, hvis kreaturhold endnu kun er 6
kør, 2 stude, 16 får og 2 svin, og hvis udsæd kun er
8 tdr. rug, 2 tdr. byg, 24 tdr. havre, 20 tdr. kartofler,
1 td. boghvede, endnu ikke kan underholde lemmerne,
må der tilskydes. Ethvert lem koster omtrent 60 rdl.
om året. — Syge og arbejdsløse svende indlægges på
gården.

Byens øvrige fattige understøttes på forskellig måde
enten hjemme eller i fremmede kommuner. Børn under
fattigvæsenet — omtrent 30 — anbringes næsten altid
på landet, hvor de i al fald i legemlig henseende have
det godt, til en gennemsnitspris af 18 rdl. årlig.

Da der ikke til fattigvæsenet er henlagt noget legat,
i jord eller penge, når undtages et stykke jord, kaldet
Holmarks jord, hvoraf nu kun haves et lidet stykke, da
det øvrige er afgivet til jærnbanevæsenet, må sågodtsom
alt, hvad fattigvæsenet behøver, tilvejebringes ved ligning.

Fattiggkassens Regnskab for 1869.

Særlige indtægter:		rdl.	sk.
1.	Beholdning fra 1868:		
	a) kontant	3	17
	b) tilgodehavende hos fremmede kommuner	82	67
2.	indtægt af kapitaler, ejendomme osv.:		
	a) renter af frugtbargjorte kapitaler	54	91
	b) indtægt af fast ejendom	190	34
3.	andre indtægter, udbytte af fattiglemmers arbejde	150	24
	Indtægt	481	41

Udgifter:		rdl.	sk.
1.	a) Økonomens løn	175	"
	b) kontorudgifter	6	46
2.	udgifter ved fattiges forsørgelse	2188	22
3.	— afsindiges underhold og varetægt	98	82
4.	fattigvæsenets bygninger og fattiggårdens drift	1081	35
5.	renter af gæld på fattiggården	328	"
6.	afdrag paa denne gæld	800	"
7.	forøgelse af aktiver	54	91
8.	tilgode efter forskudskonto	187	63
Udgift		4920	51

Til trængendes understøttelse uden for fattigvæsenet er henlagt

Provst Esgers legat, givet kort for 1287. Provsterne i Hardsyssel skulde af en gård i Holstebro svare $\frac{1}{2}$ mk. penge til de fattige i Holstebro¹⁾. Hvorledes legatet er gået tabt vides ikke.

1. Karen Solgårds eller Gersdorphs legat af 1742 på 1000 rdl. kurant (se XI, 3). Karen Solgårds sted-søns enke, Lovise, f. friherreinde af Bayneburg erhvervede Fr. V konfirmation af 23de april 1762 på en af hende oprettet fundats²⁾, som går ud på, at Gersdorphenes pengelegat til husarme i Holstebro (1000 rdl.) og til Holstebro kirke (200 rdl.) altid skal indestå i Avsum hovedgård, og at dennes ejer til enhver tid skal være efor. Renten må ikke uddeles til flere eller andre end 10 husarme i Holstebro.

2. Postmester Grøns legat af 22de novb. 1801 på

1) Langebeks script. V, s. 542 — 2) De grönlundske papirer ved Ribe skole.

200 rdl. er oprettet for hans brodersön, den tossede *Peder Grön*, sön af *Niels Grön*, præst i Ramme; men efter hans død, som indtraf 1831, skulde renten deles lige mellem de med giveren beslægtede¹⁾ fattige og den danske skoleholder. Kapitalen skal altid indestå i stedet nr. 24, Nørregade, og renten er hidtil uddelt af præsten, hos hvem legatbrevet findes.

2. *Thomas Christian Brevigs legat* af 9de juli 1797 på 400 rdl., oprettet for *Ellen Larsdatter*, *Borchs* enke, og efter hendes død for fattige.

4. *Ellen Larsd. Borchs legat* af 7de okt. 1797 på 400 rdl., hvis rente ligeledes skal uddeles til fattige. *Brevig* var student og døde 12te avg. 1797, og *Ellen Borch* døde 20de okt. 1804. Efter de to sidste kapitalers omskrivning udgør renten af begge kun 23 rdl. 4 mk. 13 sk. Renten uddeles af apoteker *Faber*, hos hvem legatbrevene findes, i forening med byfoged og præst.

5. *M. E. Grön og hustrues legat* af 10de avg. 1868 på 5000 rdl. Renten uddeles paa giverens og giverindens fødselsdage (16de oktober og 13de marts) i 6 portioner på 25 og 3 på 12¹/₂ rdl. af giverne på forslag af byråd og præst, der efter giverens söns død ville forestå uddelingen. *M. E. Grön* er født 1799, hans hustru *Karoline Lovise Mikkelsen* 1800 og sönnen *Ludv. Jens Tønnes Grön* 14de avg. 1827 (hans hustru er *Ada Curtois*, f. 14de avg. 1830 på *Witham House*, *Lincoln shire*).

6. *Peder Schandorphs legat*. Af et stykke jord

---

¹⁾ Som sådanne har enker af familien *Kappel* nydt renten. Mon kapitalen er sikret?

svares 20 mk. P. Schandorph døde 1771 og hans hustru *Maren Mogens. Lægård* 1760.

7. *Kristen Larsen Nyboes legat.* Af et stykke jord svares årlig 2 rdl., som skal uddeles til 4 trængende. K. L. Nyboe døde 1803. — Uddelingen af de 2 sidstnævnte legater er hidtil sket ved præsten.

Der haves altså til uddeling årlig 297 rdl. 13 sk., der er 4 % rente af 7425 rdl.

Af „*de fattiges kasse*“ er der i de 14 år, den har virket, i gennemsnit uddelt årlig 90 rdl. til 20 familier. Kassens indtægt er i stærk aftagende.

Velgørenhedsselskabet, oprettet 1854, uddeler omtrent 100 rdl. årlig, navnlig i törv.

Endvidere indkommer der bidrag til de trængende ved skuespil, selskabelige sammenkomster, private bøser osv.

5. Retsplejen og foranstaltninger til den offentlige sikkerhed.

Når og af hvem Holstebro har fået sin ældste stadsret kan ikke afgøres med sikkerhed; men den synes at være givet för 1287. Tabet af byens ældste stadsret i ildebranden 1552 fremkaldte Kr. III privilegier, der ikke alene optager en del af stadsrettens gamle bestemmelser, men giver den det vidnesbyrd, at den var stadfæstet af „fremfarne konger.“

Efter disse forskellige love dömte fra först af borgerne selv ved *sandemænd* og *nævninger* og de forsamlede tingmænd; men en kongelig foged havde i den senere tid indseende med dommenes afsigelse og straffenes fuldbyrdelse.

Råd- og domhuset.

Da det hedder, at byens ældste privilegier ere brændte tillige med byen, må rådhuset være brændt 1552. Samme skæbne overgik det næste, der lå på det brændtes plads på den østre side af torvet, i branden 1733. Det havde tvende stokværk; men det nederste anvendtes i al fald 1711 som købmandsbod¹⁾. Fra 1733 afbenyttedes som råd- og tinghus en simpel bygning i i byfogdens gård (nr. 17) bag ud til Hestetorv. I dødsboet efter pastor Lugge solgtes gården på hjørnet af Nørregade og Skolegade til købmand Thomas Hartvig Lund, der igen deraf afhændede våningshuset²⁾. Dette indrettedes 1750 til et nyt rådhus, medens den oprindelige rådhusgrund gik over i privat eje. — I slutningen af århundredet undergik det ny rådhus forskellige forandringer, og 12te marts 1840 afbrændte dets tagværk. Efter at skaden var udbedret, henstod det til 1846, da det nedreves for at give plads for det nuværende. Til dette nedlagde byfoged, justitsråd Petersen, i det sydøstre hjørne grundstenen tilligemed en kapsel, hvori var indesluttet oplysninger og en skuepenge af sølv, den 25de april s. å. Ved denne lejlighed hændtes det beklagelige uheld, at den mand, der besørgede kanonerne, ynkelig kom af dage. Kort i forvejen var en anden, der bådede sten fra Vosborg til bygningen, druknet.

I den følgende sommer opførtes bygningen af købmand *A. S. Kragelund* som bygherre og murmester *Ro-*

---

¹⁾ Borgmester Kristen Solgårds søn, Niels, der havde optaget moderens navn Winther, handlede her. — ²⁾ Lugges gård var næppe en del af Kr. Lindes gamle gård (nr. 19).

sengård i Ringkøbing som bygmester for en sum af 8000 rdl.

Indvielsen fandt sted den 27de januar 1847, ved hvilken lejlighed amtmand og byfoged især førte ordet, og flere sange, forfattede i den anledning, bleve afsungne. Højtideligheden sluttedes med fællesspisning og bal.

Rådhuset er en toetages bygning med kældere og kvist. I kvisten er gælds fængslet ud imod gården og uret ud imod torvet. Øverste etage er indrettet til gang, sal, værelse for forligelseskommissionen, rådstue- og byrådsarkiverne og to værelser til by- og herredstinget; nederste etage indeholder arrestforvarerens lejlighed, gange og 6 arrestværelser, hvortil ligger en lille arrestgård. Bygningerne ere brandsatte for 10150 rdl.

Af kongelige fogder kendes kun *Kristen Terkildsen* (1425).

Byfogder.

1. *Peder Nielsen* (d. 1599), 2. *Knud Jensen Lægård* (1629), 3. *Kristen Kristens. Hove* (1641), 4. *Niels Mand* (d. 1657), 5. *Peder Kristens. Hove* (d. 1668), 6. *Hans Jacobsen* (1669, d. 1673), 7. *Kristen Andersen* (1677, 1687, afsat för 94, d. 1706, g. Kirsten Andersen), 8. *Tøger Peders. Hvass*, entlediget för 95, d. 1705, g. Johanne Bramming.
9. *Jens Tøgers. Hvass* (96, g. Maren Ander- —1705. sen, d. 1752).
10. *Kristen Guldager*, d. her 1721 . . . —1721.
11. *Kort Jakobsen Fasterling*, havde været fuld- —1749. mægtig hos storkansler Holsteins frue, af- • stod embedet 49 (g. Ane Dortea), d. 53.
12. *Jens Renberg Curtz*, f. 1721, sön af Povl —1771.

- Hanss. C., præst i Darum (g. Marie Elisabeth Fasterling), flygtede; auktion i boet for kasse-mangel.
13. *Bloch*, krigsråd . . . . . —1775.
  14. *C. de Leth*, justitsråd . . . . . —1778.
  15. *Jakobi*, justitsråd, d. her . . . . . —1800.
  16. *Jörgen Tranberg*, justitsr., f. i Endrup mølle —1811.
entl. (g. Gærtrud Kirstine Grøn, f. 1763 i Holstebro); begge døde på Bækmark.
  17. *Joh. Fr. Vilh. v. Jessen*, kansellir. (g. Anne Malty), afs. og idømt slaveri for underslæb. —1817.
  18. *Kristian Godske Fugl*, kaptejn, ugift, d. her —1830.
  19. *Niels Nellemann*, f. 24de sept. 1793, stud. —1838.
1848, kand. 20, kanselliråd (g. Isidora Kirstine Schierbeck, f. i Holstebro 24de marts 1816), forfl. til Thisted. *Aschm's*
  20. *Karl Nik. Petersen*, justitsr. R*, stud. 20, —1848.
forfl. til Hjörning (g. Aleksandra Avgusta Flensborg).
  21. *Troels Smith*, f. i Holstebro, stud. 15, kand. —1848.
19, forfl. til Varde (g. 1. Krarup, 2. Damgård).
  22. *Ferdinand Brasen*, kansellir., d. pludselig (g.) —1851.
  23. *Andreas Hjort Grove*, stud. 30, kand. 44, —1858.
ug., forfl. Øster Flakkebjerg herred.
  24. *Ludvig Valdemar Severin*, kand. 37, forfl. —1859.
til Kbhvn. (g. . . . Quaade).
- Tillige byskrivere:
25. *Alfred Peter Olsen*, overavditør, R*, stud. —1868.
36, entl. (g. Elisabeth Marie Frederikke Ring, f. 39). Vilhelm Schytte, konst. 1867—69.

Tillige borgmestere:

26. *Hans Nobel Becher*, overavditør, R*, f. i —1870.
Vester Hæsinge prg., kand. 47 (g. Elna-
Bredsdorff, f. i Vesterskerne prg.
Når byfogden tillige er bleven herredsfoged i Hjerm
og Ginding herreder, vides ikke.

Byskrivere:

1. *Sören Mikkelsen* (1641), 2. *Jakob From*, 3. *Peder Bertelsen*, 4. *Povl Skriver* (73), 5. *Albert Nielsen* (81, 87), 6. *Bertel Skriver*.
7. *Niels Thomsen Vendel* (*Ulstrup*), g. Sofie —1715.
Lavritsen) døde her 1715.
8. *Mogens Pedersen Klim* (g. Karen Pedersen —1742.
Skive) resignerede.
9. *Jakob Sonius* (g. Maren Lang, d. 1783) d. her —1777.
10. . . . . *Abell* (g. Sofie Margr. Kral, d. 90) —1791.
forfl.
11. *Andreas Grön*, kammerr., f. her 1756, d. —1818.
pludselig, ugift.
12. *Elef Linä*, justitsråd, d. her . . . . —1823.
13. *Avg. Gotl. Kühnel*, kanselliråd, stud. 1798, —1830.
kand. 1802 (g. Johanne Margr. Meier).
14. *Matias Schou*, kansellir. (g. Juliane Appel) —1849.
15. *Sören Johan Kühnel*, kanselliråd, f. her 1808, —1865.
eks. 30, (g. Ulr. Kirst. Lundholm, d. 66), d.
pludselig.

Det vides heller ikke, når byskriveren er bleven herredsskriver.

Ved opslag i 1869 opgaves det samlede byfoged- og byskriverembedes løn til 2500 rdl. foruden kontorhold. Til embedet ligger $8\frac{13}{14}$ td. land af hartk. 4 skp. $1\frac{3}{4}$

alb. (nr. 6, 53 og Lægård eng). Fra 1ste februar 1793 haves konfirmeret mageskiftebrev på en byfogden tilhørende eng.

Bytinget holdes om tirsdagen og herredstinget om fredagen.

Forligelseskommisionen, der oprettedes 1795, holder sine møder om onsdagen både for by og herreder.

Sagførere:

Af prokuratorer, ansatte her, kendes kun:

1. *Andreas Schütte*, landstingsprokurator, f. her —1779. (moderen var f. Winther) d. her.
2. *Andreas Grøn*, kammerråd, overretsprokurator (se byskriver 11). —1818.
3. *Fred. Vinther Overgård*, d. her . . . —1819.
4. *Jens Laursen* (g. Ane Sesilie Møller, f. her, —1822. d. her 55), d.
5. *Kristian Nielsen* (g. Klara Povline Marie Hansen) d. —1844.
6. *Børge de Schestedt* (g. Hanne Müllersens) d. —1845.
7. *Avgust Kühnel* (g. Regitsa Vonson), forfl. —1851. til Viborg.
8. *E. H. H. Schubarth* (g. Jutta Schjøtt, f. i Slagelse) birked. på Sams. —1866.
9. *Kristian Repsdorph*, kammerr. R* (g. Marie Hansen, f. i Vejle, d. 67). 1845—.
10. *Jens Brask*, f. 21de okt. 1832 på Kellerup 1866—. (g. Nanna Erasmie Kristine Rygård, f. 28de marts 45 i Holstebro).
11. *Isach Preetzmann Aggerholm*, f. 21de okt. 1870—. 42 i Søndberg skole, Thyholm, besk. 70.

Byfogderne Tranberg, Fugl og Petersen og byskriver Grøn mindes med højagtelse.

Byen har 1 politibetjent, 1 arrestforvarer, der tillige er rådstutjener, og 2 vægttere. Deres faste lön er bestemt ved vedtægtens § 19. Vægterne råbe nu atter; de ringe til vagt kl. 10 aften, og af vagt om sommeren Kl. 4 og om vinteren kl. 5.

Borgervæbning i den betydning, som ordet nu har, kendtes ikke i ældre tider, da det ansås for enhver borgers pligt at skaffe sig selv våben og øve sig i sammes brug for i fejdetid at kunne gå fjenden imøde. Efter „Register paa Mandtal udi Kjøbstederne i Ribe Stift 1588“ havde Holstebro en borgervæbning, som bestod af 62 mand, og i begyndelsen af dette hundredår øvede ifl. frd. 1ste jan. 1802 alle mænd under 50 år sig i våbenbrug under slagter *Frølich*, der var kommen hertil som soldat, men som, da han vilde have det lidt soldatermæssigt, blev afskediget. Hans eftermand, *Mads Højland*, lod derimod enhver gøre, som han vilde. Imidlertid gav postmester *Bay* sagen et sådant stød fremad, at *Jens Kjærby* efter ham kunde føre korpset med anstand, lige til det ophørte 1843.

Ligesom *bygningskommissionen*, bestående af borgmesteren, brandkaptejnen, to byrådsmedlemmer og to bygningskyndige mænd, skal påse, hvad der bør gøres for at formindske faren for ildebrand, således er her også til brug ved opkommen ildsvåde som også til at overholde den borgerlige orden ifl. reglement af 15de april 1843 oprettet et brand- og et dermed forbundet politikorps.

*Politikorps*et, der tillige er *redningskorps* og står under *brandkaptejnens* befaling, har 1 *sekondlöjtnant*, der er korpskommandör, 5 underoffiserer, hvoraf den ene er

fanebærere, 1 tambur og 30 mand. Korpset har ifl. ministeriets skr. 4de juni 1866 anlagt uniform.

Brandkorpset står ligeledes under brandkaptejnen med en underoffiser som adjudant og har en premierløjtnant, der er næstkommanderende og vandinspektør, 2 underoffiserer, hvoraf den ene er kommandør for nedbrydningskoret, 1 overrodemester, 4 rodemestere og 1 tambur. Ved hver af de 3 sprøjter, hvoraf den ene har sugeværk, er ansat 1 underoffiser eller brandmester, 1 strålemesterassistent og 1 slangemester. Til sprøjterne høre ialt 110 mand. For tiden lønnes kaptejnen med 75 rdl. og strålemestrene og tamburen hver med 3 rdl.

Brandtrommen, der er af messing, er prydet med hellig Jörgens billede og bærer årstallet 1802.

Af brandkaptejner (majorer) kendes: *Thomas Elbek, Sven Winther, Bude, Jörg. Fischer, A. Eyndhoven, Hare, P. F. Eyndhoven.*

Rådstuarkivet var, som allerede omtalt, brændt i ildebrandene 1552 og 1733. Uagtet savnet af ældre papirer må have været føleligt, havde man dog ikke større omsorg for resterne, end at man efter branden 1840 lod dem henligge på et loft, indtil fuldmægtig O. Poulsen samlede, hvad der deraf var tilbage. I de senere år er arkivet ordnet og forsynet med nogenlunde fuldstændige kataloger. Byrådsarkivet skal trænge til en samlende og ordnende hånd.

6. Undervisningen og hvad der hører til den særlige dannelse.

Fra reformationstiden af har Holstebro haft sit ordnede skolevæsen, idet her fandtes både en latinskole og

en „dansk skole“. Begge synes dog at have været forbundne med hinanden.

Latinskolen.

Denne skoles bygninger vare sandsynlig erhværvede fra bispegården. Skolen lå på hjørnet af Skolegade og Skolegyde, som begge have navn efter den. Bygningerne, hvoraf laden allerede var nedbrudt før 1649, kendes ikke nøjere med hensyn til omfang og indretning; men 1716 modtog de en udbedring, som slutte det meste af 148 rdl., som borgerskabet havde sammenskudt til kirkens og skolens reparation.

Da en i kirken hængende tavle omtaler latinskolens legater og rektorer, anfører jeg sammes indhold som grundlag for skolens nærmere beskrivelse. Ved denne tavle må bemærkes, at ved opmalingen 1845 er dens fra først af ikke ganske nøjagtige indhold blevet forvansket. Det oprindelige findes indklamret.

„Den latinske skole af höjsalig kong Kr. III forlenet med Måbjærg kongetiende og legeret af følgende gudsbörn:

Peder Skriver til Stafshede gav	. 1629	50 rdl.	„ mk.
Fru Karen Lange (o: Lunge)	1630 (o: 1636)	166	— 4 —
Dr. Resen	1641	200	— „ —
Fru Kristense Juelse (o: Juel, sl.)			
Knud Gyldenstjerne(s) til Stubbergård(s) å	(1641)	200	— „ —
Fru Margrete Ranzau til Tviskloster	1643	50	— „ —
Borger(mester) <u>Niels Sørensen</u> . .	1644	20	— „ —
Hr. Povl Bræms (o: Bræms) på Jegindø	1656	20	— „ —
En(o: Den) svensk(e) obrist Overbech	1658	50	— „ —
Borger(mester) Knud Gjörding . .	1664	20	— „ —
Velfornemme (-bårne) Kristen Linde,			

som døde 1706, gav 666 rdl. 4

mk. med sin rente til 1716 . . 1710 1000 — „ —

Summa 1776 rdl. 4 mk.

foruden mange flere donationer, som for vidtløftigheds skyld her forbigås“.

Denne fortegnelse fortjener at blive nøjere oplyst. Peder Nielsen Skriver og hustru Maren Nielsdatter ere begravede i N. Felding kirke, hvor deres gravstene endnu findes, den ene under korbuen, den anden som trappesten udenfor kirkedøren. På begge findes indhugget et slangelignende dyr. — Hans Resen var en søn af Povl Hansen, som var Præst i Resen, i hvis kirkemur hans ligsten findes. Resens gavebrev er af 1624, og 1754 indkøbtes 15 agre på byens mark for hans legat, der var bestemt for trængende disiple. — Fru Juels gave blev aldrig betalt. — Fru Ranzaus gavebrev er af 20de oktober 1640. — Niels Sørensen er N. S. Solgård. — Povl Jensen Brems's gavebrev er af 13de avgust 1656 og Kristoffer Overbechs af 11te oktober 1658. Den sidstes gave stod måske i forbindelse med mordet den 1ste januar s. å. (se s. 36). — Knud Gjördings gavebrev er egentlig udstedt af Kirsten Jensen 21de desember 166?. — Det var ved et besøg i Holstebro, at Kr. III gav kongetienden til skolen; desuden gav han „landgilden af en kronens jord ved Varde, kaldet Ladegårds jord“. 1553 fik Iver Juel brev på denne mark imod at give årlig til Holstebro skole efter Erik Krabbes og andre gode mænds sigelse og borgen.

Hvad der var *rektoren* tillagt ses af Ulfborg herredsprovstebog for 1649, hvor hans indtægter opføres således: 1) konge korn- og kvægtienden af Måbjærg: 5 td.

rug, 5 td. byg, 12 td. havre, 6 lam og 7 skilling, 2) degnerente af Måbjærg: plovkorn, rug, byg og havre 9 travet, æg 8 snese, nannest 24 æg, af degnebolet 2 td. havre; 3) degnerente af hver husholdning i Holstebro 2 skilling; 4) årlig jordskyld $2\frac{1}{2}$ rdl. og 1 mk.; 5) sangpenge: andel på Mortens aften, jule aften og helligtrekongers aften omtrent 10 slette dalere. Af diskantpengene ved markeder får rektoren 1 rdl.; 6) skolegæld 2 gange om året, hvergang omtrent $3\frac{1}{2}$ sl. dalere; 7) skylden af en gård ved Varde $1\frac{1}{2}$ ørtug rug, $1\frac{1}{2}$ ørtug byg, $\frac{1}{2}$ td. smør og 2 rdl. — Ved opgivelsen af disse indtægter beklages, at bispegården, som før lå under Måbjærg sogn, med høje øvrigheds tilladelse var lagt under Holstebro bys frihed, hvorved rektoren havde mistet årlig 2 td. rug foruden kvægtiende, plovkorn, æg og nannest. — Hvad der var *hørerne* tillagt, er ukendt; derimod vides, at der var *disiplene* tillagt indtægterne af degnekaldene i Tvis, Felding, Vinding, Vind, Mejrup, Navr og sandsynlig flere sogne; endvidere renten af fru Kanzaus legat til en „skoles person, som fører et skikkeligt levnet“; renten af Brems's legat „til et fattigt skolebarn“ og Resens til „trængende disiple“. — Skolen havde også indtægter ved bryllupper og ligfærd.

Ved latinskolens nedlæggelse 1739 henlagdes navnlig sådanne indtægter, som ikke kunde flyttes, såsom tavlepenge, Andreæpenge til deguen, medens det øvrige gik til Ribe skole ifl. reskr. 4de marts 1740 (jf. reskr. 24de marts og 10de november 1741). Hertil gik også overskudet fra rektorembetet 85 rdl. 2 mk. 13 sk., fra hørerembedet 41 rdl. 1 mk. 8 sk. og fra *disiplene* 67 rdl. 3 mk.

Rektorer:

1. *Kristen* (Tøgersen?) *Vind*, forfl. som præst —1560.
til Skjærn.
2. *Jörgen Ibsen* . . . . . —1569.
3. *Tok* (Tyge) *Nielsen*, d. 1609 . . . . . —1595.
4. *Jens Thoco* . . . . . —1607.
5. *Kristen Jensen Hvid*, søn af Jens Kristensen —1613.
Hvid i Borris, blev Præst efter faderen,
d. 1652.
6. *Hans* (=Joh. =Jens) *Hansen Hegelund*, søn —1622.
af rådmand og herskabsfoged i Ribe, Hans
H., d. 1622.
7. *Mikkel Jensen Hvid* . . . . . —1644.
8. *Knnd Olesen Ölby*, søn af Ole Pedersen —1649.
Tiset, præst i Ölby, forfl. til Hjerm (kap.
49, præst 60, d. 64).
9. *Sven Pedersen Høst* (se præsterækken) . . —1651.
10. *Dines Jensen Jersin*, søn af Jens Dinesen —1655.
Jersin, bisp i Bibe, forfl. som præst til
Hunseby.
11. *Jeppe Kristensen Solgård*, d. her 1665 (g. —1661.
1) Eleonore Kalenus, 2) Maren Nielsd. Sol-
gård, d. 1711).
12. *Hans Kristensen Holstebro* (eller *Bass*), søn —1678.
af kapellan Kr. H. Ringkøbing, (g. formand-
ens enke, borgmester N. S. Solgårds datter).
13. *Ditlev Povlsen Fris*, forfl. som præst til —1682.
Hygom.
14. *Mag. Peder Tøgersen Thisted*, d. ugift 1720 —1715.
15. *Eschild Källund*, forfl. som præst til Blære --1720.
og Ejdrup.

Hans Adolf Brorson, som ikke tiltrådte embedet, kaldet 1721.

Mag. *Hans Spleth*, afgik med pension ved skolens reduktion, d. 1740 (g. 1. Sofie Amalie Ermandinger, d. 32, 2. Ingeborg Møller).

Af *hørere* kan nævnes: *Hans Hegelund* (1612), *Hans Kristensen* (1662), *Henrik Jakobsen* (1643, 49, 69), *Knud Nielsen Holstebro* (1668, blev præst i Idom, d. 1705), *Kr. Kr. Solgård* (1667, blev præst her), og efter Navr¹⁾ at dømme *Laurids* og *Sören Ibsen*, *Niels Ravn*, *Peder Busch*, *Peder Kægeben*; endvidere *Otto J. Holbæk* (1697, blev kapellau her), *Peder Sörensen* (1709), *Johan Bang* (1713), *Jens Simonsen Sahl* (1721—30), *Hans Nielsen Berensdorph* (1721—39).

Nogle af de første rektorer vare tillige kapellaner; nogle af de senere tillige kordegne. Senere var en af hørerne kordegn (kantor), således Henr. Jakobsen 1669. Det synes, som om unge mennesker af byens studerte sønner for en kort tid har været hørere og derefter ere trådte over i borgerlig stilling. I *J. Solgård*s og *H. Bass*'s tid, „da skolen stod i største flor“, havde i det mindste 2 hørere samtidig.

Borgerskolen

(opr. *den danske skole*).

Ved latinskolens nedlæggelse blev skolehuset taget til „dansk skole“, hvor kordegnen underviste byens fattige børn. Ved siden af eller samtidig med degnen var tilladt „en og anden person, som vel kunde skrive og regne“, at yde privat undervisning for byens betalende

¹⁾ Ære- og Takkedigt.

börn. De fattige börn undervistes således af en studeret mand, medens de mere formuende søgte en mindre oplyst Person. Af sådanne lærere kan nævnes *Hans Nielsen Berendsorph* (den sidste hører), *Jens Povlsen Feld* og *Jens Lassen Nyboe* (g. Elisabet Bråd) fl. til Vinding som degn. Heri skete i slutningen af århundredet (18de) den forandring, at friskolen overtoges af „skoleholderen“. Både degn og kapellan privatiserede. I 1805 ordnes skolen på ny; men i 1829 toges bestemmelse om, at ved degnens død skulde degne- og andenlærerembedet forenes og ved organistens afgang skulde det ledige embede forenes med et tredjelærerembede, som så skulde oprettes. Det første skete også 1845, men, skönt tredjelærerembedet allerede var oprettet 1829, blev det dog ikke ved organistens død 1864 forenet med hans embede. Den nuværende tredjelærer er vel tillige organist (1864); men embederne ere ikke forenede.

At skolens virksomhed, sålænge der kun havdes en lærer, kun kunde være ringe, følger af sig selv; men den besøgte dog selv af byfogdens døtre. Fra først af undervistes kun i religion, læsning, skrivning og regning; senere optoges historie, geografi, gymnastik og sang og ved den sidste omordning tillige naturhistorie og tildels tegning.

Da den oprindelige skoles bygninger i 1778 fandtes faldefærdige, solgtes de til konsumtionsforvalter T. R. Bech, hvorpå skolen flyttedes til Horsted (nr. 171), hvor den forblev til 1803, da det såkaldte byens fabriks hus toges i brug. Dette navn hidrørte fra en kartefabrik, som nogle af byens købmænd havde indrettet. Før den tid opstaldedes her for kongelig regning 6—8

hingste, ved hvis blod egnens hestrase skulde forbedres. Denne skoles grund lå på hjørnet af Østergade og Lilleøstergade, og bygningen indeholdt et skoleværelse på 6 fag og lærerens bopæl på 10 fag. I 1818 indkøbtes for de penge, som vare indkomne ved salget af den udstykkede Mejrup præstegård, et grundstykke ved Brostræde og Østergade. Her opførtes en bygning, som indeholdt førstelærerbolig (11 fag), gang og et skoleværelse (5 fag). I en bygning ud til Lilleøstergade havde lærerne udenoms lejlighed. Her forblev skolen til 1860, da den i året forud af nyt opførte skolebygning i Enghaven, efter at være indviet af provst *Bøtcher* 23de maj, toges i brug. Bygningerne ere opførte efter tømmermester *Hansens* tegning af håndværkere i byen, under konsul *N. Schou* som entreprenør. Bygningerne, hvortil ligger 5000 □ al. grund, bestå af hovedbygningen og 2 sammenbyggede udhuse. Hovedbygningen, der er 56 al. lang og 16 al. vid, har to etager og 4 gavlværelser. I øverste etage er der hyggelige og rummelige lejligheder for 3 lærere (5—6 værelser hver) og lærerinden; i nederste etage findes 7 skolestuer og 4 værelser for de 2 mindst lønnede lærere. Skolen er brandsat for 13,270 rdl.

Ved skolen have følgende lærere virket:

Førstelærere:

1. *Kristian Bagge Jensen* (g. Ane Katr. 1818—1821. Hein).
2. *Lavrids Esbern Dahl* (g. Therese Moreau) —1824. forfl. til Ölby.
3. *Peter Valentin Grüner* (g. Sofie Frederikke —1831. . . . .) resignerede.

4. *Adser Hansen Blume* (g. Severine Joh. Hejberg) fl. til Ölby.
5. *Kristen Peter Jacobsen*, f. 19de sept. 1810 —1841. i Kbhvn. (g. sin Kusine, Emma Jacobsen, f. i Odense) 11te marts 1837—17de juni 1841, fl. til Øsløs og Vesløs.
6. *Kristen Hostrup Quortrup*, f. 2den okt. 1809 —1847. på Sandbygård, Stenlille (g. 7de jan. 1835 Ida Dortea Elisabet von Stöcken), 26de avg. 1841—1847, fl. til Søndrup og Suldrup.
7. *Petrus Johannes Bøtcher*, f. 7de febr. 1817 —1855. i Haderup prg. (g. 10de maj 1848 Antoinette Augusta Friis, f. 19de april 1816 i Davbjerg prg.), 28de desb. 1847—2den sept. 1855, fl. til Sevel, provst 22de desb. 1855, R* 26de maj 1855.
8. *Karl Jakob Henrik Fog*, f. 5te juni 1823 i Stege (g. 1 Marie Katr. Drejer, d. 10de feb. 1864, 2) *Petrine Groth af Navr* prg.), 26de novb. 1855—12te marts 1864.
9. *Niels Julius Jensen*, f. 16de sept. 1821 i Østofto skole (g. Nanna Kristiane Bojsen, f. 29de sept. 35 i Storeheddinge) . . . 8de juni 1864—
Førstelærere underviser 3 timer daglig.

Andenlærere:

1. *Jan. L. Bræum*, fl. . . . . —1732.
2. *Jens S. Sahl* d. her . . . . . —1756.
3. *Jens J. Sahl* d. her . . . . . —1776.
4. *Gravers Kristian Holst* d. her . . . . . —1796.
5. *Niels Vestergård* (g. Else Marie Andersen), fl. til Vorgod, —1804.

6. *Andresen*, fl. til Roskilde . . . . . —1816.
7. *J. N. Dahl*, d. her . . . . . —1858.
8. *L. Ch. Th. Frølund* . . . . . 26de sept. 1858— .

Af disse vare nr. 1—4 og 7—8 tillige kordegne; de 7 første vare indtil 1818 eneste lærere. Ved oprettelsen af „det forenede præste og førstelærerembede“ blev Dahl andenlærer.

Tredjelærere:

1. *Jens Andreas Clausen* (g. Ellen Kirstine 1829—1843. Mehl).
2. *Jens Kristian Schou*, f. 11te desb. 1818 i —1847. Borbjerg degnebolig, fl. til Ørre, Vilbjærg, Hjerm.
3. *L. Ch. Th. Frølund* (s. andenlærerne nr. 8) —1858. 16de april 1847—26de sept. 1858.
4. *Johannes Gotlib Mortensen* (g. Petra Katr. —1863. Jensen), fl. til Hårløse.
5. *Ove Daniel Første*, f. 13de nov. 1842 i Kbhvn. (s. organist) . . . . . 1863— .
Den første af disse underviste kun 3 timer daglig.

Lærerinder:

1. *Anna Henriette Gundelach*, f. 22de juni 1812 i Kbhvn. . . . . 1860— .
Førstelæreren, der som præst i Mejrup er lønnet derfra, oppebær af byen fri bolig, $\frac{1}{9}$ af skolepengene og offer af Holstebro menighed de 3 anden højtidsdage. Skönt der for pengene fra Mejrup præstegård indkøbtes have, som de foregående førstelærere også have nydt godt af, har man dog frakendt den nuværende ret til godtgørelse for afsavnet. — Embedets indtægter kan anslås til 11 à 1200 rdl.

Andenlærerens løn består i fribolig, 12000 st. törv, renten af Brochs og Brevigs legater 23 rdl. 4 mk. 13 sk., pengelön 176 rdl. 1 mk. 3 sk., 50 td. byg efter kapitelst. og $\frac{2}{9}$ af skolepengene. Læreren nyder fortiden 127 rdl. 4 mk. 13 sk. mindre end der tilkommer ham, idet der afkortes for de kirkelige indtægter 100 rdl., for legatrenten 23 rdl. 4 mk. 13 sk. og idet Gröns legatrente 4 rdl. undrages ham.

Tredjelæreren er lønnet med pengelön 150 rdl., 50 td. byg efter kapt., $\frac{2}{9}$ af skolepengene, 6000 st. törv og bolig (1 værelse). Lærerinden har 100 rdl., 6000 st. törv og 2 værelser.

Skolevæsenet ejer ikke et eneste *legat*; men det har, som allerede bemærket, afkortet andenlæreren ved borgerskolen hele rentebeløbet af Brochs og Brevigs legater og tilegner sig renten af Gröns, så det eller rettere byen nyder renten af disse 3 legater. (Gröns legat indestår uopsigelig i hans gård, nr. 24 på Nørregade).

På Traps kårt nævnes et sted i Vestergade „den højere borgerskole“.

Denne skole var imidlertid kun et par lejede værelser. Her havde nemlig i en del år bestået en privat skole, som i 1854 gjordes offentlig som midlertidig højere borgerskole, og som, efterat have bestået sin prøve, blev forenet med borgerskolen som en betalende realskole med 2 drengeklasser. Betalingen er 18 rdl. årlig (for 2 brødre 27 rdl.). Hver 5te plads er en friplads, der bortgives af skoledirektionen efter byrådets indstilling.

Ved denne skole er ansat

Førstelærer

1. *Frants Richter*, f. her 18de maj 1813, 1854— .

(g. Kirsten Jakobsen, f. 28de juni 1813
på Nyk. apotek (M.).

Andenlærer

1. *Karl Gravesen*, f. 1ste febr. 1832 i Ringk. 1854— .
(g. Sofie Frederikke Diderichsen, f. 24de
april 1838 i Ribe.)

Begge ere lønnede efter loven, den første med bedste, den sidste med ringeste løn.

Den 1ste jan 1870 talte skolen 192 børn, som vare fordelt således: øverste realkl. 14, nederste do. 10, drengeklasse 33, pigeklasse 31, den samlede dreng- og pigeklasse 79 og poge-klassen 25. Samtlige børn undervises efter følgende plan:

Genstande	ugenlige timer					
	øverste realkl.	nederste realkl.	dreng-klasse	pige-klasse	saml. klasser	poge-klasse
Religionsk. . .	2	3	5	4	6	3
Dansk	5	7	8	5	6	9
Historie . . .	3	3	3	2	1	"
Geografi . . .	2	3	4	2	3	"
Naturhistorie	2	2	2	2	"	"
Skrivning . .	2	3	3	2—3	6	3
Regning . . .	3—4 ¹⁾	5	4	3	5	3
Aritmetik . .	2	"	"	"	"	"
Geometri . . .	2	"	"	"	"	"
Engelsk . . .	4—5	"	"	"	"	"
Tysk	3	4	"	"	"	"
Tegning . . .	2	3	2	"	"	"
Sang	1	1	2	2	2	"
Gymnastik . .	2	2	2	"	2	"
Håndarbejde	"	"	"	5—10	"	"

¹⁾ Om sommeren 3, om vinteren 4 timer.

Skolekassens regnskab for 1869.

Særlige indtægter.		rdl.	sk.
1) Beholdning:			
a) ifl. desision		104	33
b) restanser for 1868		129	48
2) renter af frugtbargjorte kapitaler . . .		90	5
3) skolekontingent		346	48
4) afdrag af restkøbesum for den gl.skolegård		88	„
5) andre indtægter:			
a) skolebøder for 1869 . . . „ rdl. 30 sk.			
b) bidrag fra sparek. for			
1868—69 . . . . . 800 — „ —			
d) legatrenter til 11te juni			
1869 . . . . . 27 — 80 —			
		828	14
ialt		1586	76
Udgift.		rdl.	sk.
1) Lønninger		2612	66
2) skolebygningen, inventar		235	12
3) renter af gæld		470	„
4) afdrag på gæld		473	32
5) beholdning, resterende skolep. 1867—69		242	72
		4033	86
ialt		4033	86

Hvad skolevæsenet behøver udover de særlige indtægter, lignes udelukkende på formue og lejlighed. — Til skoledistriktet ere de 3 møller Fröjk, Lægård og Vegen henlagte; de svare årlig 24 rdl. 48 sk. til byens skolevæsen.

Private skoler. Foruden den offentlige skole er her adskillige private, som dels forberede små børn til den

offenlige og dels give pigebørn en højere og finere dannelse end den, borgerskolen kan give.

Søndagsskolen. Siden 1ste okt. 1862 har byen haft sin søndagsskole, hvori håndværkslærlinge og enkelte skoledrenge have nydt undervisning i skrivning, retskrivning, regning og tegning. Undervisningen har været givet i 2 søndagstimer. Uagtet skolen har haft frit lokale, fri varme og været understøttet af håndværkerforeningen, kommunen og regeringen, af hver med 25 rdl. årlig, har den dog ikke rigtig villet trives, hvortil man har villet finde grunden i den omstændighed, at der svaredes skolepenge (2 rdl.) og at undervisningen var henlagt til de unges eneste fritid. Disse hindringer ere fjærnede 1868—69, idet undervisningen er fri og er henlagt til mandag aften. Undervisningen har hidtil været ledet af en af skolens lærere og en håndværksmester under tilsyn af håndværkerforeningen og byrådet. Skolen er indskrænket til vintermånederne.

Holstebro skyttekreds's skydeskole giver undervisning i skydning og eksersits. Undervisningen i skydningen har god fremgang; derimod har skolen ikke ret taget eksempel af øboerne med hensyn til legemsøvelser, underholdende og vækkende foredrag og sang. For tiden tæller kredsen 40 unge skytter.

Byen har ikke en eneste *bogsamling*, når undtages tvende for roman- og morskabslæsning. De ere grundede 1835 og 1852 og tæller omtrent 3000 bind hver. Undertiden har enkelte enet sig om indkøb af nyheder, som efter endt læsning sælges til deltagerne.

Her findes 3 *boglader*, hvoraf den ældste er fra 1852 og den yngste fra iår.

Holstebro bogtrykkeri blev ifl. bevilling af 1850 anlagt af dets nuværende ejer *G. P. A. Lund* af Thisted. Fra hans presse er udgået et par gudelige skrifter i optryk og 2 førtællinger af *Beatus Dodt*. Derfra er siden 1ste januar 1851 udgået

„*Holstebro Avis og Avertissements-Tidende*, redigeret og udgivet af *G. P. A. Lund*.“ Indtil 1866 udkom bladet hver tirsdag og løverdag og siden den tid tillige om torsdagen.

7. Den offentlige gudsdyrkelse og hvad dermed står i forbindelse.

Hvortlænge hedenskabets mørke rugede over vor by, derom vød man ligeså lidt besked som om, hvorledes kristendommens første stråler nåede den; men man tør af den omstændighed, at præsten *Kynde* stod sig godt både med *Kong Hans* og hans søn, *Kr. II.* nok slutte, at reformationen er sket tidlig og let. Herpå tyder det også, at mag. *Kristjern Hvidt* 1532 fik kongelig befaling til hr. *Mogens Gjæ* til *Krenkerup* og *Jens Hvass* til *Kås*, at de skulde tage flere „godemænd“ til sig og i forening undersøge hans klage over *Jep Thonsen* (*Tønnesen*?) og hans medfølgere af *Holstebro*, at de havde taget *Stubber kloster* og alt hans gods, som var deri, fra ham, så at han maatte løbe fra klosteret¹⁾. Her se vi et ægte træk af *Fr. I* karakter; ti de to mænd vare klostrenes værste fjender. *Gjæ* kaldtes „djævelens drabant og tjener“ og *Hvass* blev 2 år senere henrettet i *Viborg* med skipper *Klemens*, ved hvis side han havde kæmpet

¹⁾ „Tegnelser over alle Lande“.

mod gejstlighed og adel. Reformationen antager jeg at være indført her i Peder Kyndes tid ved mag. Mads Hviid, der, som det synes, var ham tilskikket som kappellan fra Ribe. — Fra denne lille indledende bemærkning vender jeg mig til den gamle kirkegård og kirken.

Kirkegården. Denne vore afdødes have har til forskellige tider og fra forskellige sider været udsat for erobring. Man véd at fortælle om, at den har strakt sig over Nørregade og gården nr. 50, og man véd, at præstegaarden (1801) og byen har fået sig tillagt, hvad der ligger mellem kirkegården og vejen fra Horsted til præstegaarden, at stedet i det nordvestre hjørne¹⁾ (1803) og stederne langs den østre side have deres haver og gårdspladse derfra, samt at stederne ved Skolegaden i det mindste have fået det gamle diges plads. At stederne ved Nørregade og Skolegade yde kirken skyld, tyder på, at de ligesom senere præstegaarden ere byggede på kirkegårdens grund. Enkelte af disse afhændelser fandt sted ikke længe før, man begyndte at tale om, at pladsen var for lille. Kirkegården, som den nu er, danner nogenlunde en rektangel af omtrent 15000 □ al., og grænser mod nord til Skolegades bagbygninger, mod øst til Nørregades bygninger og haver. Kirkegården har indgange fra Nørregade, fra Horsted tre steder, fra Nillikestræde og tillige indkørsel fra Skolestræde og Horsted. Kirkegårdens gange bleve beplantede ved 1830 med træer, som utilbørlig skjule kirken. Gangene ses af kærtet.

---

¹⁾ Da gården i Skolegade lige overfor bispegården betaler grundskyld til kirken, må dennes grund have stødt op til bispens. Er måske kirken bygget på denne?

Skönt der endnu findes flere gravminder og vedligeholdte grave, er kirkegården nu nærmest en legeplads.

Fortiden drøftes spørgsmaalet, som vel snart må finde sin afgørelse, da pladsen ikke kan henligge i den nuværende tilstand, om pladsen bør bevares for det tilfælde, at byen skulde ønske den anvendt til torv, hvortil den ved sin beliggenhed midt i byen og sin forbindelse med flere gader er fortrinlig skikket, eller om dele af den skal afhændes til naboer og nybyggere. I sidste tilfælde vil kirken blive endnu mere indelukket og skjult.

Omtrent midt på denne plads ligger

Kirken.

Holstebro kirke omtales såvidt vides første gang ved året 1340¹⁾; om det er den nuværende bygning eller en ældre, der da nævnes, kan ikke afgøres med sikkerhed, eftersom bygningen ikke beskrives og den nuværende, hvis byggeår er ubekendt, hidrører fra en tid, der ikke ligger langt borte fra hint år. Da der imidlertid er sandsynlighed for, at den nuværende bygning skriver sig fra slutningen af det 14de hundredår og der hist og her i den findes dele, som synes at have tilhørt en ældre bygning, antager jeg, at der i det nævnte år endnu stod en ældre oprindelig kirke. Denne ældre bygning må være opført af kampesten, dels rått tilhugne, dels og især utilhugne. De første ere spredte i ydremurens nederste del og de sidste anvendte som murfyld. Hvad der mest minder om en ældre bygning, er en i vestre side af nordre fløj indmuret sten, der øjensynlig har ligget over indgangen til en gammel kirke,

---

1) Ribe „Oldemoder“ (s. anm. 2 side 26).

og en del af den indvendige nordre mur, hvor de rå kampesten træde frem, Den omtalte sten danner en halvsirkel med ophøjet buekant og et ligearmet kors.

Den nuværende kirke, hvis udseende lider ved en rød vandskuring, er en blytakt korsbygning med tårn, opført af store røde mursten¹⁾ med kampestens fyld. — Udvendig haves følgende målinger. Kirkens længde er 61 al., hvoraf tårnet indtager $10\frac{3}{4}$, skibet til fløjene 20, deres vide $15\frac{3}{4}$, det øvrige 15 al.; dens vide er følgende: tårnet $12\frac{1}{4}$, skibet indtil 16, nordre fløj $14\frac{1}{4}$ og søndre $15\frac{1}{4}$ al. lange. Sakristiet er i øst og vest 9 og i syd og nord 6 al. Højden kan angives således: tårnet til taget, der skræner imod øst og vest, $29\frac{1}{2}$, til mynningen 39, og til det øverste af murpillerne $40\frac{1}{2}$ al., skibet, fløjene og koret, der ere lige høje, til taget $9\frac{1}{4}$ og til mynningen 19 al. Højtagene ere dog lidt lavere.

På skibets hjørner og sider er der anbragt 6 blytakte piller og paa fløjenes hjørner ligeledes 4 piller. Tårn- og fløjgavlene ere prydede med nisjer og bære blytakte piller, tårnets og nordre fløjs hver 3, men søndres 5. — På tårngavlenes midtpiller, der hæve sig $1\frac{1}{2}$ al. over mynningen, findes to 3 al. høje fløjstænger, der ere prydede med store kugler midt på og med hellig Jörgens billede i fløjene. — De oprindelig lidt lave og temmelig vide, lidt spidsbuede vinduesåbninger havde oprindelig blyvinduer, der bleve erstattede af endnu lavere af træ, af hvilke 2 i skibet, 1 i søndre fløj og 3 i koret atter ombyttedes med ligesåmange af jærn af en uheldig form. Der findes endnu 4 større og 2 mindre af træ. — Indtil 1733 var hovedindgang på nordre og indtil 1856

¹⁾ Hele kirken er muret med munkeskifte.

på søndre side af skibet; nu findes den på vestre side af tårnet.

Under kirken findes følgende *begravelser*:

1. *Gersdorpha* eller *Karen Solgårds*, der er bygget under tårnet. I denne vides at være nedsat: *Hans* (snarere hed han Sören Hansen) *Wulf* 1690, *Peder Kægeben* 1701, *Rudolf v. Gersdorff* 1729, *Karen Solgård* 1742, *Nikolaj Gersdorff*, „ridder af elefanten, gehejmeråd, konferensråd, kammerherre, stiftamtmand over Sælland, amtm. over Kbhvns. amt, ordenssekretær 1749“ og hans frue „*Lovise Freyrin von Boienburg*, gen. *von Hönstein* 1765“ samt deres datter *Lovise Magdalene Gersdorff*. De 5 sidstes kister, der ere overtrukne med flöjl, ere endnu i ret god stand, medens en 6te aldeles er forrådet. Det er til nogle af disse, at bogstaverne i jerngitteret for lufthullerne hentyder. Deri står: *S. H. S. W.* (Sören HanSen? Wulf), *P. K. B. K. S. G.* (Peder Kægeben, Karen Sol-Gård) 1690. (Se ved kirkens legater).

2. *Graahs*, midt under søndre side af skibet med nedgang fra kirkegangen, er bygget 1729 af købmand *Movrids Andersen Graah* og hustru *Eleonore Katrine Ibsen* over hendes forældre *Niels Ibsen Solgård* og *Karen Jörgensen (Grön?)* til Tviskloster og Lergrav. M. Graah blev selv nedsat deri 1730. Hans enke giftede sig med *Lars Frandzen*, som 1732 købte Staby-Kærgård, hvor begge døde. Senere købte provst *Kynde* begravelsen, som nu er tom. I gitteret findes endnu bogstaverne *NIS ET MAG* 1730.

3. *Lindes*, foran i søndre fløj med nedgang udenfra, er ligesom den foregående en muret ovnhvælving. Derinde er 1732 ophængt en trætavle med følgende ind-

skrift: „Anno 1670 har velædle og velbyrdige Kristen Linde til Volstrup etc. med frue, velbyrdige kæreste Dortea Linde ladet denne begravelse bekoste for dem selv og afkom, mens deres afkom er til, og derfor givet til Kirken 12 agre markjord på Holstebro mark. Af dets indkomster vedligeholdes begravelsen efter fundatsens indhold, dateret anno 1670 den 11te desember.

Hvil himmelsalig sjæl udi Guds egen gemme,
 hvor jeres bohav var, der have I nu hjemme;
 eders legemer hviler her i gravens mørke dal,
 indtil jer frelser selv dem himmelflytte skal.“

To plader på Kristen Lindes kiste have følgende indhold: „Efter almindelig dødeligheds skæbne hviler inden et af dyd, lykke og held ualmindeligt eksempel blandt de dødelige, velædle og velbyrdige Kristen Linde, herre til Volstrup, Kærgårdsholm, Pallesborg, Bækmark og flere andre gårde. Født udi Holstebro d. 26de desember 1626. For sin høje forstand og fædrelandet beviste tjenester af kongelig majestæt, kong Frederik den fjerde udi adelstanden ophævet d. 17de oktober 1704 med alle sine ægte desendenter, hvoraf han så foruden 17 børn (deraf 4 sønner og 2 døtre hannem ikkun overlevede), som han avlede udi 25 års fornøjeligt ægteskab med sin trofaste ægtefælle nu salig Dortea Linde, adskillige børnebørn, at ikke den velsignelse skulde fattes hos de andre, som Gud i håbetal havde kronet hans manddom og rørige alderdom med, indtil han til et bedre evigtvarende liv hjemkaldte hannem d. 9de avgust 1706 i hans alders 80de år.“

„B. L.“ (∴ Benevole Lector ∴ Gunstige Læser!)
 „Vid hele verden, at her hviler gamle Linde,

hvis dyd, forsynlighed går aldrig af vor minde,
 hvis ære, renome, hvis sundeste forstand
 har været velbekendt udi vort ganske land.
 Men som der flere er ud af hans sæd og sønner,
 som bar det samme navn, da kære læser skønner,
 at (han) den første var, som førte navnet op
 til våben og til skjold på dydens æretop,
 af intet meget drev, trods nogen dog skal sige
 med vold med list hertil, hvor vidste han sig snige;
 nej, nej, det var hans sind, hans forsæt, hans forstand,
 sin fod hos anden fod at sætte som en mand.
 Hvad vidre om hans liv og levnet er at skrive,
 for stedets engheds skyld må denne gang forblive;
 men fra hans hvilested vend dine øjne om,
 i kirken finder du hans epitefium.
 Farvel, far evig vel, da salig sjæl og fader,
 tak for det ærlig navn, du verden efterlader;
 du firsindstyve år har kompletteret næt,
 lev nu foruden år og bliv i Herren mæt.

Anno 1706.

J. H. (o: Jens Hjermin)

Ex. Filia Nepos“ (o: En dattersön).

I kammeret vides at være nedsat foruden *Kristen Linde* (1706) og fru *Dorthea Nielsdatter Solgård* (1685) *Niels Leth* til St. Vosborg og Lintorp f. d. 7de septbr. 1658, g. d. 12te avg. 1683, adlet d. 3die jan. 1708, d. d. 2den avg. 1711 og hans frue *Maren Linde, Kristiane Amalie Leth* f. v. Bass 1761, samt 6 af gl. Lindes børn, over hvilke der over nedgangen er indmuret en sandsten med følgende indskrift: „Kristen Kristensen Lindes 6 börn, forhen hendsendte himmelpoder: *Ib Linde* f. d. 9de okt. 1665, d. d. 6te april 1666, *Bertel Linde* f. d. 8de desbr. 1666, d. 1667, *Maren Linde*, f. 21de desbr. 1667, d. d.

2den jan. 1668, *Jep Solgård*, f. d. 5te april 1669, d. d. 19de maj 1671, *Maren Linde*, f. d. 23de april 1670, d. d. 4de maj 1670, *Jep Solgård Linde* f. 25de juni 1671, d. d. 20de maj 1772.

Her disse ben, som hvile sig uden men,
skal visselig stå op med sjæl og krop
til glæde stor i englekor.“

Øverst på stenen ses et lindetræ samt 2 skjolde med Kristen Lindes og kones navne.¹⁾ Nu findes dernede kun 4 store og 1 lille kiste bevarede og rester af store og små kister.

4. *Kristen Nielsen Solgårds*, bag ved Lindes i søndre kors, ifl. skøde af 4de april 1703. Heri vides at være nedsat borgmester *Kristen Nielsen Solgård* (1698) og hustru *Ane Jakobsdatter Winther* (1702) og her findes nu 7 kister uden nogen betegnelse.

5. *Kristen Solgårds* (ikke præsten, men købmand Kristen Lassen Solgård) under altergulvet; heri vides *Sven Petersen Høst* at være nedsat 1670 og i forrige århundrede *Aleksander Nyboe* og præsten *Solgård*.

6. *Lugges* under og med nedgang fra sakristiet. Kun en kiste er ubeskadiget, og heri ligger liget urørt. Det var ønskeligt, om en kiste måtte bekostes med indskrift til hver begravelse. Heri kunde levningerne samles og gemmes, medens alt forrådneth træ og forrustet jærn blev tilintetgjort. På denne måde kunde Legators vilje ske fyldest endnu et par århundreder uden stor udgift for kirken. (Se kirkens legater).

6. *Twiskloster* eller *Buchwalds* begravelse under og med nedgang i nordre kors. Den indkøbtes 1662 og

1) De 6 börn findes udhuggede, liggende ligesom på bakker.

hjemfaldt til kirken 1755. Heri vides kun at være nedsat *Ditlev v. Buchwald* og frue, *Margrethe Rantzau*, og deres søn *Wulf*.

Træde vi nu ind ad den simple indgang, stå vi i tårnet, hvor der indtil indgangens sidste flytning fandtes stole, men hvor nu den søndre tredjedel optages af opgangen til orgelet, plads til ringeren og opgang til tårnet, medens den større nordre del på et lille materialkammer nær er at betragte som våbenhus, hvor kirkens gamle blok, der indtil 1856 stod i koret, har sin plads. — Ad en 46 trapper høj i $3\frac{1}{2}$ omgange muret vindeltrappe komme vi til hvælving og mellemtoft, hvor kirkeuret, der ved nogle større og mindre reparationer har gjort tjeneste, hvorlænge vides ikke, men ialfald siden for 1725. Skiven vender mod syd og 1868 fik den først minutviser. Ad en stige komme vi til øverste loft, hvorfra der haves udsigt mod alle himmelegne gennem 8 glamhuller. Indtil 1770 var der i disse anbragt 2 større klokker mod øst og syd og to mindre sagtens mod nord og vest. Efter kirkens regnskab for 1770 blev de tre mindste klokker omstøbt til én i Viborg, og tolvklokken har også følgende indskrift: „ANNO 1770 ME FVNDIT WIBURGI KÖNNIG“ (∴ støbt i Viborg af Kønnig. Om den største, „stormklokken“, skriver Resen: „Templum urbis Holstepontanæ animatur campana perantiqua inscriptionis germanicæ, sed monstrosæ adeo ut eam nemo facile legerit: „Anno MCCCCLXIII. help. Got un Maria. Alana hete ik — — — bin ik eter Klouik, he maket mich Pawal Jul.“ Id est quantum capimus: Juvante Deo & Maria. Nomen mihi est Alana.

Sum campana vestra. Me fecit Paulus Julius¹⁾. På Dansk er alt dette: Holstebro kirke gennemtones af en gammel klokke med tysk indskrift, men i den grad vidunderlig, at ingen let læser den. I Herrens år 1464. Hjælp Gud og Marie! Alana hedder jeg — — — — jeg er eders klokke. Poyl Jul støbte mig.“ Hundrede år efter Resen læste Kynde indskriften således: „Anno Dom. 1470: Help Got un Maria! Osana bete vor uns. Poul hete ik, un Borgermeister bin ik, Sterkland be (v. hat) maket mich“²⁾. Indskriften er skrevet med lutter små kirkegotiske bogstaver i to linier rundt omkring klokken. I første linie står: m. cccc. lx. un. x. help. got. un. maria. olaua. hete. ik. mes.“ og i anden: „sterklaves. he. maket. mich. pavvel. yvl. hete. ik. ien. borgermesster. bin. ik.“ Betydningen er følgende: „I Herrens år 1470. Hjælp Gud og Maria! Jeg hedder Olave, mester Klavs har støbt mig. — Poyl Jul hedder jeg, en borgmester er jeg. — Efter stiftsprovst Ursins beretning skal en mindre klokke fra gråbrødrenes kirke i Viborg hænge i Holstebro. Hermed kan Olave ikke være ment, da den er skænket af en borgmester.

*Takst*³⁾, hvorefter der betales for klokkerne ved jorde-

1) Atlas Dan. — 2) Grönlundske Papirer

3) De side 10 og 11 nævnte Takster ere følgende:

	jord.	ligvogn.	kørsel.	kapel.
1ste kl.	voksne 4 rd.	4 rd.	8 mk.	4 rd.
	börn 15 mk.	4 rd.	8 mk.	4 rd.
2den kl.	voksne 15 mk.	2 rd.	6 mk.	2 rd.
	börn 7 mk. 8 sk.	2 rd.	6 mk.	2 rd.
3dje kl.	voksne 7 mk. 8 sk.	8 mk.	3 mk.	8 mk.
	börn 4 mk.	8 mk.	3 mk.	8 mk.

færd henholdsvis til *kirken* og til *klokkeren*: 1ste klasse: af voksne 3 rdl. og 2 rdl., af børn 2 rdl. og 1 rdl. 3 mk.; 2den klasse: af voksne 2 rdl. og 1 rdl., af børn (to klokker) 8 mk. og 5 mk., (én klokke) 1 rdl. og 4 mk., 3dje klasse: af voksne (to klokker) 1 rdl. og 5 mk., (én klokke) 2½ mk. og 3 mk., af børn (to klokker) 4 mk. og 4 mk., (én klokke) 1½ mk. og 2 mk.; 4de klasse (fattige): af voksne 2½ mk. og 2 mk., af børn 1½ mk. og 2 mk.

Det gamle *orgel*, der i det mindste var et par hundrede år gammelt, da det nedtoges, skal efter Pönt. beretning på købmand Kristian Melkjordsen Solgård og hustru Mette Borchs bekostning være fornyet 1757; men allerede i 1774 fik Otto Didrik Degines 20 rdl. for sit arbejde ved dets reparation. Det havde et klaviatur med vedhængt pedal og var opstillet således, at spilleren havde ryggen mod kirken. Ved det ny har han kirken på venstre hånd. Dette anskaffedes 1861 for 1200 rdl. og det gamle, som tilligemed et nyt til Dybbøl brændte hos byggeren, degnen Ohrt i Gram. Piberne ere dels af tin, dels af træ; det har 2 klaviaturer, hvert på 4 oktaver. Medens det gamle kun havde 7, har dette 11 registre nemlig i hovedværket: prinsipal 8', bordun 16', oktav 4', kvint 3', oktav 2', ters 1⅓' og trompet 8'; i overværket: gamba 8', gedakt 8', fløjte 4', og i pedallet, der er vedhængt hovedværket: dulcian 16', samt endelig klokkespillet fra det gamle. Det blev malet og ægte forgyldet samtidig med prækestolen. — Af organister kendes:

1. *Niels orremester*, 2. *Kristoffer orremester* ved 1706, måske den samme som
3. *Kristoffer Klingsort* (g. Margr. Rasmussen) til 1757.

4. *Henrik Kloch* . . . . . —1790.
5. *Kristian Kaas* (g. *Sesilie Fürst*) . . . . —1821.
6. *Anton Georg Veber*, ugift, d. her . . . . —1824.
7. *Kristian Kristensen*, f. 14de novb. 1799 (g. —1864.
Ane *Katr. Hansen*) d. her.
8. *Vage Wejse Mathison-Hansen*, fl. *Nyk. F.* —1864.
9. *O. D. Fürste* (se tredjelærerne) . . . 1864-- .

Fra tårnet komme vi gennem gitterdøre og fyldte døre ind i selve kirken, der viser sig temmelig snever, men lys og net, mere venlig end højtidelig. Hvad der især bidrager til at give kirken det venlige præg er den omstændighed, at koret ikke er adskilt fra kirken ved nogen mellemmur. Følgende målinger ere foretagne indvendig. Kirkens hele længde er 57 al., hvoraf våbenhuset indtager $13\frac{1}{2}$ al., skibet $33\frac{3}{4}$, koret 5 og altergulvet $4\frac{1}{4}$ al.; vide: ved alteret og hjørnestykkerne 7, mellem alter- og korgulv $11\frac{1}{8}$, mellem korgulv og skib $11\frac{3}{4}$, foran orgelet $13\frac{1}{4}$ al. Nordre fløj er $13\frac{3}{4}$ al. lang og $8\frac{3}{4}$ vid, søndre fløj er $13\frac{1}{4}$ al. lang og $8\frac{1}{2}$ al. vid. Sakristiet er $8\frac{1}{2}$ al. lang og 5 al. vid. Hvælvingerne have en højde indtil 11 al. og buerne mellem disse indtil 9 al. Murtykkelsen er fra $1\frac{3}{4}$ til $2\frac{1}{4}$ al. Hovedgangen, der er fliselagt, er 3 al. vid, og tværgangen, der er brædelagt, er kun 2 al. vid. I skibet findes 30 stole nedenfor tværgangen, byggede 1768, og ovenfor 12, til hvis bygning handskemager *Kristen Vang* 1766 gav 100 rdl. I søndre fløj findes 12 stole, ligeledes fra 1768, hvilke tillige med de 14 i nørre fløj har rødt teglstens gulv. Stolene i nørre fløj ere byggede 1765 af gamle materialier; på en stol findes CSSV. 1693. Alle stole ere malede 1770 af den mer end dygtige maler *Niels*

Holm. På en ganske snild måde har han i en åreknude i mandsstolen nr. 6 anbragt kirkeværgen, N. Særkærs navn og årstal 1770. Foruden disse stole, der fra 1770 til 1858 bortfæstedes på livstid, haves 8 lukkede stole: 1. *Mülmanns* på søndre side af orgelet (har været afbenyttet af Mülmann, Sebested, Skre, Lautrup, Wejrum, Andr. Feld, Eyndhoven); 2. *Karen Solgårds* (Andr. Hansen, G. Grön, S. Møller, H. P. Møller, S. Møller) nederst på søndre side. I denne, som vil blive omtalt senere, findes et dobbelt våbenskjold, i hvilket findes: „*H. B. v. M.* (∴ Heinrich Burchard von Münchenhausen) og hans adelige mærke, hvorom siden, og *K. S. G.* (∴ Karen Solgård) og hendes selvlavede våben, en sol i lysblå felt og på hjælmen et parduer, der næbes samt årstallet 1704. 3. *Kurts's* (præsterne Holm og Jansen, Drebing, Berregård) vest i søndre kors. 4. *Hofmanns* (H. Kjær, Opitius, Ane Toft) øst i samme kors. 5. *Lugges* (H. H. Lund, S. Nyboe, Tranberg, Skierbech, Faber) ovenover og foran nr. 3 og 4. På denne fandtes oprindelig Lugges våben, som ellers er mig ubekendt. Ved denne stols ombygning udslettedes følgende indskrift over løjtnant Calenus, som døde efter midten af det 17de hundredår — nogle dertil hørende faner vare allerede nedfaldne 1770 —:

„Om nogen her står og efterspør,
hvo disse fahner monne tilhør,
Calenus det er en løjtnant bold,
hvis legem nu ligger i sorten Mold;
men Sjælen i Guds trygge Gjem
i Paradis dens rette Hjem.
I Sachsen Hall han baaren var,

som prydes nu blandt Engle-Skar;
tro tiende hand Gud og Kongens Hær,
hand derfor nu Ærens Krone bær
i Høye-Loft og Himmel-Choer,
hvor Sielen er i Tusind Aar.“

6. v. Ahlens (Kynde, Adler, Nummesen, P. Smith, Brøndum, Holmark) øst i nordre fløj. På denne stol findes, som det synes, løjtnant Kalenius's våben, der i rødt skjold bærer en guld højre med en kugle i højre klo, og på hjelmen en del kornaks, samt hans hustrues navnetræk E. G. K. (∴ Evfrosyne Gotfredsdatter Kalenus) i grønt skjold, som holdes af en hund og bærer et par hvide vinger istedenfor hjælm. 7. Eenholms (Sehested, J. A. Grön, A. G. Kirkemann, Myhre, Bay) vest i samme fløj. På denne findes justitsråd Eenholms mærke og hustrues våben: rødt skjold, hvori en til højre vendt, tilbageseende, stående kronet guld örn med åbent næb og udrakte vinger; oventil to ved en sølvbjælke gjorte blå taskesnit med en seksoddet guld stjerne i hver. På hjelmen trende strudsfjær, den mellemste sølv, den yderste højre rød og den venstre blå. Hendes slægt er adlet 1713. Over indgangen står endvidere deres navnetræk: C. S. E. og A. M. P. (∴ Kristian Sigfred Eenholm og Ane Marie Poulsen). 8. Hvas's, i hvilken læses: „Gud vær mig synder nådig! Herre Gud Zebaoth hør min bön, Jakobs Gud, mærk hende, ps. 84. J. T. S. H. M. A. D. H. 1715 (∴ Jörgen Tøgersen Hvas, Maren Andersdatter Hvas). 4. En 9de Gröns (P. Grön, Højland, Meden, Nyboe) på nordre side af orgelet er nu for organisten. Pontoppidan nævner 10; men Thomas Lunds er Hofmanns. Hvilke, der har været Bo Kristians og Hans Rasmussens, vides ikke.

Foruden tårnhvælvingen, der ligesom de to nederste i skibet og et i hvert af fløjene, ere hvælvede over en enkelt korsbue, har kirken endnu to hvælvinger over stjernebuer og en halv hvælving over alteret. Foruden nogle lampetter, hvoraf den på prædikestolen, givet af præsten Meldal, er mærkelig ved sin form og indskrift, har kirken 3 smukke lysekroner. Lampetten er af mæssing og danner et løvehoved, af hvis mund der udgår en slange, som bærer lysepladen. Til formen har indskriften: „Sterck als den liev, voorsictische voort, slangen vter“, (o: „stærk som løven, forsigtige ord, slangen vogter“), F. E. R. Hans Rogier. 1599“ hensyn. I den øverste helhvælving, korhvælvingen, lige over kordøren hænger en 12armet krone med følgende indskrift: Anno 1661 er denne lysekrone foræret til Guds ære, kirken til sirat og andre til et godt eksempel foræret af Niels Sørensen, borgermester, og Ib Lassen, rådmand herudi Holstebro. Niels Sørensen var en Solgård og fader til borgmester Kristen Nielsen Solgård og Ib Lassen var vist også en Solgård. Eksemplet fulgtes dog ikke før efter 82 års forløb, da den 8armede, som hænger i den næstnederste hvælving, skænkedes. På den står: „Givet i Jesu navn til Guds huses ære og prydelse af Niels Nielsen Nyboe og Maren Nielsdatter Juul. Holstebro d. 24de septbr. 1742.“ På den 3die, som er 12armet og meget større end de øvrige, findes følgende ord: „Anno 1788 til Guds ære givet af Kristen Lassen Nyboe. Samme år skænkede han til kirken 25 rdl., for hvis rente der skulde skaffes lys til kronen.“ I nordre kors hænger et skib, som skal være givet af den samme Nyboe, som gav kronen i 1742; men dette forholder sig vist næppe

så, da det allerede var tilstede 1725. Indtil 1788 hængte det, hvor den store krone, for hvilken det da måtte vige pladsen, nu hænger. — I den søndre væg er indmuret tvende ligstene af meget simpel udhugning med følgende indskrift: „Denne mindsten er oprejst over sal. Laurits Nielsen Kjær, en søn af købmand sal. Niels Larsen Kjær og sal. Marie Katrine Særkjær. Han begyndte sit liv her i Holstebro den 21de februar 1781 og endte samme den 29de februar 1808“ — og „1806. Her gemmes støvet af købmand sal. Niels Kjær, døde den 26de juli i hans 61 år, med to hustruer: Johanne Marie, Peder Buschdatter (to sønner og en datter) og Marie Katrine Særkjær (to sønner og en datter).“ På samme væg under vinduet sad indtil 1856 en lille trætavle med tysk indskrift over löjtnant Johan Georg Firck, som døde 1710. Indskriften lød således: „D. O. M. Hier ruhet in Gott. der weiland Edle und Mandhaffe Hr. Johan Firch, Ihro Kongelige Majestæt zu Dänemarch, Norwegen etz. bey den 3 Seeland: National Regimente Cavalleri bestalter Leutenant. Ist gebohren in der Festnung Pillau, gedient Chron - Dänemarch, Schweden und Brandenburg 46 ir. Selig in Holstebro 11te Juni A. 1710 seines Alters 67de Jahr. Memento mori.“ Hans kårde, der hængte på væggen, var forsvunden længe før. Over indgangen fra kirken til de lukkede stole i søndre kors findes et ret godt oljemaleri, som forestiller Moses redning. Det bærer årstallet 1765. I samme korses nordre væg findes et indmuret skab af egeplanker, hvis bestemmelse er ukendt, men som rimeligst har tjent til gemme for kirkens kar og tøj. I korets søndre side findes degnestolen, hvorpå oprindelig stod: „1615 lod hr. Niels

Villadsen gjøre denne degnestol.“ Over denne se vi ritmester Münchhausens mindetavle, som forhen hængte ved det nordre vindue i koret. Tavlen er af træ, prydet med hans våben, hjælm, brynje, sværd og sporer. Hjælmens fjærbusk er ligesom hans faner forsvundue. Harnisket har ikke været båret af ham, men gjort til prydelse. „Münchhausens (opr. Mönnichhausen, brunsvigsk adel) våben er i guld felt en til højre side gående cisterciencermunk med nedhængende sort kappe på ryggen, i sin højre hånd holder han en stok, på venstre arm hænger en lygte og i hånden holder han en rød rem, hvori hans breviarium hænger i et rødt futeral; på hjælmen en munk ligesom i skjoldet.“ — Ad 2 trin, hvoraf det øverste er knælepude, træde vi gennem den søndre dør i det lave jærngitter ind på altergulvet. Her i den søndre mur under vinduet har jeg optaget et til-muret genme. Om det er dette eller en i sakristiet henstående gammel egekiste, som Resen omtaler således: „I koret findes et gemme, på hvis dør er afmalet biskop Ivar Munks og hans kapitels mærker“, kan ikke afgøres, dog holder jeg for, at det er i muren, at han har haft sine dokumenter forvarede. Den sten, som Resen omtaler, idet han siger: „I samme mur ses en firkantet sten, hvori er indhugget billedet af en kronet konge, uvist hvilken,“ findes her derimod ikke. Hermed er sandsynlig forvekslet billedet af „kong Lavring“, som findes i Måbjærg kirkes nordre mur. Alteret optager omtrent den hele østre væg. Hvor dette ikke er tilfældet forneden, optages pladsen til begge sider af to nydeligehjörnestykker, som træde over på sidevæggene. Før jeg omtaler selve alteret og altertavlen, vil jeg om-

tale disse hjørnestykker og først det nordre. I dette er billeder, forneden „Jesus, der udsender sine apostle, mat. 28, 29“ og ved siden af „Jesus velsigner børnene, mark, 10, 14“. Ovenover findes følgende Spørgsmål: „Om nogen spør, hvo givet har den dåb og skriftestol er svar, hans navn man ei bör sætte“; men svaret findes som i en gåde i det søndre sidestykke. Ovenover er Jesus malet, stående i vandet med en dalende due i himmelstråler, hvori står skrevet: „Denne er min sön den elskelige, i hvem jeg har min velbehagelighed.“ I det søndre hjørnestykke findes forneden farisæeren og tolderen med de ord: „Gud vær mig synder nådig“, Luk. 18, 13 og ved siden af profeten og: „Dine synder ere dig forladne“, Luk. 7, 48. Ovenover findes det omtalte gådesvar: „En Kristen, som herfra drog ud, en Jacobsøn med tak til Gud sligt Betel lod oprette.“ Efter sagnet skal der hermed være sagt, hvem der har givet disse hjørnestykker, dåb og skriftestol, og sagnet siger sandt, men tier dog med hvem denne person var. Købmand Kristen Jakobsen af Ålborg gav det 1759 til sin fødebys kirke. Over dette se vi „David med harpen“ og: „Jeg har syndet mod Herren“ 2 Sam. 12, 13 og lige overfor, „Jesus og Synderinden“ og: „Men Herren har ogsaa borttaget din synd“. I det nordre hjørnestykke er døbefonden, der er en meget smuk hvidmalet udskåren engel med forgyldte hår og vinger. Figuren, der svæver i en kæde og kan hejses op og ned, bærer en forgyldt krans, hvori døbefadet passer. Dette smukke fad er af godt sølv og er udarbejdet af byens dygtige guldsmed Johannes Wedler. På bagsiden står: „Er vegtig 36 lod“, og indeni findes ju-

stitsråd Eenholms og frues för beskrevne våben og årstallet 1760. Af dem er det givet. — Midt mellem disse hjørnestykker har vi alteret, som er en brædekiste, hvori intet findes, opreist 1757. Det er beklædt foran med rødt silke flöjl. På alteret ligger en nu ubrugelig alterdug af hvidt atlas med guld, sølv og silke broderet dug med følgende indskrift: „C. S. S. HLD. M. M. D. LG (hvilke bogstaver ikke vides at kunne passe på andre end en Horslund og Lægard) G. T. G. H. P. (givet til Guds huses prydelse) 1687.“ Et forhæng, mærket „A. R. S. H. A. J. D. N. 1677“ og givet af borgmester Anders Rasmussen Holst og hustru Ane Jeusdatter Nörager, findes ikke mere. Til alteret hører foruden en simpel hvid alterdug et par større drejede mæssing lysestager uden indskrift og årstal, men som havdes 1725, en simpel sølv oblatæske uden indskrift, en indvendig forgyldt sølv disk med indgraveret korset oblat på forranden, og på bagranden: „Fornyet 1867“, en sølv kalk med påkrift under fodranden: „1622 Niels Villadsen, sognepræst og kirkeværger“; en meget smuk vinkande med følgende indskrift: „Guds ord med Jesu bön herover læses må, om vin med Jesu blod skal sand forening få; til saadan hellig brug og Guds navns ære mig Karen Solgård ydmygt lod frembære 1702.“ „Restaureret 1861“. Desuden haves en hvid og en sort kande til vand og vin.

På en oblatæske, som Karen Solgård siden skænkede kirken, men som nu er forsvunden, stod følgende indskrift, der passende kunde anvendes på en ny æske, hvortil der også er trang: „Her tages af det, Jesus gav sin kirke til en føde, för han sin ånd i fadrens hånd

opgav og for os døde. Ak, når jeg tar af dette kar, og deler til de gæster, som knæle ned, jeg troer og véd, o Jesu kære mester! at du går ind i sjæl og sind dit væsen at forklare, hvordan din brud du løste ud at være uden fare fra helveds glød og syndens stød i alle sine dage: Tak, Jesu sød for livsens brød, du undte os at smage. A. 1731.“

Altertavlen, der er givet af Klavs Skives enke, Mette Juul, blev ommalet 1845. Den deles ved tvende høje, slanke søjler i et midtparti og tvende fløje. Øverst i midtpartiet findes et ikke godt oljemaleri, forestillende korsfæstelsen og underskrift: „Ak, fordunklet Jakobs stjerne, skönt dog herlighedens glans; ak, hvor døde du dog gærne; ak, sligt overgår al sans; jeg i Jesu blod og sår lægedom for sjælen får. Du for op i herlighed, Jesu lad mig følge med.“ Nedenunder i samme parti og sågodtsom berørende alterbordet findes en billedgruppe på 13 personer, forestillende den døende og spående Jakob, der overrækker Juda kongestaven. — De hertil hørende ord findes på søjlefødderne og lyde således: „Jakob på sit sottedest taler, og tolv sønner tier, spår om Silo, selv kun bier efter Herrens salighed. Gid jeg og i kamp og nød må i tro og håb ham ligne og hans død min sjæl velsigne, så jeg får en salig død!“ I begge fløje findes lignende meget godt udskårne billedgrupper. De ere hvidmalede mod blå baggrund. I højre fløj (den nordre) findes øverst: „engelen bringer Marie bud“, og underskrift: „Engelen Marie fører sligt et bud, som engle rører“, Luk. 1, 35, og i venstre fløj øverst „Jesu fødsel“ og underskrift: „Rigest barn her fattig ligger; men berig mig usle tigger“, Luk. 2, 7; i

højre, forneden „Jesu omskærelse“ og: „Tidlig Jesu blod begynder at forsonne mine synder“, Luk. 2, 21 og i venstre, forneden „de vises offer“ og: „Vise ofre dig frembære, jeg vil hjærtet dig forære.“ — Det forekommer mig, som H. A. Brorson (bisp i Ribe 1741—64) taler gennem alterets indskrifter, hvilket er rimeligt nok, da den daværende præst, Kynde, der var gift med en Brorson, let kunde henvende sig til sin bisp i den anledning. Indskriften under „korsfæstelsen“ og beretningen om giveren af dåb og skriftestol ere forgyldte og bevarede fra 1757, medens de øvrige indskrifter ere ommalede med Tavlen. — Alterets øvrige prydelser kan ikke godt beskrives. 1757 opsattes alteret af Kristen Nødkou, som sandsynlig, da både han og søn, degne i Idom, ikke vare uheldige billedskærere, også har forfærdiget den. Derimod tør jeg sige for fuld bestemt, at de 5 grupper ikke ere af ham, men hidrøre fra både ældre og dygtigere hænder end hans. Disse grupper hidrøre fra den gamle altertavle. „Om den gamle altertavle“, siger Pontoppidan (Danske Atlas V) efter Resen (Atlas Danicus M. S. S.), „var den tradition, at den var gjort af vraget af det skib, som en prins af England strandede på ved Bovbjerg“. Resens ord ere disse: „*Tempulum urbis tabulam expositicæ aræ erectam rari et prætiosi ostendit operis. Seniores loci incolæ fabulantur, a majoribus traditum, eam olim fuisse partem lecti Regii, qvi de Anglia navi transportabatur, eâ juxta promontorium Boubergense fracta, inter reliqvias hanc ipsam primo ad urbem delatam, inde Sacris in templo destinatam usibus*“ (c: Byens kirke fremviser bag ved alteret en opreist tavle af sjældent kostbart arbejde. Gamle folk på ste-

det tale om, at der af deres forfædre er fortalt dem, at denne engang har været en del af den kongelige seng, som paa et skib førtes fra England, og da dette led skibbrud ved Bovbjærg, denne del af vraget først er bleven bragt til byen og der bestemt til helligt brug i kirken). Denne tavle og dette sagn søger præsten Meldal i sin indberetning til Marm. Dan. (II s. 84) ikke alene at hjemle Holstebro kirke, men at bringe i forbindelse med den stranding, som besynges i kæmpevisen: „Kongens søn af England“, hvori det hedder: „Men vinden blæser dennem ind for Danmark“ og vers 36: „Der kongens søn rand tåre paa kind, Krist bedre det, jeg kom for Bovbjærg ind.“ Meldal søger næmlich at vise, at tavlen snarere er ført til Holstebro end til Staby, hvortil Anders Vedel henfører den, idet han i en anmærkning til ovennævnte kæmpevise siger: „Det er endnu udi Mandemind hos menige Mand, som bor hos Bovebjerg, at der skulde i gl. Dage sådan en Førstelig Person af England lidt Skibbrud og til en Amindelse prydet Staby kirke med en forgyldt Tafle og et nyt Tårn“. Hans Ord i Mar. Dan. ere forresten disse: „Sed juxta promontorium Boubjerg nullum datur templum Stabyense, proximum vero est Ferringense, quod nec tabulam ullam nec conspicuam turrim ostentat. Distat miliaris spatio templum Hygomense altiore quidem turri raro ruri exemplo, sed nulla tabulâ ornatum. Verum aliquid huic relationi forte offundent lucis, quæ de Templo Holstepontano miliaribus quatuor disjuncto habet Resenius in Altanti Dan. M. S. S. (c: Men nær ved forbjærget Bovbjærg findes ingen Staby kirke, men den nærmeste er Ferring kirke, som hverken fremviser nogen tavle eller noget

øjnefaldende Tårn. I en mils afstand findes Hygom kirke, der vel har et højere tårn, som sjælden er tilfældet på landet, men er ikke prydet med nogen tavle. Hvad Resen siger i sit danske atlas om Holstebro kirke, som er 4 mile borte derfra, kan måske meddele denne beretning noget lys“. Resens ord ere anførte side 141 nederst. Det er mærkeligt og beklageligt, at Meldal ikke omtaler den gamle altertavle, som endnu havde i hans tid, med et eneste beskrivende ord, hvad der havde været af langt større værd end en søgt forbindelse mellem de hos Vedel og Resen bevarede sagn. Ligeså mærkeligt er det, at han ligesom har søgt at støtte Resens troværdige optegnelse, medens han ikke har haft øje for, at Vedel har „Staby“ for „Stadil“, om hvis altertavle der går et lignende sagn. At de 5 grupper i altertavlen hidrøre fra den gamle altertavle og oprindelig ere strandede, må ansees for afgjort.

Træde vi nu gennem den nordre gitterdør ned på korgulvet, mærker vi os følgende indskrift i gitteret, der er givet af nedennævnte: „M. H. S. K. H. D. 1724, (9: Milter Hansen Kirsten Hartvigsdatter). Milter Hansen døde för 1724 og konen, der var en søsterdatter af præsten Solgård, d. 1729 80 år. gl. Efter konfirmeret skøde af 4de januar 1718 købte hun en begravelse af Kirken for 6 agre. Se kirkens legater. Skönt kirken havde forpligtet sig til at vedligeholde gravstedet, hvad den ogsaa gjorde 1743, 1772 og 1782, har den dog ikke alene undladt dette, men endog solgt ligstenene (sandsynlig var de blandt de 33, som solgtes 1807. De eller rester af dem have ikke været at finde; men deres gravsted, som var i vestre hjørne mellem skibets og

nordre kors, er ikke omkastet. Jeg modtog nemlig fra mine tvende formænd som en tradition, at på dette sted hvilede givere, hvis gravsted ikke måtte røres. Fra koret træde vi ind i Sakristiet, der er et uhyggeligt lavhvælvet rum, og hvori findes en simpel skriftestol, som ikke vides at være benyttet, en hogife eller læsestol for degnen samt en messehagel af rødt fløjls og med guldgalonet. Den ældre var også af rødt fløjls, sølvbroderet og guldgalonet, indkøbt hos Ørsted i Kbhvn. 1785 for 89 rdl. 4 mk. og for hjemførelsen — 7 rdl. 2 mk. 8 sk. Her findes også et gammelt udskåret billede, „Faderen med Sönnen“.

Vi stå nu atter i koret og har her over sakristidören en simpel marmorsten over Sören Lugge. På stenen står: „Under dette sakristies gulv gemmes det forgængelige af magister Sören Lugge, født i Thisted 1678, blev Sognepræst her til menigheden 1706 og døde 1730, tilligemed hans trende hustruer, den første, *Elsce Hansen*, som døde 1716, og med hende 3 sönnar og 1 datter, den anden, *Helene Margrethe Helverskou*, død 1722, og med hende 4 døtre, og den tredie, *Ane Friis Basballe*, som døde 1736, og efterlod en sönn og en datter, hvoraf sönnen, etatsråd *E. B. Lugge*, og hans enkefrue, *Kristiane Frederikke Lugge*, født *Holst*, have til dette arvebegravelses vedligeholdelse henlagt indkomsterne af tvende agre på Lægård toft, og renten af et hundrede rigsdaler efter derover oprettet fundats, den 16. juni 1798.“¹⁾

¹⁾ af Lugges døtre blev Ane Sø g. etatsråd Fog, Ane Cecilie g. etatsråd Malling og Helene Kristiane g. kommandør Dumreicher.

En fra koret forsvunden tavle over borgmester Niels Sørensen Solgård med hans, kones og børns portrater havde følgende indskrift:

„Jeg lever, og I skulle leve.
 Vi fattige til verden kom,) Søren Nielsen døde 1650.
 så ringe var vor stand;) Knud Nielsen — 1691.
 ej tage vi herfra rigdom) Jens Nielsen — 1676.
 det agtes ej for vor) Kristen Nielsen — 1699.
 Guds dom;
 medens er dog vist, at) Ane Nielsdatter — 1712.
 disse krop
 de skulle engang igen) Johanne Nielsdatter — 1712.
 stå op,
 når røsten klinger ver-) Maren Nielsdatter — 1711.
 den om;
 Venite ad judicium!) Dorteia Nielsdatter — 1685.
 (∴ Kommer til dom!)) Ane Nielsdatter — 1669.

Af disse var Knud (Gjörding) og Kristen borgmestere, (den sidste døde 1698), Johanne var gift med rektor Jeppe Solgård (hun var hans anden kone) og kapellan Jens Thoms. Ålborg, Maren var gift med rektor Thisted og Dorteia med Kr. Linde.

På den samme væg hænger 3 tavler ovenover hinanden. På den øverste, der oprindeligt har hængt over den nederste, der indeholder præsterækken, latinskolens velgørere og rektorerne, er malet en pyramide med en rulle på. På disse står: „Post funera talia vigeant in memoria. Sumptus in has tabulas contigit esse meos I. B. M. 1742“ (∴ omtrent: Efter sådanne ulykker (se om disse på den mellemste tavle, der forhen hængte over kirkedøren, og s. 35) skulle disse (se nederste tavle

og s. 108, 111, 147) leve i mindet. Disse tavler ere ophængte på min bekostning. Jens Birkerod Meldal, 1742). På pyramiden findes desuden et vinget timeglas og et dødningshoved, og nederst står: „Nil nisi reliquiae (∴ Intet uden rester). På den mellemste tavle stod oprindelig følgende: „Qvid loqvetur posteritas de avis, ubi desunt legenda nec non *Απτηχα*? Non mirum, si nobis desint hæc subsidia loqvælæ in usum posteritatis, cum nec edax tempus, nec incuria Patrum sed vorax incendium urbis continuum seculô nostrô, ut et præteritô, nempe stante Consulatu trias (1) 1651 d. 1. july (skal være 28de avgust), (2) 1697, (3) 1698, sessante Consulatu cum novo seculo iterum 3 (1) 1720 d. 8de april, (2) 1733 d. 22de july (3) 1734 d. 30te juny, nil nobis relictum voluit nisi nuda hæc nomina. — Signantur posteris in gaudium, si meliora, en solatium, si deteriora maneant ipsis fata: Qvicquid sit? Sit porro oculus Domini tam apertus super Domo sua, qvam fuit adhuc inter tot circum vibrantes flammæ. Ideo cantamus: Jubila! Ebenezer, litanzamus nubila Eleison, optamus charis posteris secula aurea pro nostris adeo funestis (∴: Hvad skal efterkommerne sige om fædrene, når skrifter og diplomer mangle? Det er intet under, at vi mangle disse hjælpemidler for talen til efterslægtens brug, da hverken den gnavende tid eller fædrenes ligegyldighed, men byens alt opslugende ildebrande, som have været stadige i vort hundredår ligesom også i forrige (næmlig tre medens borgmesterembedet endnu bestod: 1) 1651 1ste juli, 2) 1697 og 3) 1698, og efterat borgmesterembedet var ophørt med det ny hundredår ligeledes 3: 1) 1720 d. 8de april, 2) 1733 d. 22de juli og 3) 1734 d. 30te juni) intet har villet

efterlade os uden disse blotte navne. Dette optegnes til glæde for efterkommerne, hvis en bedre, og til trøst, dersom værre skæbne venter dem. Hvordan det så går, så gid Guds øje fremdeles må være så åbent over hans hus, som det hidtil har været blandt så mange om det hvirvlende flammer. Derfor syng vi: Jubl Ebeneser; vi bede: Herre, forbarm dig; vi ønske vore kære efterkommere gyldne tider istedetfor vore egne så sørgelige).

På den nederste tavle, som ved to lodrette streger er delt i tre dele, står foroven: Ps. 115, 1. „Ikke os Herre, ikke os, men giv dit navn ære!“ og forneden: „Dan. 12, 13. Gak til enden, og du skal stå i din lod ved dagens ende“. Kun første del, der indeholder præsterækken, anføres, medens anden og tredje del ere anførte ved latinskolen, hvorom de handle.

„Sognepræsternes navne:

1490 var hr. Hans Knudsen sognepræst til Holstebro og Borbjerg med 2 kapellaner, hr. Bertel Bloch og hr. Peder Poulsen, som var i kong Hanses tid, konge til Danmark, Sverig og Norge. Efter reformationen vare:

1. hr. mag. Mathias tillige kano-	nikus i Ribe, kaldet 1536 i 34 år,
2. hr. Gregers Jepsen	— 1570 i 26 —
3. hr. Villads Nielsen	— 1596 i 12 —
4. hr. Niels Villadsen	— 1608 i 31 —
5. hr. Kristen Jepsen	— 1639 i 3 —
6. hr. Jens Andersen	— 1642 i 13 —
7. hr. Sven Pedersen	— 1655 i 16 —
8. hr. Kristen Solgård	— 1671 i 35 —
9. hr. mag. Severin Lugge	— 1706 i 26 —
10. hr. Jens Birkerød Meldal	— 1731 i 18 —

11. hr. Ebbe Kynde forflyttet til Ålborg — 1749 i 24 år,
12. hr. Kristen Hannibal Solgård . . . — 1773 i 9 —
13. hr. ~~Simon~~ Groth . . . . . — 1782 i 32 —
14. hr. H. C. M. Hasle, forfl. til Fåborg — 1815 i 12 —
15. hr. provst Herman Frederik Petersen
forflyttet til Smidstrup og Skjærup til 1842 i 15 —
16. hr. provst J. M. B. Gad, forflyttet
til Kolding . . . . . til 1849 i 7 —
17. hr. Julius Røgind forflyttet til
Vejrum . . . . . — 1857 i 7 —

Da denne liste, som her er rettet til det oprindelige, ligevel er fejlfuld og mangelfuld, meddeles her en præsterække, som det vil være vanskeligt at sige noget imod. Under den forudsætning, at min undersøgelse, som siden begrundes, om forbindelsen mellem Holstebro og Borbjerg sognekald godtgør, at de have været forenede i tiden mellem 1422 og 1515 (93 år), tilføjes her følgende to ny præster (nr. 1 og 2) tilligemed deres kapellaner (se præstetavlen og præstens embedsbog i Borbjerg)¹⁾.

Præsterne:

1. *Eske Madsen* . . . . . 1422—1462,
kapell. *Kristen Svensen*, forfl. til Hjerm
1437, prior i Stubber Kloster
— *Anders Tøgersen*, forfl. til Ma-
riager 1462.
- 2, *Kristen Lavridsen* . . . . . 1462—1490
kapell. H(ans) Povlsen, død før 1510.

---

¹⁾ 1360 nævnes præsten i Holstebro (ikke Holstebro og Borbjerg) første gang i anledning af, at han i forening med præsten i Mejrup fik bispens ordre til at forkynde ban på Hard sysselting over Esger Kristjensen for ran i Stadil og He. Kinch: Ribe.

- 3 *Hans Knudsen* . . . . . 1490—1515,
kapell. *Bærtel Bloch*.
— *Peder Povlsen Kynde*.
4. *Peder Povlsen Kynde* (nævnes 1516, 18, 1515—1543,
20, 28, 32)
Han havde familiegods i Hjerm og Ginding Herreder.
5. *mag. Mads (Mathias) Hviid*, g. 1543 1543—1569,
med Lene Olufsd. Gyldenstjerne fra
Estvadgård, medejer af denne gård, kano-
nikus i Ribe, d. 1569.
6. *Jørgen (Gregers) Jepsen* (se rektorrræk- 1569—1586,
ken nr. 2).
7. *Villads Nielsen*, d. 1594 . . . . . 1586—1594,
8. *Bærtel Madsen Bloch* (g. 27. juli 1595 1595—1602
Kirstine Hansd. Svanning, en datter af
kng. historiograf Hans Svanning og Ma-
rine Sørensd. Klyne).
9. *Niels Villadsen*, søn af nr. 7, født 1579, 1602—1628
d. 10 maj 1628.
10. *Kristian Jepsen*, d. her . . . . . 1628—1631,
11. *Jens Andersen* (= *Johannes Andreæ*) 1631—1655,
12. *Sven Pedersen Høst* (= *Opormus*) en 1655—1 670
søn af P. Kristensen H., sognepr. i N.
Nebel, f. v. 1619, stud. Ribe 42, kap.
og rektor her 49, d. 70 (g. 52 Margrete
Jeppesd. [enke efter Kristen Lassen Sol-
gård, rådmænd i Holstebro], f. 1608 d.
90 uden børn med ham. Høst var vist
formanden adjungeret fra 52.
13. *Kristen Kristensen Solgård*, stedsøn 1670—1706,

af foregående, f. 1637, g. 1) 70 Dortea Pedersd. Høgh (fra Handbjærg hovedgård, d. 29de jan. 85, börn), 2) g. Lene Pedersd. Bhie (en datter af P. Sørensen B., sognepr. i Bøvling, og Ingeborg Kragelund, en bispedatter fra Ribe), d. 30te juli 99, ingen börn. Han døde 14de okt. 1713. „Han var retsindig og en hader af vellyst og dårlighed.“ Som hører her var han stedfaderen adjungeret för 53.

14. *Søren Sørensen Lugge*, en sön af købmand og rådmand S. Jakobsen L. og Ane Sö, f. i Thisted 1678(9), stud. Ålb. 99, kand. 1700, besøgte 4—6 höjskolerne i Oxford, Leiden, Wien, Vittenb., Halle og Jena, magister 1708, d. 13de juli 30. Om hans giftemål og afkom se s. 144. „Han var en god, ærlig mand, redbon til at stifte fred og villig til at hjælpe de trængende“ (rig ligesom nr. 12 og 13).
15. *Jens (= Johan) Birkerød Kristiansen Meldal*, sön af mag. C. Melchiorsen M., $\frac{16}{7}$ 1730—1749. spr. Nyk. M., og Marie Sofie Risum, f. den 4de juli 1700, stud. Ålb. 20, rekt Nykøbing M. c. 22—24, sognepr. Adslev 29, g. 30 Katrine (= Kristiane) Marie Elisabeth Ellert (= Eilertsen), d. 70. „Han var vel studeret, nidkjær og indgetogen“; han døde 49 uden börn.

16. *Ebbe Klemmensen Kynde*, søn af snedker Kl. K. og Maren Ebbesd. Rihe, $\frac{2}{3}$ 1749—1773. f. i Hjørring 15, stud. Ålb. 36, kand. 45, aman. Ålb. 39, g. 50 Katrine Margrete Brodersd. Brorson fra Medolden f. 28, d. 94 (en datter af B. Brodersen Brorson, senest bisp i Ålb., og Antoinette Margrete Kristiansd. Rise) 4 sønner, 5 døtre. Kynde forfl. 73 Budolfi kirke i Ålb., stiftspr., d. 89. Meget duelig og særdeles akkurat i sine forretninger.
17. *Kristian Hannibal Holm*, f. c. 33, kap. Skive 66, g. 68 Katrine Marg. Bregnholm, f. c. 29 (enke efter Jens Jakobsen, spr. Tostrup), d. Holstebro 87. Han d. 23. marts 82 og var dygtig og bestemt, havde strid med sin bisp og enkelte af menigheden. $\frac{15}{9}$ 1773—1782.
18. *Simon Knudsen Groth*, f. 50 i Hors, af købm. Knud G. og Ane Müller, stud. 64, kand. 69, kap. her. 80, g. 83 Sofie Dorthea Grön (f. 61 af farver Gotfred Grön og Ane Lang i Holstebro, d. 41), 2 sønner og 3 døtre, entl. og d. 15de oktbr. 1814. Mindre begavet præst, men god avlsmand og elskeligt menneske. $\frac{29}{5}$ 1782—1814.
19. *Christian Mikkelsen Hasle*, f. Hasle ved Årh. 81, stud. Årh. 3, kand. 6, lærer og insp. „Schouboeske Inst“. $\frac{5}{7}$ 1815—1827. 2 $\frac{1}{2}$ år, privl. 1 $\frac{1}{2}$ år, andenl. Brøndbyvester sem. 10,

- spr. i Måbjærg 3die marts 19, g. 16 Konradine Frederikke van Deurs (f. Kbh. 60, d. 34 (datter af grosserer, justitsr. Jak. Kr. v. D. og Henriette Joh. Dorthea de Ployard) u. b. Han blev spr. i Fåborg 27, entl 59, d. i Fåborg 20de novbr. 67, alm. afholdt og højagtet.
20. *Herman Frederik Petersen*, f. Kbh. 12. $\frac{27}{11}$ juni 97 af klokker og graver ved Tri-1827—1842.
nit. k. Petersen, stud. 16, kand. 20, spr. i Vinding-Bryrup 22, provst her 30, g. Augusta Eleonora Grundtvig (datter af Søren Jakobsen Gr. (prsön fra Ledøje) pr. N. Snede og Kristine Nörregård), spr. i Smidstrup Skærup 42, d. 53, en sön og en datter.
21. *Isak Marius Bendtsen Gad*, f. 20. jan. $\frac{4}{2}$ 7 Hørsholm af Elieser G. (en prsön fra 1842—1849.
Veiby, andenpræst Roesk. dk.) og Kristiane Brun Stenersen; stud. Frdbrg 24, kand. 29, adj. Vordbg. 29, spr. Estvad 34, provst her 43, g. 33 Georgia Bartoldine Katr. Schultz (f. 20. avg. 9 af mag. Fr. S., rekt. Roesk. og Anne Hass), 4 sönnner. Forfl. 19. novbr. 49 til Kolding, rd. af dbg. 58.
22. *Julius Røgind*, f. 18. novbr. 14 Årh. af $\frac{21}{1}$ agent og købm Jens R. og Birgitte Kristensen, stud. Årh. 31, kand. 37, adj. Årh. 37, g. 52 Sofie Dorthea Hansine Petrea Bay (f. 7. febr. 41 Holstebro af

postmester, justitsr. Jens Kristoffer B. og Karen Sofie Amalie Benzon (prdatter fra Vestenskov); 1 søn og 2 døtre, spr. i Vejrum 57.

23. *Aleksander Baltasar Karl Reumert*, f. $\frac{1}{8}$ Kbh. 7. avg. 18 af forvalter det kng. 1857—18 . klædeoplag Aleksander Baltasar R. og Sofie Kristine Rosenbech, stud. Kbh. Brgdsk. 35, kand. 41, adj. Ålb. 45, g. 45 Anna Kristine Ponsaing (f. Kbh. 15. novbr. 21, et legationsr. Karl Georg Anton P., sekr. i departement. for udenl. sager og Elisabet Larsen) 6 sønner og og 1 datter.

Skönt tavlen ikke giver nogen anledning dertil, vil jeg dog tilføje

Kapellanerne:

Kapellanerne nr. 1—5 ere anførte side 148. Da der i tiden 1536—1644 ikke nævnes nogen kapellan, må man, såmeget mere som Måbjærg antages at have været Holstebro tillagt lige siden reformationen, om ikke før — nogen præst i Måbjærg nævnes da heller ikke i dette Tidsrum —, antage, at rektorerne ved skolen tillige have været kapellaner. Denne antagelse bestyrkes ved den omstændighed, at rektorerne tituleredes „herre“, i al fald betegnedes Tok Nielsen således, hvilken titel forudsætter en ordination. Resen vidner også, at „nogle af rektorerne have været medtjenere i kirken.“ Herefter må de 7 første rektorer (se s. 111) opføres som kapellaner nr. 6—12. De øvrige ere:

13. *Kristen Hansen Ringkøbing* f. ved 1604, 1644—1682,

- d. 82 (g. Karen Pedersen f. 11, d. her 1701.
14. *Jens Thomsen Ålborg*, d. 1698, g. Jo- 1682—1698, hanne Nielsdatter d. 1712.
  15. *Otto Jensen Holbæk* f. c. 48, beg. 1713, 1698—1713, g. Maren Knudsdatter Schram, 2 Sønner.
  16. *Niels Jakobsen Smith*, f. 1682, g. Mar- 1714—1740, tha Lyngby, afs. 31te maj 1740, † 1771.
  17. *Jens Hansen? Bøgvad*, kap. 2. marts 1740—1742, 42 i Ringkøbing.
  18. *Johan Jeronimus Frederiksen Rodri- 1742—1744. guetz*, f. 1711 af mag. E. Kristian Karl- sen R. (spr. til Trin. k. Kbh.) og Ida Sofia Hansdatter Hoffmann, stud. Nk. F. 32, kand 37, kap. Skjærbæk 40, g. 40 Cecilie Kirstine Hansdatter Brylle (prsted. fra Brøndum-Nebel) 1 datter. Han døde febr. 1744.
  19. *Niels Nielsen Møller*, f. Ribe 16 af 1744—1753. Niels M. og Marie Sørensdat- ter, stud. Ribe 37, kand. 40, resid. kap. 49, d. 4de april 53, g. Kirstine Kristensd. Fo- ersom, d. Ribe 71.
  20. *Johan Vilhelm Nielsen Kannewurff*, f. 1753—1775. Horsens 17 af senere kantor og klokker ved st. Hanskirken i Odense Niels K. og Sofie Amalie Weghorst, stud. Odense 41, kand. 45, g. (1) Sindel Abelone, dat- ter af købmand Jörgen Madsen og Sara Hermansen i Kærteminde, d. 62, 3 søn- ner og 1 datter, g. (2) Kirstine Nybo,

- datter af købmand Niels Nielsen Nybo og Maren Nielsen Juul i Holstebro, spr. i Idom 75, provst, entl. 99, d. 1803 i Ringkøbing.
21. *Rasmus Jansen*, f. 46 Horsens af pa- 1775—1780, rykmager Hans Peter J. og Karen Rasmusd., stud. Horsens 66, observator i Kbh. 70, kand. 74, g. (1) 76 Frederikke Petersen (f. 55, d. 94), g. (2) Kristine Cramer (f. 63, d. 1742), spr. Flade 80, Nk. M. 83, Årh. dk. 93, bisp Ålb. 1706, d. 27 C* R*.
22. *Simon Groth*. Se spr. nr. 18. . . . 1780—1782,
23. *Matias Kristensen*, f. Nyborg, 44, fa- 1782—1789, deren smed., stud. Nyborg 63, kand. 70, g. 82 Helene Sofie Pontoppidan (f. Kbh. 45) kap. Middelf. 89, Frederits Tr. k. 95, d. 1805.
24. *Klavs Bertelsen*, f. 63 af forp. Kristof- 1789—1800, fer B. og Ane Sofie Wiinholt på Låland, stud. 83, kand. 87, feltpræst 88, g. Alhed Ingeborg Friborg, (d. 46), 1 søn og 1 datter, spr. Ulfborg 1800, d. 1817.
25. *Gregers Johansen Discher*, f. 72 Birke- 1800—1806, rød, stud. Frbrg. 89, kand. 96, g. 1800 Inger Lorensen Frederiksen (f. 84, d. 46), ingen børn, spr. Arrild 6, Følleslev S. 16, provst 24, d. 49. R*.

De første 19 vare personelle kapellaner, de øvrige residerende.

Kordegne (se s. 112):

1. *Henrik Jakobsen*, nævnes 1787.
2. *Baltasar Linnet*, (g. Maren Hindholm, —1732,
d. 1727) d. 23. juli 1732, 1 søn (Mor-
ten Knabe).
3. *Jan L. Bræum*, flere børn . . . . 1732—1740,
4. *Jens Simonsen Sahl*, g. (2) Ingeborg 1740—1756,
Jensd. Rosenberg.
5. *Jens Jensen Sahl*, søn af foregående og 1756—1776,
hans første kone, g. Vibekke Rodsten.
6. *Gravers Kristian Holst* (g. Mette Marie 1776—1796,
Vejrum, døtre.
7. *Lavrits Steenberg Foss*, f. Hedensted af 1796—1844,
præst Hans F. og Karen Marie Steen-
berg, stud. Horsens, g. Cecilie Zidemann
(datter af provst Hans Lange Z. d. 18.
maj 1845 og Regitse Sofie Stokkemærk)
d. 19. juni 1844, 2 sønner og 2 døtre.
8. *Jens Nielsen Dahl*, f. i N. Dal i Fov- 1844—1858.
sing af selvejerbonde Niels Andersen Dal
og hustru Ane Johanne Kristensen, se-
minarist Borris 12, lærer i H. 1816, g.
1827 Marte Klausson (præst. fra Smid-
strup, d. 29. juli 44) dbm. 40, d. 17.
juli 1858, 2 sønner.
9. *Lavrids Kristian Thomsen Frølund*, f. 1858—
21. marts 1822 Nørholm af gårdejer Tho-
mas Kristensen F. og Karen Lavridsen
Sivebæk, seminarist Snedsted 45, lærer
Ikast 45, tredjel. H. 47, g. 50 Ane Ma-
rie Fischer (datter af brandkapt. og nå-

lemager i H. og Anne Kirstine Hillesø),
f. 3. septbr. 29, 3 sønner 4 døtre.

Klokkere:

1. *B. Linnet*, 2. *J. Bræum*, (se degnene nr. 2 og 3),
3. *Hans Kristian Lund* (g. Marg. Eskildsd. Lægård, børn)
1767, 4. *J. J. Sahl*, 5. *G. K. Holst*, 6. *L. S. Foss*, 7.
J. N. Dahl og 8. *L. K. Th. Frølund* (se degnene nr.
5—8).

Klokkerne have sandsynlig tillige været gravere, således da de 4 sidste indtil 1865.

Prædikestolen. Efter en indskrift, som för dens sidste malning stod på den underste del, findes nu inden i samme anbragt følgende: „Sognepræsten i Holstebro Kristen Kristensen Solgård lod på egen bekostning prædikestolen reparere 1705“ med tilføjende af at „1861 blev den påny restavreret“. 1765 var stolen nedtagen for at forsynes med ny stolper, en trappe og rækværk; 1861 blev den, efterat de frygtelige udskårne billeder vare udtagne af fyldningerne, malet og ægte forgyldet og 1869 forsynet med ny rød silke fløjlsplude og ægte guldgalonet. Lydhimlen har følgende indskrift: „SAA GAK NV HEN, IEG VIL VERE MET DIN MVND OC LERE DIG HVAD DV SKAL SIGE. MAR 16. OC HERREN ARBEIDED MET DEM“. Øverst på stolen står: „RAAB HOYT. SPAR ICKE. OPLØFT DIN RØST SOM EN BASUNE OCK KUNDGIØR FOLCK DIERIS OFVERTREDELSE OC IACOBS HVS DIERIS SØNDER ESAI 58“; forneden: „ØKSEN LIGER ALEREDE HOS RODEN AF TRÆNE DERFORE HVILKET TRE SOM IKE BER GOD FRUCT SKAL OPHVGIS OC KASTIS I ILDEN MAT. III. Indskrifterne ere meget gamle i

ophøjede forgyldte bogstaver og stolen er meget net. De af fyldningerne udtagne billeder forestillede: Syndefaldet, Jesu død, opstandelse og himmelfart med følgende underskrifter og henvisninger: Adam lapsus Gen. 3, Jesus mortuus Rom. 4, Resurrectus Rom. 4 et Venturus Act 1.

I nordre kors fandtes endnu 1777 de Ranzauers og Buchvalders våben på vestre væg og på østre følgende indskrift (begravelsen vedrørende): „Salige ere de døde, som dø herefter i Herren. Ja Ånden siger, at de skulle hvile af deres arbejde, men deres gerninger følge med dem, Aper. 14. Leve vi, da leve vi Herren, dø vi, da dø vi Herren, derfor hvad heller vi leve eller dø, da høre vi Herren til.“ — I samme kors fandtes indtil 1825 oljemalerier af de første 12 oldenborgske konger.

Lindes gravminde. Midtpartiet er et sekskantet oljemaleri med Lindes og frues vel udførte brystbilleder indfattet i udskårne rammer. Dettets nærmeste omgivelser ere: over øverste hjørne en engel med en ring og en fjær, på højre side en Mand holdende den Korsfæstedes billede, under nederste hjørne et hoved med slanger som horn, på venstre side en mand med et dobbelt anker og en fugl. De ydre omgivelser ere: øverst oppe Jesus, holdende en med kors forsynet fane, stående på jorden, der omslynges af en slange, derunder i en række en ravn, en søjle med en hane og tilbundet spyd, en mand med en stige, en due, derunder 2 engle med basuner; tilhøjre retfærdigheden med vægtskål og til venstre kærligheden med 3 børn; forneden en mand, der smilende bærer det hele. Dette store, smukke og kostbare minde er udskåret i fritstaaende billeder af egetræ, perlefarvet og til dels ægte forgyldt. Mellem englen med basunerne fin-

des en oval tavle, hvorpaa er at læse: „Joh. Jeg er opstandelsen og livet, hvo som troer på mig, han skal leve, alligevel han dør, og hvo som lever og troer på mig, han skal aldrig dø.“ Under hovedet med slangerne findes en større oval tavle med følgende: „Anno 1667 den 8de oktober har Kristen Kristensen Linde med sin k. (= kære) hustru Dorthea Nielsdatter Linde ladet dette epitafium bekoste og forfærdige dette Guds hus til hæder og prydelse, dem selv og andre til dødeligheds erindring og udødeligheds håb, hvis salige ende han har opnået anno 1706 i hans alders 80 år; hun døde 1685, 46 år gammel. De har avlet tilsammen 9 sønner og 8 døtre. Gud give dem med alle sine udvalgte en ærefuld opstandelse på den store dag.“ — Af alle disse Børn overlevede kun Else, Kristen, Maren, Anne, Margrete, Niels (d. 1746), Frans og Kristian moderen. — Ovenstående k. har Trap læst for et femtal og siger så, at Linde med sin 5te kone havde 9 sønner og 8 døtre. Ved iår at udtage portrætterne for at fotografere dem til Traps beskrivelse opdagedes to andre oljemalede portrætter på den oprindelige trætavle, hvorpå de kostbare omgivelser ere byggede, som, uden at det blev undersøgt hvilke personer de forestille, straks bleve skjulte.

Skjönt Lindes våben ikke findes i Kirken, vil jeg dog omtale samme med et par ord. Skjoldet er tværdelt; i nederste felt en vinget Lindorm med spyddannet tunge, i øverste et lindetræ og på hjælmen en lignende lindorm. Om Linde se forresten X.

Gersdorfs gravminde. På samme nordre væg i skibet findes Gersdorfs mindetavle, der er af sort og hvidt marmor. Øverst oppe ses en brændende vase og neden-

under 2 englehoveder i skyer. Nedenunder står i en muslingskal et dobbelt navnetræk og atter nedenunder en større liggende engel, blæsende i basun. På højre side Gersdorpha våben. I hjemmet var dette et tværdelt skjold, øverste felt rødt, det nederste delt af sølv (til højre) og sort; på hjelmen, som er kronet, en rød hue med hvidt opslag besat med seks vekselvis sorte og hvide strudsfjær, i Danmark samme med følgende forandring, i øverste felt en gul krone, på skjoldet 2 kronede hjelme, den første som nævnt, på den anden 8 røde standarter og de 2 nederste felter omvendt. På venstre side Karen Solgårds skjold med en sol til mærke. Mellem deres skjolde findes et dobbelt medaillon med deres udhugne brystbilleder. I tvende tavler, der ligesom ovennævnte prydelser ere udførte i hvidt marmor, findes følgende indskrifter: „Herunder hviler alt hvad kunde dø af den fordum højædle og velbaarne nu salige herre, hr. Rudolf, friherre af Gersdorph, hvis ypperlige herkomst af de Gersdorpha og Nostitzers stamme adlede ham ej såmeget som hans prisværdige liv, det han begyndte til Veiche i Schlesien år 1660. Hans herlige dyd kunde ej indsluttes inden Schlesiens grænser, men blev heri Danmark bekendt, hvor han trappevis opsteg fra et anseligt embede til det andet, indtil han med ridderorden blev aflagt og endelig beskikket til stiftsbefalingsmand over Sællands stift. Til alle sine embeder bragte han en ubøjelig ærlighed, en mageløs godhed, et til Guds ære, til Guds Salvendes tjeneste hengivet hjærte. Han fandt sig lyksalig i et dobbelt ægteskab, det første indgået år 1684 med den højædle og velbårne frue Juditte Eleonore von der Glaubitz, som fødte ham 5 børn, af hvilke den høj-

ædle og velbårne herre, hr. gehejmeråd Nikolaj, friherre af Gersdorph endnu lever, det andet ægteskab indgik han år 1709 med den højædle og velbårne frue, Karen Solgård, som hver dag begræder hans død, ønskende at samles med Gud og ham, hvilket ønske er bleven fuldbyrdet den 9de oktober anno 1742, da begge deres legerer her ere samlede.“ — „Den salige herre holdt sit ganske liv igjennem fast ved Gud, fra hvilken døden ej selv kunde skille ham; ti da samme 1709 udi september nærmede sig, fandt den ham glad i ånden, fast i troen, forsikret om saligheden, som trænger sig gjennem døden til livet, og lod efter sig en ærens krone i de grå hår, som han havde fundet på retfærdigheds vej, men fandt for sig en bedre ærekrans, flettet af evighedens uforvisnelige blomster. Hans rare gudsfrygt og ugemene redelighed vil mere forplante hans navns ihukommelse end denne tavle, hvilken inden kort tid skal dø, ja hans dyd bliver som hans sjæl udødelig.“ — Her og i Hofmanns fundatser hedder det, at Gersdorph døde 1709, men efter Pontoppidan døde han først 1729 og efter kirkebogen blev han jordet og nedsat heri kirken 1ste okt. 1729. Om Karen Solgård hedder det hos Trap efter Wilses „Reiseiagttagelser“: „Endnu så jeg hende som enke 1754 ved København. Underligt, at de kunne blive så gamle, som have haft såmange mænd.“ Men det er ikke underligt, at hun blev gammel, ti her lægges 12 år til hendes alder. Efter Kirkebogen døde hun 9de oktober 1742 og blev nedsat i deres begravelse 29de november s. å. — Da hun var født 16de januar 1663 og døde i Kbh. 9de okt. 1742, blev hun 79 år 8 m. 13 d.

gammel. — Om Karen Solgård og hendes 4 mænd se forresten X.

Før jeg forlader kirkebygningen, vil jeg omtale nogle større reparationer. 1729 blev der oplagt på tårnet 114 blytavler og fløjene forsynede med ny stænger; 1839 blev den nedblæste vestre pille mod syd på tårnet igen opsat; 1742 oplagdes 677 blytavler især på alle tårnets hjørner og alle kirkens piller; 1765 blev bjælkerne lettede og bræderne sammenstrøgne over begravelsen i altergulvet og stolene reparerede; 1778 oplagdes 536 plader på forskellige steder og sågodtsom alle stolene opsattes af nyt og forsynedes med bjælker og gulv, ligeledes i tårnet. — Følgende kirkeværger vides: præsten Niels Vil-ladsen 1622, Simon Simonsen 1694, Mikkil Boesen 1725, Anders Hansen 1735, Gotfred Grön 1749, Niels Særkær 1766, Kr. L. Nyboe 1769, Anders Vindfeld 1788, Søren Møller 1797, Majgård 1802, Smith 1825, L. H. Kjær 1835, Bloch 1843, O. C. Nyboe, M. Schou, C. Toft, Fa-ber. Nogen om- eller tilbygning af kirken omtales ikke, men efter en kyndig murmesters bedømmelse er tårnet og korsflöiene af senere, om ikke af meget yngre oprin-delse end langskibet og koret, hvad der også ses af de-res forskellige murkroner.

Efter alt hvad jeg har fundet, har vor helligdom til enhver tid haft mænd, der med dygtighed og nidkærhed have forvaltet sakramenterne, forkyndt ordet purt og rent og draget omsorg for, at alt er sket sømmelig og med orden. — I gudstjenestens ordning er der foregået betydelige forandringer i indeværende hundredår. — 1684 anordnede bisp Lodberg froprædiken, som sandsynlig holdtes af latinskolens rektor, indtil reskr. 4de marts og generalkirkeinspektionens skr. 30te maj 1740 afskaffede

den eller rettere sagt, froprædiken blev forandret til aftensang. 1816 henlagdes fredagstjenesten til søndagen, dog således, at der den første fredag i måneden skulde holdes gudstjeneste med kommunion. Aftensangen er vor sidsttjeneste. En endnu levende mand har sagt mig følgende om gudstjenesten ved 1790: „Sognepræsten prædikede hver søndag kl. 9 til højmesse og havde om vinteren overhøring med konfirmanderne og ældre skolebørn fra kl. 1—2, hvorefter kapellanen prækede til aftensang kl. 2. På höjtidsdagene var der fuld messe, vekselsange udførtes foran alteret af præst og degn. Under prædiken var præsten iført mæsseskjorte og salmesangen ledsagedes af orgel, fiolin, fløjte, klarinet og horn, og kirken var oplyst.“ I vor tid have vi gudstjeneste den ene søndag kl. 10, den anden kl. 2, men alle 6 höjtidsdage kl. 10. Anden höjtidsdag prædiker borgerskolens første lærer, ved hvilken lejlighed han hæver sit offer af menigheden. Altergang holdtes i reglen, sålænge her var 2 præster, fredag (af sognepræsten) og søndag (af kapellanen); i vor tid i reglen første fredag i måneden og nogle søndage om foråret og efteråret. I hin Tid holdtes skriftemålet dagen förud, i vor tid samme dag.

Fra klokkerens side ringes hver dag kl. 8, 12 og 2, hvilken ringning synes at hidrøre fra latinskolens tid, og til gudstjeneste kl. 9 (1), 9¹/₂ (1¹/₂) med 1 klokke, første gang med Olave, og 10 (2) med begge. Kimning finder sted mellem de almindelige ringninger de 6 höjtidsdage og nyårsdag, der indringes med kimning dagen förud fra 1—2, og dagen för almindelig bededag ringes med Olave fra 6—7 aften.

Ofring på alteret blev indført i Hasles og Foss's tid, men er endnu ikke almindelig.

Degnens „kirkebøger“ gå tilbage til 1697¹⁾); men præstens kun til 1775. — Kirkens ældste *regnskabsprotokol*, der begynder 1725, har nu nr. 7, men har før haft nr. 32. Hvormangen god oplysning er ikke gået tabt med de ældre!

Brevskaber. Stiftskisten i Ribe gemmer under mærket „47 Holstebro Kirke“ 4 pakker, indeholdende 35 forskellige brevskaber angående kirken, hvilke jeg ikke har kunnet afbenytte, og som heller ikke kunne meddele meget til kirkens beskrivelse; dog give de oplysning f. e. om kirkens kapitaler 1695 (1—1), indkomster 1720 (1—5), nogle jorders salg til kirkens bedste 1729 (2—5), kirkens reparation 1725 (2—7), regnskaber fra 1711—25 (3), Fr. V reskr. ang. indkomsternes deling mellem sognepræsten og den residerende kapellan i H. (4—2) og Fr. V. konf. på det mellem sognepr. og kapel. fastsatte reglement i henseende til embedsforretninger og indkomster både i Holstebro og annekset Måbjærg 1729 (4—4).

För jeg forlader kirken, må jeg endnu omtale dens legater og ejendomme, indtægt og regnskab samt dens tjeneres lønninger.

Kirkens Legater. Om disse vides følgende:

1. *Tviklosters* eller *Ditlev v. Buchvalds* eller *Margrethe Ranzaus* begravelses legat fra 1662 på 50 rdl.
2. *Kristen Lindes* 12 agre, givne 1670. De indeholde 114,365 □ al. g. m. og ere af hartk. 7 sk. 3 fdk. $\frac{1}{4}$ alb.
3. *Peter Kægebens* begravelseslegat på 50 rdl.
4. *Niels Rafns* 5 agre, givne för 1686. De indeholde 45,631 □ al. og have hartk. 2 sk. 3 fdk. $1\frac{1}{2}$ alb.

---

1) En kirkebog over fødte fra 1653 er forsvunden.

- Niels Hansen Ravn døde 1679 og hans enke, Ane Jensdatter Nörager døde 1686.
5. *Militer Hansens 6 agre*, givne 1718 af hans enke. Agrene indeholde 4,988 □ al. og ere af hartk. 2 sk. 3 fdk. 2¹/₂ alb.
  6. *Movrids Gråhs begravelseslegat*, oprettet 1730 for hans svigerfader, Niels Ibsens, gravsted, på 30 rdl.
  7. *Karen Solgårds* eller friherreinde *Gersdorpha 11 agre*, skænkede 1740. De indeholde 126,498 □ al. og have hartk. 1 td. 2²⁷/₃₂ alb. Se gavebrevet XI, 3.
  8. *Karen Solgårds* eller friherreinde *Gersdorpha 200 rdl.* kurant, givne 1742. Om pengenes sikre anbringelse se fattiglegat nr. 1.
  9. *Ane Friis Basballes 50 rdl.*, givne ved 1730 af mag. Lugges enke for hans gravsted.
  10. *Fru Lugges Jord*, givet 1798 af mag. Lugges sønne-enke, Kristine Frederikke Holst i samme anledning. Sognepræsterne skal bestandig nyde Jorden imod at svare 2 rdl. til kirken og at påse, at begravelsen bestandig bliver forsvarlig vedligeholdt og rengjort (Gavebrevet i kirkens regnskabsbog nr. 7).
  11. *Fru Lugges 100 rdl.*, givne 1798. Af renten nyder klokkeren 1 rdl. årlig for at rengøre begravelsen.
  12. *Kristen Lassen Nyboes legat på 25 rdl.*, givne 1794 til lys til kans krone.
  13. *Niels Jacobsens legat på 200 rdl.*, givet ²/₉ 1818 (indbetalt 1820) af købmand N. Jakobsen. Se Legatbrevet. For legaterne 1, 3 og 6 erhvervedes 1744 en kongelig obligation på 113 rdl. 2 mk., som forsvinder i regnskabets beholdning for året 17⁸⁷/₈₈. Om der er sat nogen betingelse for legatet nr. 4 vi-

des ikke; men for nr. 5 vød man, at kirken skulde holde givernes gravsted vedlige. Se s. 143. Legatet nr. 9 forsvinder i regnskabet 1807. Om legat nr. 10 se ved præstegårdens jorder. Legaterne nr. 11 og 12 („der skulde udsættes på rente imod lovlig panteobligation“) er nok også forsvundne i kirkens regnskab ligesom nr. 13.

Fortiden er kirkens legater altså: 1. *Lindes jord*, 2. *Niels Rafns jord*, 3. *Miller Hansens jord*, 4. *Gersdorps jord*, 5. *fru Lugges jord* og 6. *Gersdorps penge*.

Kirkens *tilliggende* ere foruden fru Lugges jord og ovennævnte legatjorder (af hartk. 1 td. 3 skp. 2 fdk. $\frac{1}{2}$ alb.) begge kirkegårde og 3 stykker jord, nemlig 2 agre i Vestermark, 35,510 □ al., hartk. 1 skp. 1 fdk. 2 alb., et stykke mellem Handbjærg og Lægård veje, 31,204 □ al., hartk. 1 skp. 1 fdk. $\frac{3}{4}$ alb. og et stykke, Vingerne kaldet, solgt i arvefæste, 10,375 □ al., hartk. 2 fdk. $\frac{3}{4}$ alb.

Istedet for korntiende (kirke- og halve kongetiende) svarer markjordsejerne til kirkens vedligeholdelse 1 rdl. årlig af hver tønde hartkorn. Om denne lettelses oprindelse siger Kynde: „Man har dog ikke kunnet komme efter anden grund dertil end mange års praksis“¹⁾

1868.

	Indtægt.	rdl.	mk	sk.
1) restanser		18	1	12
2) jordleje		245	„	15
3) årlige best. afgifter til kirken . .		9	1	„
4) afgift af hartkornet 1 rdl. pr. td. .		98	„	1
5) grundskat af kirkens jord		2	5	5
6) af lukkede stole		44	5	12

1) 1767 var kirken kongens. Hvis er den nu?

	rdl.	mk	sk.
7) renter	112	1	4
8) af jord, klokker og ligvogn	183	„	8
9) kongelige skatter af kirkens jord	10	5	11
10) kæmnerskat af kirkens jord	11	1	14
11) ligevægt-forskud	278	1	6
	1013	4	8

Udgift.			
	rdl.	mk	sk.
1) underskud	165	1	10
2) skatter og afgifter	58	4	13
3) lønninger	260	2	11
4) byggeudgifter	23	1	8
5) renter	276	„	„
6) tilfældige udgifter	139	5	4
7) inventariet	88	1	11
8) ekspenser	17	1	„
9) revisorløn	4	3	12
10) præsten til husleje, vin og brød	26	„	„
11) rest kirkeskat for 1868	26	„	15

Formue.			
	rdl.	mk	sk.
fru Gersdorps legat	200	„	„
Hillers's gæld	200	„	„
Stumpfs gæld	1020	4	10
Povlsens gæld	228	5	2
Trabergs gæld	589	3	9
2 sparekassebøger på	122	2	3
1 indskudsbevis for	100	„	„

Gæld.			
	rdl.	mk	sk.
Kirkens lån 2000 rdl. a 6% . . nu	1459	5	7
„ „ 600 — a 6% . . „	496	2	2
„ „ 1200 — a 6% . . „	1097	„	„
„ „ 899 — a 6% . . „	740	4	11
Kirken er brandforsikret for . . .	40,000	„	„
graverboligen — — . . .	900	„	„
ligvognen — — . . .	255	„	„

Til sammenligning hidsættes regnskabet for året 1800.

Indtægt.		rdl.	mk	sk.
1) beholdning		411	4	15
2) renten af deraf udestående 225 rdl.		9	„	„
3) jordreje		58	4	11
4) Gersdorpha legatrente		8	„	„
5) kirkens part af kvægtienden		2	1	1/2
6) tavlepenge		16	„	6 1/2
7) kirkens grundskat		2	„	15
8) årlig leje af stolestader		14	4	4
9) for jord og klokker		7	4	8
10) indfæste af stolestader		3	1	„
	Indtægt	533	3	12
	Udgift	222	4	11
	Beholdning	310	5	1
Udgift.		rdl.	mk	sk.
1) kapellanen		12	1	12
2) præstens husleje og bisepehold		14	„	„
3) kordegnen og klokkeren		25	3	4
4) organisten		10	2	8
5) bælgetræderen		4	„	„
6) urets vedligeholdelse		2	„	„
7) skoleholderen		12	„	„
8) urets reparation		63	„	„
9) urets syn		2	„	„
10) opkrævninger		„	5	„
11) ekspenser		6	4	„
12) småreparationer		42	2	10
13) skatter		37	3	9
	Udgift	222	4	11

Annekser. Holstebro sognekald, der ialfald siden reformationen har været annekteret med Måbjærg, når undtages tiden mellem 1803 og 1818, da dette sogn var lagt til Mejrup, har efter præstetavlerne både her og i

Borbjerg ogsaa i ældre tider været forenet med Borbjerg. Provst Kynde mener endog, men med urette, at Borbjerg har været hovedsogn. Ved at sammenligne ovennævnte tavlers udsagn, er jeg kommen til den formening, at Borbjerg har været Holstebro tillagt ikke alene i Hans Knudsens tid, men i tiden mellem 1422 og 1515, altså i 93 år. Uden denne sammenlægning havde Eske Madsen, i hvis tid den fandt sted, næppe flyttet fra Borbjerg til Holstebro, og, saafremt kaldene ikke vare sammenlagte, måtte der have været ledighed i begge kald både 1462 og 1490. At Borbjerg præst boede i Holstebro, var vel også grunden til, at Borbjerg-Holmgård, skønt skænket til præstegård 1400¹⁾, ikke toges i brug som sådan, för kaldenes adskillelse.

Grunden til sammenlægningen var den, at bispen i Ribe, der som ejer af Holstebro bispegård havde kaldret til Holstebro kirke, på en let måde kunde lønne sin official, hvad byens præster vare indtil efter reformationen.

Lönninger.

Indtil i forrige hundredår havde organisten foruden de uvisse indtægter, hvis størrelse ikke kendes, kun 5 rdl., oprindelig för at holde orgleet i orden, senere tillagdes der ham för at spille i fasten 3 rdl. og 6te juni

---

¹⁾ Ved afskrivningen af Oluf Nielsens gavebrev er årstallet forandret til 1500. At 1400 er det rette, kan ses deraf, at år 1490 gjorde sognepræst i Holstebro og Borbjerg, Hans Knudsen, ved et tingsvidne af 8 danemænd i Hardsyssel byting sin ret gældende til „Borbjerg Hollemgård med al dens tilliggende, som af gammel tid havde ligget til præstebord i Borbjerg“. Kapellanen boede sagtens i den oprindelige præstegård.

1799 til huslejhjælp 10 rdl. 17de juli 1817 tillagdes der ham endvidere 50 rdl. For tiden oppebær han altså 68 rdl. af kirkens kasse og af kærnerkassen hæves 39 rdl. 2 mk. De uvisse indtægter ved brylluper og barne-dåb opgives omtrent til 25 rdl. årlig. — Indtil i Kristensens sidste tid var organisten stadsmusikant og omtrent i et hundredår tillige bedemand.

Klokkerens lön findes 1767 at være af kirkens kasse 13 rdl. 2 mk. 12 sk.; men de uvisse indtægter på den tid kendes ikke. For tiden hæves af kirkens kasse 16 rdl., som mere end medgå til ringning ved gudstjeneste og daglig kl. 8, 12 og 2. De uvisse indtægter, der falde ved begravelser efter takst af 15de maj 1865 (se s. 131), udgjorde for 1869 omtrent 20 rdl.

1767 forenedes klokkertjenesten med degneembedet og med disse ligeledes gravertjenesten indtil 1865. Gravertjenesten gav tab istedenfor fortjeneste. — Degnens lön i ældre tider kendes ikke. Nu haves af kirkens kasse 7 rdl. 5 mk. 15 sk., af kærnerkassen degnelön 20 rdl. Embedets uvisse indtægter, offer og aksidenser, androge 1869 431 rdl. 3 mk. 5 sk. — En tavle, der ombæres i kirken og som indbragte 33 rdl. årlig, er siden 1859 berøvet degnen, endskönt den som latinskolen tilhørende blev degnen tillagt ved samme kgl. reskript af 4de marts 1740, som tillagde Ribe katedralskole skolens øvrige midler, der ikke have været til at røre.

Præstekaldet har følgende *indtægter*: *Tiende* af Holstebro 74 td. rug, 21 td. 4 skp. byg, 18 td. havre, af Måbjærg 14 td. rug, 28 td. byg, 66 td. havre; *offer* og aksidenser af Holstebro c. 780 rdl., af Måbjærg 120 rdl.; af Holstebro kirkes kasse 26 rdl.; småredsel c. 10 rdl.;

renten af en embedskapital c. 75 rdl. *Udgift: Ekspenser* c. 30 rdl., skatter og afgifter c. 150 rdl., afdrag og forrentning af præstegårdens gæld 106 rdl., præstegårdens vedligeholdelse c. 60 rdl., til kirkens kasse 2 rdl. — Indløsningssummen er 500 rdl. og de samlede indtægter opgivne til 2170 rdl. (gl. 1073). Det tiendeydende hartkorn udgjør 244 td. 1649 havde præsten følgende indtægter, af Holstebro: Tiende 18 td. rug, 1 td. byg, 3 td. havre, kvægtiende 1 eller 2 lam, omtr. 2 dr., offer omtr. 100 sl. dr., præstepenge 2 skill. af hvert ildsted, (ingen præstegård); af Måbjærg: Tiende 5 td. rug, 5 td. byg, 12 td. havre; kvægtiende 6 lam og 7 skill., (offeret, 10 sl. dr., var bevilget kapellanen); af annekspræstegården 1 td. rug, 4 skp. havre, 1 pund smør, 1 skovsvin, 1 skovvogn; af 3 gadehuse 6 mk. 8 sk.; 16 snese æg. — Endvidere ligger til kaldet præstegården og dens jorder.

Præstegården

ligger på den vestre side af den gamle kirkegård op til Blødens bæk. Først 1747 finder man denne gård omtalt, da den solgtes af hattemager Frans Andreasen til en Niels Nielsen for 35 rdl. Ejendommen bestod da af 15 fag hus og tilliggende have. Siden var den den blinde Brøndums købmandsgård, men købtes i Hasles tid til præstegård. Gården er nu en sammenbygget gård i 4 længer. Udhusene ere ombyggede i de sidste brugeres tid, men stuehuset er meget dårligt. Brandforsikringssummen er 5,820 rdl. — I det par hundredår, da der ingen præstegård havde, nød præsten et vederlag af menigheden. Derom siger Kynde: „Den skik, som har været i de senere tider, at borgerskabet skal have

ofret præsten på nyårsdag og helligtrekongersdag til huslejpenge, er nu aldeles aflagt og uden nytte“. — Haven er god og smuk.

Til præstegården ligger, foruden fru Lugges jord, der tilhører kirken, 4 stykker agermark af hartkorn 1 td. 6 skp. 2 fdk. $2\frac{3}{4}$ alb., hvoraf i det mindste noget i Nørreremark ligeledes er kirkens. Derom siger Kynde: „Sognepræsten har fra fordums tid haft nogle af kirkens agre, som jeg endnu har til brugelighed, imod at derfor holdes brød og vin vedlige til kirken“.

VI.

Skatte- og toldvæsen.

1. Skattevæsen.

Oprindelig bestod kongens indtægter af Holstebro som af andre byer af bøder og hvad der betaltes for givne rettigheder eller fritagelser. Disse og lignende afgifter forandredes siden til en byskat, som erlagdes til kongen og som lignedes af borgmester og råd på borgerne efter formue og indtægt. Således fik rigets hofmester Erik Ottesen 1463 Kr. I kvittering for sawefald og byskat af Holstebro. I almindelighed betalte ogsaa købstæderne kongen for at være fritagne for leding. Imidlertid var det langt fra, at købstæderne slap fri fra krigsstyr; de måtte udrede store summer, mandskab, skibe og heste. Ligeledes måtte de ogsaa udrede andre skatter, som kop-, heste- og karosseskat, prinsesseudstyr

osv. For Holstebros vedkommende er størrelsen af disse byens byrder ukendte. Dog véd man, at byskatten 1546 udgjorde 20 mrk. og 1 lødig mrk.

Af de skatter, som fortiden foruden byskat, bidrag til fattig- og skolevæsen, kirkeskat og præstetiende udredes af byen, ere følgende de vigtigste:

Bggningsafgift, der er en statsindtægt, svares i forhold til forsikringssummen, etagevis med fra $\frac{3}{4}$ — 3 sk. for hver □ al. af de bygninger, som ere indrettede til beboelse. Dens beløb udgjorde for 1869 2970 rdl. 72 sk.

Landskat. Den ved frd. 15de april 1818 påbudte landskat udredes ifl. lov af 29de juni 1850 under navn af a) *gammelskat*, der svares af hartkorn efter matriklen af 1688 med 6 rdl. 5 mk. pr. td., b) *nyskat*, der under det vildledende navn landskat svares af hartkornet efter matriklen af 8de juli 1840 med 44 sk. pr. td., og d) *ligningsskat*, der er trådt istedetfor en del ældre skatter, påhviler købstæderne med et bestemt beløb, der dels pålignes — deraf navnet — efter næring, dels udredes af det ny hartkorn med 1 rdl. 24 sk. pr. td. — For året 1869 udgjorde for Holstebros vedkommende a) 612 rdl. 79 sk., b) 44 rdl. 87½ sk. og d) efter næring 434 rdl. 39 sk. og efter hartkørnet 141 rdl. 13½ sk. — ialt 1233 rdl. 27 sk.

Bankrenten, en afgift, som fremkom år 1813 derved, at der til den oprettede rigsbank pålagdes grund- og tiendeejere en gæld, hvilken bestemtes for de førstnævnte til 6 af hvert 100 rigsbankdaler af købstædernes assuransesum og af jordernes taksation for året 1802, og skulde, forsåvidt den ikke betaltes, forrentes med 6½ %. Bankrenten udgjorde for 1869 215 rdl. 32 sk.

Rangskatten, der for at bevirke en nedsættelse i den såkaldte ekstraskat eller kopskat ifl. frd. 17de jan. 1764 er pålagt rangspersoner, udgjorde 1869 en sum af 35 rdl. 56 sk.

Brandpenge, som er hvad der i forhold til bygningernes forsikringssum i brandkassen (oprettet 1792) betales for i tilfælde af ildebrand at kunne få værdien erstattet, udgør siden 1ste april 1842 kun et ubetydeligt beløb årligt af hvert 100 rdl. og kun af de forsikringssummer, der ere yngre end 1837. For året 1869 var beløbet for Holstebro 711 rdl. 83¹/₂ sk.

Adskillige af de forannævnte skatter og afgifter indbetales i Holstebro amtstue.

Holstebro *amtstuedistrikt*, som 1814 fraskiltes Ringkøbing amtstuedistrikt, indbefatter købstæderne Holstebro og Lemvig samt herrederne Skodborg, Vandfuld, Hjerm, Ginding med undtagelse af Bording sogn, samt endelig af Tvis i Hammerum og Ulfborg, Råsted, Idum, N. Felding, Vinding, Vind og Timring sogne i Ulfborg herred. Distriktet har lidt over 10,000 td. hartkorn og omtrent 8000 skatteydere.

Amtsforvaltere:

1. *Frederik Kristian Skierbeck*, etatsråd, R*, 1814—1856, entl. (g. Ane Birgitte Tranberg f. her 4de marts 1799) d. i Århus. Börn.
2. *Lavrids Ring*, kammerråd, forfl. til Vi- 1856—1862. borg (g. Margrete Kirstine Volkersen). Börn.
3. *Gysbert Møller*, kammerråd (g. Olavia 1862— . Høier, f. 29de sept. 1823).

Amtsforvalterens løn er 2000 rdl. og til kontorhold er henlagt 1050 rdl.¹⁾

Opkrævningen af bankrenter og brandpenge for landbygninger samt udsalget af det stæmplede papir er for tiden overdraget amtsforvalteren.

For nu at have en samlet udsigt over byens skatter og afgifter hidrættes disse her for året 1869.

I. Til kommunen:

1. Kæmnerkassens udgifter med fradrag af dens særlige indtægter (se s. 63)	4489 rdl.	1 sk.
2. fattiggassens udgifter med fradrag af dens særlige indtægter (s. 97)	4439	— 10 —
3. skolekassens udgifter med fradrag af dens særlige indtægter (s. 119)	2447	— 10 —
(Hvorledes disse summer, ialt 11375 rdl. ere pålignede se s. 66).		
4. kirkeskat	98	— ” —
5. præstetiende	886	— 19 —

II. til staten:

6. bygningsafgift	2970	— 72 —
7. landskat (gammel-, ny- og ligningsskat)	1233	— 27 —
8. bankrente	215	— 32 —
9. rangskat	35	— 56 —
10. sindssygeanstalten	48	— 39 ¹ / ₂ —
11. overordenlig skat	805	— ” —
12. brændevinsafgiften	325	— 60 —

(Retssportler, arveafgifter, told osv. ere fordigåede.)

¹⁾ Amtstuen findes i Østergade tæt ved torvet.

III. til andre øjemed :

13. brandkassen	711 rdl. 83 $\frac{1}{2}$ sk.
14. amtsrepartitionsfonden	314 — 45 —
15. amtsskolefonden	116 — 61 —

Ialt 19136 rdl. 36 sk.

Lægges hertil ovennævnte 3 kassers særlige indtægter og andre nødvendige afgifter, vil byen i året 1869 have forbrugt mindst 25000 rdl. Fordeles denne sum på byens betolkning, unge og gamle, rige og fattige, vil der komme 12 $\frac{1}{2}$ rdl. på hvert medlem. Fordeles den derimod på skatteyderne, vil der komme omtrent 40 rdl. på hver.

2. Toldvæsen.

Toldafgifterne, som indbetales i statskassen, ere efter deres forskellige natur af forskelligt beløb fra det ene år til det andet. Af en stor mængde udenlandske varer og frembringelser, som indføres, er tolden erlagt andensteds. Imidlertid har de ordinære told- og skibsafgifter udgjort i 1868, efter fradrag af godtgørelsen, 20174 rdl. 17 sk., hvortil kommer som krigsskat af vareindførselen 1435 rdl. 44 sk., så den samlede indtægt af disse afgifter bliver 21,608 rdl. 61 sk. eller 2800 rdl. mindre end 1867, hvilken nedgang er en følge af de ved jærnvejen bevirkede forandringer i handelsforholdene, idet bestandig flere varer ad denne vej tilføres som berettigede.

Af mænd, der have været ansatte i konsumtionens og toldvæsenets tjeneste her i byen, kan nævnes:

Konsumtionsforvalter:

1. *N. T. Wendel* (s. byskrivere), kaldes —1715, familieskats forvalter, d.

2. *Rasmus Henrik Overgård* d. her . . . —1737.
3. *Sören Møller* . . . . . —1757.
4. *Thomas Rudolf Bech* . . . . . —1793.
5. *Karl Hartvig v. Støchen* (g. Ane Rasmussen) —18??.
6. *Jens Peter Myhre* (g. Maren Henningsen —18??.
Oeltze).

Told- og konsumtionsforvaltere, senere inspektører:

7. *Kristian Frederik Lund*, f. 1797, d. 1846 —1846.
(g. Johanne Brasen). Börn.
8. *Didrik Kristian Diderichsen*, kammerråd, —1861.
f. 7de sept. 1799 (g. Sofie Lovise Bülov,
f. 8de maj 1801 i Ålborg) forfl. til Thi-
sted. Börn.¹⁾
9. *Lavrids Jak. Edv. Jul. Hjorth* (g. Mat. —1864.
Karol. Katr. Lindtrup) forfl. Börn.
10. *d'Origny*, kaptejn, R* (g. Cederfeld de Si- —1868.
monsens).

Toldforvaltere.

11. *Frederik Kristian Schou*, f. 4de sept. 1795 1870—
i Holstebro, R* (g. 1) Henriette Bettenhaus,
2) Kirstine Frederikke Bettenhaus). Börn.²⁾

Ved siden af disse tjente som kontrollører og kasserere:

1. *Martin Bondesen* (g. Gærtrud Marie Vammen). —?
2. *Adam Ludvig Bruun* (g. Dorte Marie —1845.
Schou). Börn.

som told-konsumtions oppebørselskontrollør:

3. *Fr. Kr. Schou* (se forvaltere nr. 11) . . —1870.
C. C. W. J. Ruwald (i Struer) fra 1866.

¹⁾ Konsumtionen indførtes 1660 og afskaffedes 1851.

²⁾ Toldkontor findes i Østergade og i stationsvarehuset.

VII.

Kapelmark.

Ved Kapelmark forstår man i vor tid den del af Søndermark, som ligger mellem agerhøjderne og Storå og lige over for Fuglsang; men i ældre tider kan Kapelmark kun have indbefattet tungen mellem Storå og Vegenås gamle løb. Om denne mark skriver Resen: „Til de øvrige mærkeligheder i byens omegn hører en mark, kaldet kapelmark, hvor forhen mæsser skulle være blevne holdte i et kapel.“

1. Kapellet.

Uvilkårligt kommer man, idet man mindes, at vor nuværende kirkebygning ikke er ældre end fra slutningen af det 14de hundredår og at kristendommen flere hundrede år forud havde hjemme hos os, — til at spørge: Var dette kapel måske byens oprindelige kirke? Dette spørgsmål må allerede i betragtning af, hvad der s. 123 er sagt om den gamle kirkebygning, og at dennes plads efter byens oprindelige anlæg at dømme må være den samme som den nuværendes, besvares benægtende. Det vilde være urimeligt at antage, at byen, der lå på den nordre side af åen, skulde have bygget sin kirke på den søndre side. Man nødes altså til at spørge om en anden oprindelse til kapellet; ti Resens troværdighed og markens navn ere borgen for, at der virkelig i sin tid har ligget et kapel på denne mark. Fra den større gård, Langegård, der er af en senere oprindelse, kan det ikke være anlagt. Jeg antager, at det katolske kapel, der

mulig er rejst på hedningealterets plads, har staaet i forbindelse med sysseltinget, som jeg ligeledes antager oprindelig har haft sin plads på Kapelmark. Se herom i det følgende.

2. Sysseltinget.

Da Holstebro var syslets hovedstad, må, hvad også ellers er bevidnet, syslets ting været afholdt her. Tinget kaldtes Harthe sysselting og Hardbo bygdeting. Hvor tinget holdtes eller hvor tingstedets plads har været, er ingensteds berettet; men jeg troer dog, at det er lykket mig ved følgende slutninger at finde det. Resen er den eneste, som omtaler det. I sin beskrivelse siger han vel intet om dets sted; men i stedsfortegnelsen, som ledsager hans tegning, hedder det: . . . „5. Sysseftoft, 6. Syssefting“ . . . På selve tegningen er mærket „6“ imidlertid udeladt. Stedet er altså ikke bestemt betegnet og må som bemærket findes ved slutninger. — Hvorledes er nu Resen kommen til at udelade mærket 6 på tegningen? Hidrørte udeladelsen fra en ligefrem forglemmelse, måtte man, efter den vej, han er gået med nummersætningen, at dømme, antage, at tingstedet havde sin plads på den sydlige del af Stortoft (på kærtet ved det sydligste h'); men af flere grunde kan jeg dog ikke ause dette sted for det rette. Jeg antager, at Resen, der ganske sikkert kendte stedet, efterat have affattet stedsfortegnelsen ved at tilføje tegningen numrene har set, at „5“ og „6“ vilde komme til at stå på et og samme sted, og at han så har anset „6“ for overflødig og derfor af uagtsomhed udeladt det. Jeg antager således, at Hard sysselting i Resens tid ved 1767 er blevet holdt på sysseftoft (i').

Toftens navn og beliggenhed tæt op til Bispegård og kirken, samt den omstændighed, at Sysseltoft i forrige hundredår henlå, ligesom den endnu henligger, som fællesjord omgivet af private jorder — alt dette vidner om, at tingstedets rette plads er påvist. Hvor mærkelig overbevisende er det forøvrigt ikke, at både heste- (æ) og kvægmarkedet (o) forbandtes ved en vej langs ad de to agre, som endnu kaldes „Kongens srib“, med Sysseltoft, hvor krammarkedet måske er blevet holdt¹⁾.

Men hvad forbindelse kan der nu have været mellem tingstedet på Sysseltoft og kapellet på Kapelmark? Ingen! Men ved det, at Resen efterat have omtalt Kapelmark, hvor mæsser skulle være holdte i et kapel, så godt som i samme åndedrag omtaler tinget, ledes man til at antage, at det har været ham bekendt eller at han har været af den mening, at tinget oprindeligt har været holdt på Kapelmark. Jeg antager da, at sysseltinget fra oldtiden har haft sin plads i nærheden af slottet²⁾, og at der, da konge og folk under ofring og bön forberedte sig til de vigtige forhandlinger, på tingstedet fandtes en helighed (hof og kapel). — Tingstedet må altså være flyttet. Denne flytning må have fundet sted i slutningen af det 14de eller begyndelsen af det 15de hundredår, til hvilken tid slottet er blevet afbrudt og bispegården op-

---

¹⁾ Jeg er senere bleven underrettet om, at tingstedet er angivet på det kært, som ledsager Resens håndskrevne atlas, og at min slutning har været rigtig. Pladsen er på mit kært fremhævet ved mærket i' og viser på det højeste og østligste punkt af Sysseltoft.

²⁾ Slottet (n) har ligget på en ø på den nordre side af Kapelmark.

ført. Syssel- eller bygdetinget afholdtes sandsynlig fra først af noget efter jul samtidig med det marked, som kaldes midfastemarked, og senere med det krammarked sidst i januar eller først i februar, hvilket, skönt først ophævet 1740, længe forud som tingtid må have været forenet med Kyndelmissemarked, saa selve markedet til vor tid kun har bevaret sig som torvedag og forlystelsesdag for egnens beboere, især dens ungdom. Tinget ringede julen ud: „Det er jul til Kyndelmisse“.

Om selve tinget siger Resen: „Til de øvrige mærkeligheder i byens omegn hører fremdeles det ting og domstol, som kaldes Hardbo sysselting, hvor offentlig bevidnede breve om handel, overdragelser og andre lignende forretninger meddeles gæsterne uden stort tab af tid og penge, hvorfor det almindelig lovprises (celebratur) ligesom Ribernes gæsteting“.

At Hard sysselting, medens sysseltingene ellers århundreder forud vare bortfaldne, skulde have bevaret sig som ting og domstol så langt ned i tiden, er en retshistorisk mærkværdighed, som fortjener en nøjere undersøgelse. Denne undersøgelse har jeg imidlertid ikke kunnet foretage på grund af, at landstingsarkivet, hvorfra oplysningerne derom vist må hentes, for tiden under stænderhusets nedbrydning, ligger nedpakket. — Havde Resen ikke så bestemt nævnt indretningen som et ting og en domstol, vilde jeg have forstået ham således, at det gamle Hardbo sysselting til hans tid havde bevaret sig for så vidt, at offentlig bevidnede breve osv. bleve meddelte gæsterne, som besøgte byen f. e. i markedstiden; ti det kan tænkes muligt, at de på landstinget offentlig bevidnede breve her fra egnen kunde modtages her f. e.

gennem lænsmanden og senere gennem den landstingsprokurator, som boede her i byen. — Af lænsmænd kan nævnes Palle Jul 1558, Aksel Gyldenstjerne 1594 og Kristen Hansen til Nörgård 1618.

VIII.

Fuglsang og dets omgivelser.

Den ejendom, som i vor tid kaldes Fuglsang og som ligger indesluttet mellem Vestergade i nord, Blødens bæk i øst, Storå i syd og Skredsande bakker i vest, er ikke ensbetydende med, hvad man fordem kaldte med dette navn. Det ny Fuglsang indbefatter næmlig foruden det gamle Fuglsang den plads, hvorpå Holstebro slot lå. Mod øst og nordøst vare disse steder i fordums tid omgivne af helligåndshuset og provstegården. Alle disse steder omtales i det følgende.

1. Holstebro slot.

På det ny Fuglsangs ejendom findes et punkt, som kaldes slotspladsen, og hvorom sagnet går, at der skal have staaet et slot. Om dette slot har jeg intet skriftligt kunnet finde; men det er dets plads, om hvilken Pontoppidan siger, „at det synes at have været omgivet af grave.“ Denne bemærkning er rigtig, ti stedet har i endnu levende folks tid tildels været omgivet af grave, eller rettere været omgivet af sådanne mod vest, nord

og øst, men og af Storå mod syd, derimod er det urigtigt, at han kalder det Fuglsang; ti i hans tid havde dette navn allerede samme udstrækning som nu. I vor tid viser slotspladsen, som ved stadig dyrkning mere og mere udjævnes, sig som en afrundet, firkantet forhøjning¹⁾ på 50 og 30 skridts længde og brede. Slottet synes altså at have været af større udstrækning end oldtidens borge i almindelighed.

Da alle efterretninger om dette gamle slot tier, er alt hvad jeg har at sige derom og livet på borgen til dels kun sandsynligheder og gætninger. Her boede før det 9ende hundredår syslets hövdinger, her havde kongerne af Gorm den gamles æt, når de besøgte denne egn på gjæsteri eller så til deres private ejendomme, deres ophold²⁾, således Knud III (1026), der endog lod sig hylde af Harderne til faderens modkonge, hvem han dog, da denne, Knud II den store, landede i Limfjord, måtte underkaste sig og bede om tilgivelse, således Valdemar IV (1355), da han i midfasten holdt retterting med egnens beboere, således Erik Pommerenke (1406), da han ligeledes holdt retterting med egnens beboere; herfra var det, at Erik Grön, „Erik af Holstebro“, der havde

1) Slottet har ligget på en forhøjning og været omgivet af en indre grav, en ringvold og en ydre grav, dannet af Storå og måske tillige af Blødens bæk.

2) Sigur Snogöjes søn Knud I og hans ætmand i 5te led, Knud III, kaldtes Hardeknud (=: Hardernes Knud), den første, fordi han var opfødt blandt, den anden, fordi han var hyldet af folket i Hardsyssel. Prins Buris, der var af kongeslægten, nævner Tvisel som sit fædrene-gods og ejede Felding, Skærum, Hjerm og Kvistrup birker.

taget parti med marsk Stig, gjorde Erik Menved modstand, indtil han måtte fortrække til Nes, hvor Ulfund i henved 3 hundredår var Grønernes herresæde¹⁾; og her tog den kullede greve sit ophold, da han 1338 var her på egnen hos hr. ridder Albrekt Albrektsen, der allerede 1329 var forlænet med Holstebro og Hjerm herred.

Når slottet er ødelagt, vides ikke med sikkerhed; men efter hvad der er antaget side 180, er det sket i slutningen af det 14de eller begyndelsen af 15de hundredår, snarest dog i det 14de. I sin håndfæstning havde Kristoffer II (1320) forpligtet sig til at nedrive alle kongelige slotte i Jylland, på dem i Ribe, Kolding og Skanderborg nær; men han efterkom ligeså lidt denne forpligtelse, som de øvrige. Øst for slottet lå

2. Helligåndshuset.

Helligåndshusene (helliggejsthusene eller hospitaler) vare klostre for helligåndsbrødrene (hospitalsbrødre eller som de også kaldtes i Danmark Duebrødre) af johanniternes orden. Disse klostre fandtes rundt omkring i købstæderne og tjente istædetfor almindelige hospitaler og vare tilflugtssteder for gamle, syge og fattige, for hvis pleje og ophold tilligemed indsamling af penge til deres herrer på Rodus brødrene skulde drage omsorg,

---

¹⁾ Efter en kæmpevisse truer Erik Menveds dronning den berømte søøver Mindre-Alf med at lade ham sønderrive ved bøddelen dels på grund af hans sørveri, dels for nogle usømmelige ord, som han havde sagt til hende. Han svarer med det spørgsmål, hvorfor hun ikke på samme måde har ladet Knud af Sønderborg og Iver af Holstebro sønderrive.

medens hospitalitterinderne tillige skulde tage sig af unge pigers opdragelse og undervisning. Søstrenes dragt var hvid, hvorfor de kaldtes „de hvide søstre“ og „hvide jomfruer“, medens brødrenes var sort med et hvidt dobbelt kors på højre side. Deres våben var inddelt i to felter; i det nederste, der var sort, var anbragt et dobbelt sølvkors, og i det øverste, der var forgyldt, en due — sagtens hvid — i en blå sky. Forresten er ordenens indretning mindre godt bekendt. Når duebrødrene have indrettet sig her, kan ikke siges med sikkerhed; men det maa være skeet mellem 1300 og 1500. Dette kloster eller hospital, der er en aflægger fra samme indretning i Ålborg, er ikke hidtil blevet påvist. Denne forbigåelse hidrører, hvis ikke fra ligefrem forglemmelse, fra antagelsen af, at huset var henlagt som indtægtskilde for samfundet i Ålborg. Men at stedet ikke blot var en indtægtskilde, men en indretning, hvor og hvorfra brødrene og måske tillige søstrene udfoldede deres menneskekærlige virksomhed, synes at fremgå af Kæld Digsmeds brev (XII, 1). Lidt mere nordlig end helligånds-huset lå

3. Holstebro provstegård.

Det er forhen berettet, at provsten i Hardsyssel byggede en gård i Holstebro og at gården blev opført i tiden mellem 1260 og 1287. Gården var en provstegård. Esger bestemte nemlig, at den skulde tilhøre de efterfølgende provster i Hardsyssel imod en årlig afgift af 3 mark penge, for hvilke hans årtid skulde holdes i Ribe domkirke. Det er skade, at man ikke af afgiftens størrelse kan slutte sig til gårdens beskaffenhed. Som med-

lemmer af domkapitlet i Ribe boede provsterne vistnok almindeligst der; men under deres ophold her på egnen, når de i embedsmedfør kaldtes til deres provsti, boede de på provstegården. — Da byen ingen præstegård havde før 1542, kan man antage, at provstegården indtil reformationen tillige har tjent som præstegård. Gården nævnes sidste gang 1510; men den har sandsynlig bestået indtil reformationen. Mere vestlig end helligåndshuset og provstegården og nord for slottet lå

4. Holstebro præstegildegård.

Ligesom der i middelalderen oprettedes verdslige gilder eller foreninger, som håndværks- og købmandsgilder, således dannede der sig også præstegilder, hvis medlemmer vare edsvorne til gildets love (gildeskrår), i den hensigt at understøtte hinanden mod forurettigelser, i ulykker som sygdomme og ildebrand osv. og på den anden side at yde hinanden belærelse og selskabelighed. Et sådant gilde dannede Hardsyssels præster. Deres forsamlingssted var præstegildegården i Holstebro. Denne gård var det, som oprindeligt hed *Fuglsang*, og efter den har den nuværende ejendom af dette navn fået navnet *Fuglsang*. Når dette gildes virksomhed er begyndt og afsluttet, er aldeles ukendt; det nævnes kun én gang, nemlig 1510.

Helligåndshuset, provstegården og præstegildegården omtales 1510 i et gavebrev (se XII, 1) i forbindelse med

5. Kæld Digsmeds gård

med følgende ord: „ . . . hvilken gård“ (Kæld Digsmeds næmning), „som ligger i forskrevne Holstebro, næst nor-

den op til åen, vesten ved forskrevne den Helligåndshuses våning indtil provst Klavses gård, og nör (nord) indtil Præstegildegård, som kaldes Fuglsang, med hus og jord, som er salshus, det vestre murede herberg, ladehus, fæhus, abildgård og kålgård, i længde og brede, som forskrevne gård nu forefunden er . . .“. Af disse ord ser man, at Kæld Digsmeds gård har været en betydelig ejendom, og da dens vestgrænse ikke nævnes, kan man slutte, at dens marker har ligget vest for gården og dens nærmeste tilliggende. Men hvor har nu denne gård ligget? Derom har ingen kunnet give mig besked, og ligeså lidt har nogen kunnet sige mig noget om helligåndshusets og provstegårdens beliggenhed. De eneste af de her nævnte 5 gårde, som have bevaret sig i sagnet, ere slottet og præstegildegården. Nu er det dog saa heldigt, at man fra gildegårdens beliggenhed, der altid har været bekendt, ved hjælp af ovenanföorte ord kan slutte sig til beliggenheden af Digsmeds gård. Da den efter ordene lå „næst norden op til åen og nord indtil Præstegildegård“, må den, hvad et blik på kærtet kan overbevise os om, have ligget på slotspladsen. — Vi genfinde således slottet i Kæld Digsmeds gård, der nu efter i over hundrede år at have været i privat eje skænkes til helligåndshuset i Ålborg (se brevet). Hvad der senere er blevet af denne Kæld Digsmeds gård, troer provst Kynde at kunne oplyse om, når han indberetter: „I fordums tid skal der have været en præstegård i Holstebro, givet dertil af salig höjlovlig ihukömmelse kong Kr. III, hvilket erfares af et brev, som findes ved Ålborg hospital, hvoraf afskriften er fölgende“ (se Kr. III brev XII, 2) og „Hvorledes nu Ålborg hospital er blevet ejer af denne gård i Holstebro, ses af et andet ældre

brev hvoraf afskriften lyder således: (se Kæld Digsmeds brev XII, 1)¹⁾. Kynde mener næmlig, at det var Digsmeds gård, Kr. III 1542 tog fra hospitalet og gjorde til præstegård. Denne antagelse er imidlertid ikke sikker; ti det kunde jo gerne have været helligåndshuset, som jo også tilhørte Ålborg hospital, eller dem begge eller vel endog en anden gård i byen. Da det ikke er bekendt, at hospitalet ejede andre gårde her end de to nævnte, så er det dog vel rimeligst at henlægge præstegården til en af dem; men jeg er dog tilbøjeligst til i betragtning af, at den gård, beliggende i Sørup ved Ålborg, som kongen gav hospitalet som vederlag, var af ringere værd end Digsmeds gård og at præstegårdens jorder have en beliggenhed, forskellig fra Digsmeds jorder, der lå oven Skredsande, at antage, at det er helligåndshuset, hvis virksomhed ved året 1542 må antages sluttet, kongen har taget til præstegård. I Kyndes tid „var denne præstegård så aldeles forsvunden, at man ej vidste, på hvad sted den har ligget“.

I Digsmeds brev kaldes én af hans gårds bygninger „herberget“. Et herberg må rimeligvis være et sted, hvor fattige og syge fremmede kunde finde optagelse. Af sådanne har duebrødrene, som det synes, også taget sig.

Spørger man nu om præstegårdens og de øvrige i dette afsnit omhandlede gårdes sidste skæbne, får man det svar: de ere brændte, og spørger man om tiden for disse selv mindefortærende ildebrande, henvises man ikke, som man skulde tro, til 1733, der lå Kynde for nær til, at han, der spurgte alvorlig om fortiden, ikke

---

¹⁾ Hofm. Fuud. T. IX App. Rip. 28.

skulde fået underretning, heller ikke til 1698, men til de tidligere.

Og nu, før jeg forlader disse minderige steder, et blik på tomterne og det lille kårt, som gengiver stedenes beliggenhed, som den er funden af papirer og grundene.

Tomterne, hvis grund den nuværende ejer af Fuglsang ved bygning, kulgravning og dræning nøje har undersøgt, og hvor han fandt store stensatte keldere under det østre hus (b), der har været hovedbygningen¹⁾, danne nu tilligemed de beplantede og dyrkede volde, grave og dam en yndig ejendom, som endnu fortjener sit smukke navn.

Fuglsang fordem og senere 1677. 1) Vestergade, 2) og 10) Blødens bæk, 3) Storå, 4) Skredsande bakke, a) slotsplads med grave og vold, b) præstegildegård, (gl. Fuglsang), d) blegdam, e) formodet ældgammelt åløb, som har henlagt slottet til Kapelmark, f) kapellets omtrentlige plads, g) stedet, hvor ilden opkom 1733, n) Digsmeds gård, herbærget (slottet)²⁾.

---

¹⁾ En tidligere ejer fandt i grunden såmange glassørede fliser, at man antog, at værelserne havde været beklædte med dem.

²⁾ Provstegårdens og helligåndshusets eller den gamle præstegårds plads må søges på den østre Side af Endeløs. -- Skulde slottet være blandt det gods, som omtales i kongerne Hans's og Kr. II's breve (Suhm: Ny Saml. I s. 158), vilde det have været i (Kristjern og hustrue) Edele Spend's eje, og derefter være overgået til Povl Kynde, hvis sønner Peder og Hans vil have delt godset således, at Hans fik slottet. Fra ham, Hans Povlsen (Kynde), er ejendommen gået til Kæld Olufsen Digsmed, der gav den til Ålborg hospital.

IX.

Holstebro bispegård og dens barfred.

For at få et klart blik over denne gårds historie er det nødvendigt at omtale den gennem 3 tidsrum.

1. Holstebro bispegård som bispegård 1418—1536.

Det er rimeligt nok, hvad overlærer Kinch gør opmærksom på, „at Ribe biskop i eller ved Holstebro fra gammel tid har haft en bolig til sin benyttelse, når han opholdt sig i den nordre del af sit stift“. Imidlertid tør jeg dog ikke antage, at bispegården er af den ælde, at et dokument, som bisp Tyge 1274 udstedte „ved Holstebro“, kan være udgæet derfra. Det er snarest udstedt fra slottet, som netop lå „ved“ Holstebro. Jeg er nemlig aldeles overbevist om, at bisp Peder Lykkes gave til bispestolen, hvilken Kinch ligeledes gør opmærksom på, er oprindelsen til bispegården. Bispens gave bestod blandt andet i „alle jorder mellem Frojdevigh mark og Holstebro tilligemed en gård i Holstebro, som han havde ladet opbygge af nyt“, og de nuværende Bisgård jorder ligge nættop mellem Fröjk (Frojdevigh), som før branden af disse gårde lå mere sydlig ved åen, ligesom Bispegårdplads, som næppe kan være bleven en anden mellem 1418 og 1536, så meget mere som gården var ny og ingen ildebrande kendes fra den mellemliggende tid, på hin tid fandtes i byen. Holstebro bispegård lå i dette og det følgende tidsrum på hjørnet af Skolegade og Blødens bæk.

Nu må man ikke antage, at Holstebro har haft sin egen bisp, der stadig residerede på bispegården; ti den

var nærmest en gård. hvoraf bispestolen i Ribe ved bortforlening eller bortforpagtning kunde have en indtægt. At man ikke ser nogen lænsmand fra den tid, lader formode, at gården har været bortforlænet sammen med en eller anden af bispestolens andre gårde f. e. Ryberg eller Volstrup. Imidlertid ser man dog af breve, udstedte 1505 og 1514 af bisp Iver Munch, at bisperne betragtede gården som residens; ti brevene ere underskrevne: „Ex curia nostra Episcopali in Holstebro“ (d. e. Givet i vor biskoppelige Residens i Holstebro). Her har sagtens kongerne, når de som Kr. I 1476—77, Hans 1513 og Kr. III 1542 besøgte byen, taget ophold; i sin tid boede de hos Kristen Linde som Kr. V og Fr. IV. og senere som Fr. VI 1825, Kr. VIII 1846, Fr. VII 1861 og Kr. IX 1865 hos en eller anden embedsmand eller privatmand.

Om gårdens bygninger savnes al oplysning, og om dens tilliggende vides kun såre lidt. Ved reformationen tilfaldt bispegården og alt dens gejstlige gods kronen. Fra denne tid kaldes den Holstebrogård, kronens gård, vor gård og kongens gård.

2. Holstebro bispegård som kongsgård 1536—1634.

I omtrent hundrede år var Holstebro kongsgård forlænet til forskellige adelsmænd. Af lænsmand kendes *Aksel Nielsen* (1540, 1542), *Erik Grøn til Ulfsund* (1555), *Palle Jul* (1558), *Peder Gyldenstjerne* til Tim (1584) og vistnok også *Aksel Gyldenstjerne* (1594). Efter „Register over alle Lande“ skulde Aksel Nielsen svare i afgift 50 rinske gylden og halft sagefald og half gårdfæstning (indfæstning af ledige gårde) samt gøre tjeneste med 2 „geryst“ heste; men året efter (1522) fik han gården i

pant for 500 dr., som han havde lånt kongen, og istedetfor rente af sine penge fik han fritagelse for at svare de 50 rinske gylden; „dog skall handt tiene theraff mett ij (2) heste og ij karle tiill skiibs, om behoff er, oc giøre rede oc regnskap for halff sagetaldt och gordtz-festening 1). Palle Jul fik gården „med bønder og tjenere og al sin tilliggende at bruge sålænge han var landsdommer i Nörrejylland“. Peder Gyldenstjerne fik den som Gave af Kr. II. I „jydske Registerne“ under 6te avgust 1584 hedder det næmlig; „at kong Fr. II for tro tjeneste herved har „undt, skødet og givet Peder Gyldenstjerne og hans arvinger en gård, „som kaldes Holstebro Biskops-gård“, samt en mølle i Holstebro, „som den kvinde, udi fornævnte gård er boende, hidtil udi brug og væрге häver“, hvilket alt skal tilfalde Peder Gyldenstjerne, når Palle Jul til Strandet, som dermed er forlænet på livstid, afgår ved døden.

Holstebro bispegård og kongsgård havde altså foruden sit nærmeste tilliggende med tjenere sit gods med bønder. Hvilket og hvor stort dette gods har været, vides ikke; men det kan, eftersom kronens årlige indtægt deraf 1536 omtrent udgjorde 300 mrk., ikke have været så ganske ubetydeligt. Da rostjenesten på den tid bestod deri, at hver 320 td. hartkorn skulde stille en veløvet karl med harnisk fra hoved til knæ, to pistoler, et sværd og en stærk hest²⁾, og der af godset skulde stilles 2 heste (udrustede), kan hartkornet ikke godt ansættes til under 600 td. eller omtrent 6 gange så meget som

1) Dansk Magazin III. 6. s. 354.

2) Ursin: Viborg s. 168.

Holstebros tilliggende¹⁾. Det er vist til en del af dette gods sagnet sigter, når det siger: „Holstebro har nået til Sir“. Efter Palle Juls død, der indtraf mellem 1584 og 1593, altså enten i Fr. II eller Kr. IV tid, adsplittedes al den herlighed, som var samlet i et og bevaret i et andet århundrede, uden at man er istand til at give oplysning, om godset er gået over til selvejendom eller kommet under f. e. Lintorp. Resten deraf, selve kongsgården og dens hjemmeliggende jord af hartkorn 16 td. 3 skp. 2 alb., var det, som blev givet til Peder Gyldenstjerne. Gården må imidlertid på en eller anden måde, måske ved mageskifte f. e. med et eller andet af strøgodset, være kommen i kongens eje; ti ifølge „Register over alle Lande“ fik borgmester, råd og borgerskab i Holstebro Kr. IV brev af 23. november 1630²⁾ om, at måtte indtage den under byens frihed, imod at bonden som havde den i fæste, fik sine fæstepenge tilbage og imod at betale kongen den hidtilværende landgilde og 2 tdr. rug der ud over til slottet Lundenæs. Fire år senere fik byen tilladelse til at nedrive bygningerne, grundet på, at navnlig dens i marken liggende jorder var bleven genstand for køb og salg.

3. Holstebro Bisgård 1634—1870.

Om Peder Lykkes gård blev nedbrudt eller om den, hvad snarere er tilfældet, gik op i luer 1651 eller var blandt de gårde, som bleve øde i krigen med Sverige 1657—59, er ikke godt at sige; men såmeget er vist, at

¹⁾ 1625 udrustedes en rytter af 112 td. hartkorn, O. Nielsen: Malt herred, s. 112.

²⁾ Afskrift af brevet findes på byfogedkontoret.

en hel del af dens jorder kom i én mands eje som tiliggende til den ny opførte gård, og at dette samliggende af de efterfølgende ejere kaldtes „Holstebro-Bisgård“. Holstebro-Bisgård ligger yderst på vestre side af Nørregade og er nr. 1. (Se avktionsprotokol nr. 2 og Holstebro avis nr. 59 for 1869). De tvende første ejere synes at have været *Kalenus* og *Peter Grön*; de senere vare: *Thomas Abildgård* til 1751, kaptejn *Kaspar Linde* til 1757, *Mads Opitius* fra 1757, kommerseråd *Lavrits Hviid* til 1776, junker *Jermiin*, kammerherre *Holger Sehested* i forrige, enkefru Marie Ane Hansen, f. *Bernsdorph*, kæmner i Ringsted, *Niels Vang*, købmand *Kristen Aggerskov* og *Kristen Skjærlund Aggerskov* i dette hundredår. — 1755 bestod dens bygninger af 55 og 1776 af 66 fag; den havde et tilliggende af 2 tdr. 7 skp. 3 fdk. hartkorn, en stor og smuk have, hvis træer og buske solgtes ved avktion 1757¹⁾. Lillemølle, som 1757 kun var stampe-mølle — dens bygninger findes næmlig 1745 „aldeles bortstålne“ — og hvis jord var fri købstadjord, lå endnu hint år, ligesom møllens grund endnu ligger, til gården. — Bisgårds bygninger, hvoraf hovedbygningen havde overværelser, ere brændte 1734 og i Vangs tid, som der menes begge gange ved påsat ild.

4. Holstebro bispegårds barfred.

Både Pontoppidan og Resen för ham sige, at der ved Holstebro bispegård har været et asyl eller barfred. Barfredene vare små borge, som kongerne fra ældgamme tid ejede, og hvor de på deres rejser havde frit

¹⁾ Sagnet vil, at Bløden endog skal have været beplantet.

ophold, imod at barfredenes eje var overdraget til læns-
mænd uden tynghed. At barfredene havde tilliggende
jorder, synes at fremgå af et tingsvidne fra 1486 om
Vejrum præstegårds jorder, hvor der nævnes „2 agre,
som ligge til barfreds hussted“. Om der fandtes et bar-
fred ved Vejrum præstegård ligesom ved somme andre
præstegårde, der vare oprettede på barfredenes bekost-
ning, eller om de 2 agre hørte til Holstebro barfred, er ikke
godt at sige. Barfredene vare tillige steder, hvor ædle
mænd kunde søge herberge. Barfredene, der sandsynlig
stamme fra hedenskabets tider, antages tillige at have
været asyl, hvor selvhævnens arm ikke kunde nå visse
forbrydere. — Resen siger om Holstebro barfred, at det
var „et asyl for dem, som havde begået drab“. Sådanne
barfred fandtes foruden ved enkelte præstegårde uden
for disse f. e. i Skærup ved Kolding, i Bollerslev ved
Urnehoved, i Jælling og som oplyst i Holstebro. — Men
ved at tænke over på, at barfredene vare fristeder, her-
berge og kongelige borge fra oldtiden, er jeg kommen
til at spørge, om Holstebro barfred ikke snarere bør
henføres til Holstebro slot end til Holstebro bispegård.
Jeg er hos mig selv aldeles overbevist om, at, om end
fristedet, asylet i en senere tid fandtes ved bispegården
— det kan være flyttet med tingstedet — så har det
dog oprindeligt som barfred været forenet med slottet.
I en vis forstand kan man endog gjerne sige, at slottet,
sysselhøvdingens eller kongens gård, selv var et barfred.
Resen selv bestyrker endog min antagelse, idet han siger,
at „barfredets sted endnu er kendeligt“; ti ved bispe-
gården nævnes og iagttages intet kendeligt sted. Og

desuden fandtes der nætop ved Kæld Digsmeds gård (se s. 188) et herberge.

X.

Sagn og historie.

Det er mærkeligt, hvor byen er fattig på Sagn. Få og kun et par af værd ere komne til min kundskab.

Sagnet om Kristen Linde, der skal ride paa en hovedløs hest ad det strøg, hvor jærnvejen ligger til Volstrup, er øjensynlig selvlavet og uden grund. Den hovedløse hest, som pløjer på galgebakken, kan derimod nok tyde på noget, f. e. på grænsestridigheder med Felding. Ligeledes kunne sagnene om den sorte pud-del, der „pjasker“ ned ad Blødens bæk mellem Lille-mølle og Blødens bro, og om fruén, der sad på „Fruesten“ i Fuglsang og spandt på sin guldrok, gærne have stået i forbindelse, det første med bispegården, det andet med slottet eller præstegildegården.

Den hvide jomfru.

Så levende sagnet om den hvide jomfru er, så bebevægeligt synes det også at have været. Fortiden har, med mindre der er talt om flere jomfruer, til forskellige tider henlagt sagnet til forskellige steder, såsom til bispegården og Holstebro-Bisgård; nutiden henlægger det til hotel Schaumburg og Enghaven. Fra kelderen i Lindes gård kommer hun balklædt tvært over gaden, gennem et værelse i hotellet, over Enghaven til åen,

hvor hun skjuler frugten af sin brøde. Midt under et bal i gården er hun i sin angst tyet til den mørke kelder, hvor hendes veklage overdøves af ballets tummel. Det er mærkeligt, at, uagtet sagnet er henlagt til Lindes gård, så vedrører det dog ikke hans hus. Ligeså forunderligt er det, at hendes gang netop betegner den gamle gennemfart fra Nörre- til Østergade.

Palle Dyres ligskare.

En og anden — så fortæller man — er i Nörregade, lidt ovenfor Horsted, ved nattetid bleven så underlig tilmode. En sær fidslen og blånen, som man hørte og så noget, og dog så og hørte man intet, som man blev skubbet, og dog følte man intet. Hvad er det? Det er Palle Dyres ligskare. Palle Dyre, herre til Trinderup, var bekendt for sin heftighed og brutalitet. I et selskab her i byen stødte han 1707 på en kaptejn Suchow, en alvorlig og bestemt soldat, som boede her. Suchow, hvis frue var død året i forvejen, mente man skulde have et godt øje til en af byens smukke unge piger. For at få lejlighed til at indvælte sig på kaptejn- en, henledte Dyre talen på den unge pige, som, efter hvad han havde hørt et nys om, nok ikke skulde være slet så dydig, som hun var skön. Suchow mente, at ingen kunde sige hende noget på i den retning. Det ene ord tog det andet; men ved de tilstedeværendes mellemkomst bilagdes dog striden. På vejen fra selskabet rippede Dyre atter sagen op; men som Suchow havde forsvaret pigens ære inde, således hævnede han den ude; ti, idet Dyre drog sin klinge, jog Suchow ham sit væрге gennem livet på det betegnede sted i Nörregade. Sagnet mener, at Dyre faldt på sine gerniuger.

Kristen Linde.

Kristen Linde, oprindelig Lind, er udgået af familien Solgård, Han var en søn af rådmand Kristen Jepsen Solgård, og havde, som det synes, navnet Lind som døbenavn, måske efter morfaderen. Han er født i Holstebro 26de december 1726. Tidlig lagde han sig efter handelen, og som søn af en købmand gennemvandrede han efter den tids skik egnen som bissekræmmer. Fra denne tid af hans liv fortæller sagnet, at han som fattig karl — sagnet kender ikke til hans fødsel — på en af sine vandringer i vesteregnet skal have lagt mærke til et trug, som han så måtte være gjort til et andet brug end til svinetrug. Efter i stilhed at have forvisset sig om, at truget ikke var af et eller andet almindeligt metal, afkøbte han ejeren, der ikke anede dets værd, karret for en ubetydelighed. Karret, der var af guld og vejede 66 pd. og var 19000 rdl. værd, var et strandet døbebækken, bestemt for patriarken i Moskva. Eftersom familien Solgård var rig og hans fader var købmand og rådmand, er der liden sandsynlighed for, at Kristen Linde nogensinde har været fattig i den forstand, at han har løben omkring som en almindelig bissekræmmer. Det ærerørige i dette sagn, som altid har gået om ham, søger følgende ord på hans ligplade at imødegå. Der hedder det: „. . . af intet meget drev, tros nogen ~~dog~~ skal sige med vold, med list hertil hvor viste han sig snige . . .“ Samme plade vidner, at det var „hans lykke og held“ i forbindelse med „hans sind, forsæt og forstand“ i hans handeler og de „fædrelandet udviste tjenester“ der grundede hans rigdom. Ellers er hans minde også uplettet. Den allerede vundne formue

forøgedes ved hans giftemål 1660, da han i sit 35te år indgik i ægteskab med sit næstsøskende barn, Dortea, en datter af borgmester Niels Sørensen Solgård. Fra denne tid af dyngede han som købmand her rigdom til rigdom og indkøbte det ene gods efter det andet. Efter Akselsens dagbog, udgiven af J. Becher, vare de indkøbte gårde: Pallisbjerg, Volstrup, Møltrup, Tiphede (begge i Timring), Stenumgård, Øgelstrup, Bækmark, Ulsund, Kærgårdsholm, hvortil kan føjes Krogsdal som den 10de. Hans ejendomme stod for 3416 tdr. hartkorn. I året 1684 flyttede Linde til Volstrup, men, såfremt man kan tro sagnet, havde han dog endnu sin gård i Holstebro 1704; ti her var det, at Fr. IV ved sit ophold hos ham optog ham i adelstanden med de ord: „Du skal hed' Linde, så er her Linde ude og inde“.¹⁾ Kristen Linde døde på Volstrup 1706 og både han og hans frue, der døde i København 1685, bleve bisatte her i kirken. — Lindes sønner arvede for en del faderens dyder og kom derfor efterhånden i besiddelse af 22 eller 23 komplette godser. De ejede i Ringkøbing, Vejle og Viborg amter henved 7000 tdr. hartkorn jord og 1100 tdr. matrikulerede tiender. Stenumgård erhvervedes først, men omtrent 200 år senere (1846) gik den sidste gård, Handbjærghovedgård, fra familien, som dog endnu er til. Om Kristen Linde se forresten side 14, 51, 94, 108, 125, 145, 158 og 202; „En familiehistorie“ af T. A. Becher, hvori familiens historie, stærkt blandet med opdigtelser, er fortalt; familiens stamtavle af Lengnick.

Karen Solgård og hendes fire mænd.

Karen Solgård, datter af rektor Ib Kristensen Sol-

---

¹⁾ Her voksede nemlig lindetrær uden for hans vindver.

gård og hans anden hustru, Maren Nielsdatter Solgård, er født i Holstebro 26de januar 1663. Om hendes første giftermål, fortæller man, at en dag, som hun skyllede tøj ved åen, tiltalte en gammel enkemand, den rige farver Wulf, som ejede gården på søndre side af torvet og Grøns-gade, hende med skæmtefulde ord. Det var synd, sagde han, at en så smuk og flink jomfru skulde befatte sig med sådant arbejde; det var meget bedre, at hun fulgte med ham hjem, så skulde han varme hendes forfrusne fine fingre. På en ligeså skæmtefuld måde svarede Karen, at hun ikke følte noget til kulden, og desuden var han nok ikke den, der havde mere varme end til sig selv. Wulf mente jo. Hvorledes ordene derefter faldt, er ikke berettet; men samme dag var det bekendt over hele byen, at den gamle Wulf var bleven forlovet med den unge jomfru Solgård. Hvorlænge de levede i ægteskab, vides ikke, men ægteskabet forblev ligesom hendes senere barnløst og endtes ved hans død 1690. Hendes andet ægteskab indgik hun før 1696 med Peder Kægeben, der (en enkelt gang kaldes „rektor“, men ellers) fortsatte farveriet indtil sin død 1701. Fra i januar dette år og indtil juleaften 1702 gik Karen Solgård enke. Hendes tredje mand var ritmester Heinrich Burchard von Münchhausen, om hvem man intet har at fortælle. Da Münchhausens rustning, som er ophængt i kirken, kun er gjort til dette brug og han ikke findes omtalt i kirkebogen som død eller nedsat i hendes begravelse, må man antage, at han er død andensteds¹⁾.

---

¹⁾ Kynde har hørt, at han skulde være død i Brabant og at han er nedsat i begravelsen. Måske han er falden i slaget ved Malplaquet 12te september 1709.

Forholder dette sig rigtigt, har fru Karen snart ladet sig tröste ; ti den 18de september samme år viedes hun til sin fjerde mand, baron Rudolf von Gersdorff, med hvem hun levede indtil hans død 1729. Efterat Gersdorff havde afhændet Wulfs gård og farveri 1714, levede han som stiftsbefalingsmand i Kjøbenhavn¹⁾; men Karen Solgårds hjærte hængte til hendes fødeby og hendes slægt. Foruden andre søskende havde fru Gersdorff en halv-søster, Ane Solgaard, der var gift med Lavrids Grön, præst i N. Felding. Et af disses börn, Dortea Linde Grön, blev gift med Gersdorffs farveribestyrer, Andreas Hansen, hvis afkom optog moderens navn. Til disse unge folk var det, at Gersdorff på billige betingelser overdrog gården. Hun tog sig ad en af Andreas Hansens sönnner, den senere justitsråd og rådmand i Kjøbenhavn, Rudolf Henrik Grön, hvis sönneson er grosserer Marinus Emanuel Grön; hun betænkte byens enker, husarme og faderløse börn, således lod hun i årene 1734—42 årlig uddele 50 rd.; som allerede anført prydede hun kirkens alter og forøgede dens indtægter, og ti husarme vilde endnu, hvis hendes navn ikke var forglemt, mindes hende som den rette milde giver.

Som Karen Solgård midt i al sin rigdom og herlighed ikke fornægtede kærligheden til sin fødeby, således bevarede hun selv ved hove sit ligefremme væsen. Ved hoffet sagde hun engang, da der var tale om råd for mavepine: „Jeg tager mig altid en god snaps brændevin“, og en anden gang, da hun mødte ved hove med

1) Gersdorff er f. 1660, naturaliseret af Kr. V 1699, blev ridder af dbg. 24de mars 1719, stiftamtmand 21de avgust 1721. Hans dagbog (Ny kng. Samlinger Nr. 1099) fra 22de juli 1719 til 19de april 1724 har jeg ikke kunnet benytte.

morgensko på, gav hun dronningen dette tilkende ved at sige: „Jeg bruger mine morgensko, for jeg véd, at deres majestæt ikke kalder mig op for at pine mig.“ Karen Solgård døde i Kjøbenhavn 9de oktober 1742, og „den 27de november blev sal. baronesse Gersdorffs lig nedsat i kirken udi deres begravelse, blev gelejdet af de herrer Linde og den unge provst Hiermiin¹⁾. Se forresten hvad der er sagt om hende side 51, 94, 125, 133, 139, 160 og 203.

Mere mærkelig i henseende til giftermål var dog Jens Kristian Pedersen, „der 1735 i sin alders 25 år havde bryllup med sin fjerde br d¹⁾).

Familierne Solgård, de Jermiin og de Linde.

A. 1. Jeppe *Solyård*.

B. Kristen Solgård, d. 1652.

D. Kristen Lind Solgård, adlet *de Linde*, g. A. 2. D. 1.

E. Sesilie *de Linde*, t 1679, g. Henrik Jensen, d. 1689, præst i Hjerm.

F. Jens *Hjermin*, d. 1742, præst i Hjerm.

G. Thomas Just *Jermin*, adlet 1750, præst i Hjerm.

A. 2. Søren Solgård.

B. Niels Solgård, borgmester i Holstebro.

D. 1. Dorte Solgård, g. A. 1. D.

D. 2. Maren Solgård (se s. 145).

A. 3. Lars Solgård.

B. Kristen Solgård (se s. 149).

D. 1. Kristen Solgård (se s. 198).

D. 2. Karen Solgård, g. Hans Friis, præst i Nebel.

---

¹⁾ Kirkebogen.

- D. 3. Gærtrud Solgård, g. Kristian Nørager i Holstebro.
- D. 4. Jeppe Solgård (se s. 111, 145).
- E. 1. Ane Solgård g. 1) Lavrids Grøn (se s. 201)
2) Frands Hvass, præster i Felding.
- E. 2. Niels Solgård, g. Karen (Grøn) (se s. 125).
- E. 3. Karen Solgård (se s. 199).
- E. 4. Ane Solgård, g. Kristen Munch i Lemvig
- E. 5. Kristen Solgård rejste til Irland.
- D. 5. Niels Solgård (halvbroder).
- E. 1. Jens Solgård, borgm. Frederikshavn, Norge.
- E. 2. . . . . Solgård g. . . . . Leth.
- F. Niels Leth, kaptejnlöjtnant til Voldborg, og søstre.

XI.

Ære- og Takkedigt til sin gamle Skole-By, Holszbroe i Jydland, For beviste Velgjerninger, Anno 1667, 68, 69. Odense, Trykt i hans Mayst. privilegerede Trykkerj af Jørgen Skrøder¹⁾.

Holszbroe, du smukke By for dem ald Jydland eyer,
Naar Jeg din Gaumildhed paa Hierte-Vegt-skaal veyer,
Da maa min Skrifver-Pen sig dyppe udi Blik,
Og skriffve hvad jeg i min Ungdom hos Dig fik.
Jeg kand berømme Dig aff HÆrrens Frygtis Frugter,
Hvor aff og Himmelen dend søde Lugt selv lugter,

---

¹⁾ Det eneste tilbageblevne eksemplar af dette digt er fundet i Karen Brahes bibliothek i Odense. Da det fortjener at læses og reddes fra tilintetgørelse, aftrykkes det her, fuldstændigt og bogstavret. De med tal betegnede anm. er af mig. Kr. Fr.

Fred, Enighed, og hvad en Stad kan prydis med,
 Sampt Ydmyghed og Tugt du stadig holder ved.
 Du ligger deylig midt iblandt forgrønet Marcke,
 Hvor i mand finder og omplankket Fiske-Parcke;
 Den Fiske-rige Aa dig midt igiennem-skiær,
 Hvor aff Guds Forsiuns haand dig Mad til Munden bær.
 Rød-spettet Ørreder du udi Mengden griber;
 Den Snoge-lige Aal din Lyster-stang og kniber,
 Saa de maa holde Trop; de butted Skaller maa
 I Tusind Tønder Tal i Fange-garn og gaa.
 Naar Æolus ey alt for sterk og hefftig suser,
 Du fanger og med Lyst smaa-mundede Karutser:
 Lang-flabbet Giædde gaar dig heller ey forbi,
 Skrup-skindet Aborrer kan og ey bliffve frj.
 Saa meget af din Aa, ja tusind gange mere;
 Men aff det saldte du meget mange flere
 Aff store Fisk, og aff de middelmaadig smaa,
 Ret for en ringe Priis til Underhold kand faa.
 Du kan en Tønde Roug til Vester-Haw hen age,
 Og faa et proppet Læsz af søde Fisk tilbage,
 Dem du Lufft-tørrer paa en Halm-bebunden Snoer,
 Saa det og andet meer dig sætter udi Floer.
 De Flæske-fæde Lax, og Blankke-blaa Makriller,
 Med den graa-hærdet Torsk, i Døren hos dig spiller,
 Ja det vi ikke her kand faa, ihvad det gjeldt,
 Der flyder for din Mund; jeg meen dend søde Smeldt,
 Den Himmel-blancke Smeldt fast han i Munden smeldter,
 Og naar du lidet dend i Saldte-Truen veldter,
 Du da mod Hunger har dend allerbedste Mad,
 Ja for en Døyt kand faa aff Smelt en proppet Fad.
 Den Purpur-farvet Fisk, den Klemme-beenet Hommer

Og ofte paa dit Bord blandt andre Retter kommer;
 Nep nogen Fisk er til saa lekker eller sød,
 Som du jo nyde kand til daglig Mad og Brød.
 Dend soorte hvide Fisk, og Ledder-skind-klæd Flynder
 I store dynger-Tall og i din Voed sig skynder:
 Den søde-finet, ja dend lekkerste blandt Fisk
 Elvritsen¹⁾ kommer og suur-koget paa din Disk,
 Ja Krabben, som seer ud paa Ryggen som en Tudse,
 Din Konstig Fiske-haand saa artig veed at pudse,
 Den kryber ey saa fast paa sine spinkle-Been,
 Den jø let fangis blandt de sliberige steen.
 Ey Rokker hytter sig med dend skarp-piget Rumpe;
 Men maa aff Garnet need i Fisker-Boden dumpe:
 Nii-øynet Aal ey har paa noget Øye feyl,
 Og dog blind-løber ind udi din Fange-Breyl(a),
 Den Tand-løs Karpe(b) du og fange kand med Hænder;
 I hvor dend smutter om, ihvor dend end omrender;
 Den slipper dog udi din viit ud-spilet Voed,
 Og maa med meere sligt da sikker holde Foed.
 Hvad skal Jeg sige om dend skarpe-Tændet Større,
 Dend Fiske-sluge-hals? mon hand og inden Dørre
 Ey til dig bringes tiit? saa ey hans bide-Tand
 Kan hindre noget, naar hand slæbis op paa Land.
 Du skiøtter ikke om dend plumpe Aale-Qvappe,
 Som du og lettelig blandt andre Fisk kand nappe;

---

¹⁾ Elritse (*Phoxinus aphyia*), en 4" lang karpeart.

a) Er et lidet udstrammet Fiske-Garn, som udi smaa Bekke fiskes med sammesteds.

b) D. Adam Lonicetus skriver iblandt andet om Karpen, at dend haffver ingen Tænder. fol. m. 353.

Gabmundet Suder du ey heller agter om,
 For bedre Fisk du har til denne liden Rom.
 Jo meer Jeg regner op, jo mere staaer tilbage,
 Som du i Ferske Vand, og saldten Sæe kan tage,
 Det ringeste er Sild, som du faar uden Tall,
 Og for Tree Skilling kand en spand-fuld giøre fall.
 Af trinde Hvillinger du Bremmer-Tønder fulde
 For ringe Priis kand faa. Hvad om Jeg tale skulde
 Om Heldt, om Skiefisk, og hvad mere nævnes kand,
 Forundre skulle hver sig da paa Cimber-Land.

JEG vil ey gaa forbi de Hiorte-beenet Heste
 Du selger naar som heldst dig Alsing-Mænd vil gieste;
 Naar nærsom Riber-Folk de trinde Daler slaar
 Paa Bordet for dig ud, din rette Plow da gaar.
 Hvad Farffve hver begier, guul', sorte, brune, hvide,
 Pass-gangere, hvor paa de hiem igien kan ride,
 Ja Vogne-Hest naar mand et Ord der om vil kny,
 Hver sig til kiøbe kand fra Salling, Mors og Ty.
Bucephalus(c) ey selv sig bedre veed at skikke
 I Traw og Rende-dyst, end disse med en strikke
 Regieres kand, saa de for Penge aldrig staaer;
 Norbager, Ungersker dem ey i skiønhed naar.
 Et Bogstaw Jeg og vil med digter-Pen ey skriffve,
 Hvor Lykkelig du tiit til Holland lader driffve
 Din Hoorned Stude-Flok, hvis lige mand nep meer
 Fra nogen anden stæd i Dannemark nu seer.

---

c) Som var Alexandri Magni Hæst, kiøbt til Philip: for 18. Talenter eller som andre meener, for 16. Talenter. (Flere sitater anføres)!

Aldt sligt Jeg gaar forbi, at det mig ey tilbage
 Bort fra min Meening skal forlangt aff Veyen drage,
 Et Ord dog slipper ud vel for mig her og der,
 Jeg ellers gik ey sligt nu denne gang saa nær.
 Her talis nu intet om, naar du din Bøsse spender,
 Hvor du da skyde kand grøn-halsede Vild-Ender;
 Og hvor Graa-Gaasen ved din lyksom skud og smek
 Udækker i sin Død sin allersidste Kek.

Du og paa Marken veed at snære og at stokke
 De røde Hønner, og de trind-brystede Urkokke,
 I den Lyng-flosset Mark, hvor de saa tykke gaar,
 At du og dennem med en stakket Bysse naar.
 Dig gaar og ey forbi dend lange-nebbet Hieile(d),
 Naar hand paa Marken gaar og vil til Hunnen beyle,
 Den steen-udklemte Ild da tænder Krudet an,
 Og kører Haulen løsz paa baade Hun og Han.
 De snygge Ager-Høns du kand og tage vare,
 Indtil du griber dem udi din Fange-Snare;
 Hvor du og mercke kand, at den blaa-sortte Kaa(e)
 Udlegger Unger, der du passer ogsaa paa.
 Med Ord at sige: Du opagter Alting nøye,
 Og sparer ingen Fliid; Thi hvad som for dit Øye
 Kand komme frem aff det som er en hver tillat
 At fange, det er dig en Himmel-giffven Skat.

DU Guds Velsignelse aff Kornet ogsaa nyder,
 Den bedste Korne-Mark har arbeysomme Jyder;

-
- d) Hvor aff stor Mængde findis her og der i Jydland, og helst ved
 Holstbro; Hvilke Fugle ere fast ligesom Agerhøns, dog med
 lengere Been og Neb, og smallere Krop end Agerhøns.
 e) Som ellers kaldis Alicke.

Den lyvse-brune Roug, den hvide Haur' og Byg
 De og i Mengden har til hielp for Hunger-syg.
 Gud lønner deris Fliid, og Hvile-løse Hænder,
 Med rund Velsignelse, den de og vel anvender
 Paa Fattige og helst paa dem i Skolen gaar,
 Som nyder Smuler-Brød og mangen Ledske-Taar.
 Jeg uden Smigers skin vil for ald Verden sige,
 At Holstebro nep har i Gaumildhed sin Lige
 Mod Skole-børn, som er udaff Forældre sat
 Til Skolen, og aff dem ved Døden slet forlat.

DER jeg i unge Aar og motte Fader(e) slippe
 Ved Døden, siuntis vel Aldting at gaa til glippe,
 For mig og mine som da ilde blev udkast
 Fra Lykkens skiød og Brød, og bandt vor Skoe med Bast.
 Min Enkke moder(f) da begyndte strax at flytte,
 Bort fra sit Føde-stæd hen i en Kirke-Hytte,

---

e) Salig Her Eskild Eliæsøn Nepszager, fordum Sogne-Præst til Naur og Sijr Sogner¹⁾, i Jydland; Hvis Fader vaar Sl. Her Elias Eskildsøn, fordum Sognepræst til Nepszager og Bierre Sogner i Jydland, og den anden Præst sammesteds efter Reformationen.

f) Sidsel Kristensdaatter, som vaar Sl. Her Kristen Nielsøn Kier, fordum Sogne-Præst til Naur og Sijr Sogner hans Datter; Hendis Moder vaar Anne Jørgensdaatter, hvis Fader vaar Her Jørgen Jensøn, fordum Sogne-Præst til Naur og Sijr Meenigheder; Hans Fader vaar Sl. Her Jens Lönborg, fordum tiid og Sogne-Præst i Naur og Sijr, og dend første Lutherske Præst paa samme stæd.

¹⁾ Præsterækken i Navr, der på en tavle i kirken går tilbage til 1693, kan nu opføres lige fra reformationen: 1) Jens Lönborg, 2) Jørgen Jensen, 3) Kristen Nielsen Kjær, 4) Eskild Eliesen Nipsager, død 1667, 5) Sven Andersen Soderup, død 1693.

Dog i dend Angist vaar det hendis Siæle-Roe,
 At hun hos Bethel og Guds Huus dog kunde boe.
 For langt det blev, om Jeg ald hendis Nød skal skriffve,
 Jeg der med kunde snart de gamle saar opriffve,
 Som nu aldt lægte er, saa de er neppe kjendt,
 Den Galde har min Gud til lutter Honning vendt.
 Thi Enkens Sorg og saar Gud uden Plaster heeler,
 Hver Fader-løss hand og sin riige-hielp meddeeler,
 Det Jeg og har forsøgt for Aar fast Fiir' gang Fem
 I HOLSTEBROE, her slap min rette Meening frem.
 Der Jeg kuld-seylet vaar som Skibet uden Ankker,
 Naar storme-Bølgen dend paa alle Kandter bankker,
 Da viiste Himlen Mig en Hielpe-Haand, og Haun,
 Med Glæde og med Hielp mod ald min sorg, og saun.
 Thi der Hans Christensøn(g) hvis Been nu rolig soffver,
 Fornam dend Modgangs Strøm, ja mange Vande-voffer
 At offuerskylle mig, da gaff hand mig en Fiel,
 Paa hvilken Jeg til Land opflød fuld snart og vel,
 Jeg meener, at han gik med smukke Folk om Borde,
 Indtil Jeg endelig hos dennem spiise torde;
 Et Spiise-Kammer Jeg da fik i HOLSTEBROE,
 Og bedre blev opholdt end Jeg før kunde troe.
 Her Svend(h) den smukke Mand den Anstalt først be-
gyndte,
 Han som en Fader mig aff Hiertet altid yndte;
 Hans Aske æris skal; Hans Been skal være grøn;
 Hans Navn ey dør hos mig, som hand holdt for sin Søn.

---

g) Fordum en Vel-meriteret Rector i Holstebro Skole.

h) Fordum Sogne-Præst sammesteds¹).

¹) Se om dem side 111 og 149.

Her Christen¹⁾ som da vaar Medtienere i Ordet,
 En gammel Simon loed ogsaa brede Bordet
 For mig, nest effter ham Vel-ædle Christen Lind²⁾
 Gud vagte op, saa hand og fik det samme Sind.
 Hans Hustru, Dorethe, et Speyl for mange Qvinder,
 I Godheds Øffvelser ey gjorde nogen Hinder;
 Men loed i alle Ting en Moders Hierte see,
 For tiidlig blev det Lyvs udslugt ved Dødsens Blee.
 Tree smukke Handverksmænd, (i) tillige med Jens Krem-
 mer(k),

Hver sin Dag toeg mig an, saa Jeg det aldrig glemmer,
 Hvor underlig min Gud gaff rundelig mig Mad,
 Til ald Fornøyelse ved andres Bord og Fad.
 Min Svoger-Lægaard(l) Jeg og ikke her udsletter
 Udaff de Godis Tall; Thi hand endnu forletter
 Dend Byrde, som er for de svage Skuldre tung,
 Og for betrengte veed at løse for sin Pung.
 Jeg haffde nær forglemt min gamle Hendrig Hører(m)
 Hvis Kierlighed til mig endnu mit Hierte rører,
 Gud glæde ham for hver en Dag Jeg hos ham sad,
 Og læste i min Bog tiit meere end Jeg gad.
 Her Christen Soolgaard(n) nu Holszbrois Sogne-Herre,
 Vaar og blandt dem, som først mig skulde noget lære,

---

¹⁾ se s. 153. ²⁾ Kristen Kristensen Linde.

i) Willadz Skumager, Laurs Skumager, Matthiis Hattemager, Tree
 Gudfrygtige og Velhavende Dannemænd i Holstebro.

k) En Fornuftig og Fornemme Kiøbmand i Holszbroe.

l) Oluf Nielsøn Lægaard, Kiøbmand sammesteds.

m) I mange Aar Collega udi Holstebro Skole, og tillige Cantor.

n) Nu Ærværdig Sogne-Præst sammesteds, og Proust i Uldborrig
 Herredt.

Jep Soolgaard(o) ogsaa mig i fridske Minde staar,
 Thi Soolgaards Navn ey dør för Solen Ende faar.
 De som blandt disse Mænd i Herren ere døde,
 Vil Jeg med Graffve-skrift og Ære-Digt her møde;
 Og de som leffve end udaff de gode Mænd
 Skal finde mig til fortiente Ære vend.

I Fromme Hiertens Mænd, I Dydens egne Slegter,
 Aff Eders Godhed Jeg aldellis intet negter,
 Men lader det udgaa for alle Mand paa Prent,
 Og staa for allis syvn i Bogstaw-Ramme spendt.
 Gid Jeg mod Eders Bye og Børn dog engang kunde
 Ald Eders Dydighed forskyldte nogenlunde;
 Hvad Jeg kand tæncke der til Eders Ære hør,
 Jeg med min Mund og Pen skal sige til Jeg dør.
 Den Kirke, hvor Jeg sad, Guds Naade om at bede,
 Jeg ynsker, Himlen vil fra Ildebrand og Hede(p)
 Bevare, at hvor tiit end Ilden bliffver tendt,
 Guds Engle-Vagt maa da om Kirken være spendt.
 Det stæd i Skolen, hvor Jeg i de unge Dage
 Ved Lære-Mesters Foed fick Viiszdoms Kiærn at smage,
 Gud selv Lyksalig gjør, at Tak for hver en snert
 Jeg da aff Riiset fick, nu er det meget kiert.
 Gud mine Lære-Mænd i Himmerige glæde,
 Som offte kom mig til min Udyd at begræde;
 Gud fryde dem, for hvert udpersset Øye-Taar,
 Ved Vellyst-strømmens Vand, som aldrig Ende faar.

-
- o) Fordum en berømmelig Rector i Holszbroe, udi hvis Tiid saavel som i Sl. Hans Christensøns Tiid Skolen stooed i største Floer.
 p) Nogle gange har Gud hiemsøgt Byen med Ildebrand, dog altid naadig bevaret baade Kirken og Skolen.

I Prise-værdig Folck,(q) som udi Byen findis,
 Gid Lykkens Gylden Traad paa Eders Teen maa spindis!
 Gid I paa Tage(r) Sand maa træde immer fort,
 Og for hver vel-fortient opladis Ærens Port.
 Gid I i Lykkens Vogn maa om i Verden age,
 Saa Eders Fred og Floer maa vare alle Dage!
 Gid hver ved HErrens Frygt maa faa sin Hiertens Lyst,
 Og frelses fra en hver Ulykkis Regne-Dyst.
 Saalænge Vandet kand i Eders Aa omflyde,
 Skal Gud sin Naade og Velsignelse nedgyde;
 Saa lenge der er Pind og Pæl i Holstebro,
 Skal Lykken ey sin Gunst fra Eder slet bort-snoe:
 Saa lenge slibrig Fisk i Vandet kand omsmutte,
 Skal Gud Velsignelser i Eders skiød nedputte,
 De Faderløse som I Eder tager an,
 Skal Gud belønne med sin Naade-Himmel-Man.
 De Enkker som I ey til Misztrøst vil bedrøffve,
 Men heller Miskundhed imod dem daglig øffve,

---

q) Borgemester Knud Nielsön, Borgemester Kristen Nielsön, denne itzige Rector i Skolen, Peder Tøgersön. Laurids Ibsön, Søffren Ibsön, Mr. Niels Raun, Peder Busk, Peiter Kekkebeen¹⁾, Christen Andersön Byfoget, Albert Nielsön Byskriffver; og sær-delis Christen Lind til Steenomgaard, Oluf Nielsön Lægaard, Mikkal Skalstrup, Peder Madszön, Christen Nörager, Eggert Andersön, Christen Stephansön og hans Broder Milter Hansen²⁾. Ja Alle og Enhver, Rige og Fattige, være udi dette mit Lyck-Ynske inde-sluttete.

¹⁾ De 5 sidstnævnte synes at have været hørere. Kægeben kaldes endog et sted rektor.

²⁾ De 7 sidstnævnte vare købmænd.

r) Tagus er en Floed i Lusitania, som berømmes hos Poeterne aff sit gyldene Sand. Her følger en del latinske sitater.

Dend Gierning skal dend Gud, som udi Himlen boer,
Belønne bedre end I selfver endnu troer.

Thi farer her med vel, I Hæderlige Præster,
Og smukke Borgere; hvad denne gang end rester
I min Tacksigelse, og skyldig Ære-Digt,
Skal nok fuldkommis; Thi Jeg mindes vel min Pligt.
Stat Kirke udi Floer; Bliff Skole med hver Poge
Velsignet udaff Gud, gid han sin Naade-Loge
For dig oplade vil, at hver Brød-betle-Søn
Maa finde Smuler for sin ydmygst sukke-Bön.
Hvers Huus opfylde Gud med daglig Brød til Føde;
Hvers Lade proppe Gud med Kierne-fulde Grøde!
Hvers Kielder være fuld med Forraad udaff Mad,
Ald Naade, Lykke, Floer hver møde udi Rad.

Far vel saa Holstebroer med Fattige og Rige,
Hvad Jeg kand til din Roes her efter mere sige,
Skal ikke bliffve glem^t); Tag dette først kun hen,
Og vendt dig meere sligt fra din Trofaste Ven.

*Elias Eskildsön Naur,
Vice-Rector Reg. Schol. Othin.*

---

¹⁾ Om Navr har holdt sit her to gange udtalte løfte, kan ikke siges, da kun dette digt har været at opdage. Idet jeg gör Navrs hjærtelige ønsker til mine, indfried jeg hans løfte: Min bog være et ord fra ham og fra alle dem, som kærlig have systlet med din historie! Bevar os minderne, der er velsignelse ved dem!

Navrs bog slutter med to temmelig ringe lykønskingsdigte, et latinsk og et dansk, begge af Johannes Olavius, sognepræst i Randers, begge dateret 10de og 13de Juni 1687.

XII.**Brevskaber.**

1. *Keld Digsmeds brev af 1510.* „Alle Men dette Brev see eller høre lesis, kundgjøre jeg Kjeld Olufsson Digsmed, Præst og Vicarius i Viborg, med dette mit aabne brev, at jeg i min veltykt frie Villie og velberaad Hoff og fuld Samtykke, haver givet, undt, skiødt, opladt, og med dette mitt aabne Brev giver, under, skjøder, oplader og afhænder fra mig og mine arvinger og til den Helligaands Huus i Aalborg, min Gaard i Holstebro, som jeg har arvet effter min kjære Broder, Hr. H. Poulsson i Borbierig, hvis Sjæl Gud haver; hvilken Gaard, som ligger i forskrevne Holstebro, næst Norden op til Aaen, Vesten ved forskrevne den Hellig Aands Huuses Voninge indtil Provst Clauses Gaard, og Nør indtil Præste-Gylle Gaard, som kaldes Fuelsang, med Huus og Jord, som er Salshuus, det Vestre muret Herberg, Ladehuus, Fæhuus, Abbelgaard og Kaalgaard, i Længde og Brede som forskrevne Gaard nu forefunden er og jeg i haffvende Være haver, intet undtagen, at have, eie, nyde, bruge og beholde til evindelig Eiendom for mig og forskrevne min kjære Broder, Hr. H. Poulsons, Hr. Christen Lausens, min Faders og Moders, Søskinds og Venners Sjæle, og alle Christne Sjæle, saa at forskrevne Sjæle skal nyde alle gode Gjæringer, Messer, Gudstienister, Almisgiæringer og alle andre Velgiæringer som skee i vort Closter og i ald den Hellig Aands Orden til evig Tid, og Prior og Brødre i forskrevne Closter skal hvert Aar til Dom. ved St. Bartholomæi Dags Tid holde en Begiengelse med Messer og Vigiliis for

min Sjæl og alle forskrevne Siele. Thi tilbinder jeg mig og mine Arvinger at frelse og fuldkommeligen tilstaae forskrevne den Hellig Aands Huus i Aalborg fornævnte Gaard, Huus og Jord for hver Mands Tiltale som derpaa kan tale med Rette, og kiendes jeg mig eller mine Arvinger ingen Deel eller Rættighed at have i fornævnte Gaard efter denne Dag. Til ydermere Forvaring og bedre Beviisning henger jeg mit Indsegl nedenfor dette mit aabne Brev, med flere Hæderlige Mænds Indsegler, som jeg kjærligen beder besegle med mig, som ere mine kjære Broder Sønner, Hr. Jesper Jensson, Hr. Jens Jensson, Caniker, Kristen Albertsön, Borgemester i Viborg, Abraam Hagenson, Borgemester i Aalborg og Seuerin Jensen, Raadmand ibid. Givet i Viborg, Aar efter Guds Byrd Tusinde Fem Hundert og det Tjende, den Torsdag nest efter Midfaste etc. (Hofm. Fund. Tom. IX App. Rep. p. 28.). — Kristen Lausen, som her nævnes, er måske præsten af dette navn, og H. Poulson var måske en broder til Peder Poulsen Kynde.

2. *Af Kr. III. brev af 1542 til Helligåndshuset i Ålborg. . . .* „Vii haffue oc taget en aff Hospitalis Gaarde i Vor Kjøbstadth Holstebro, och lagdt Sognepræsten och hans Efterkommere till en Præste-Gaard.“¹⁾

3. *Udtog af Karen Solgårds i året 1742 gjorte sidste codisil.* „Lovet at forære til Holstebro-Byes Fatige, som det Sted jeg først har seet Verdens Lys, en Capital af 1000 Rdl, som min Villie og Begjæring er, at min kjære Søn formaaer Stiftamtmanden og Biskopen, som Höyeste Øvrighed der over Staden, til at imodtage efter min Død, for at see imod god Prioritet og Rente

¹⁾ Hofm. Fund. T. IX. App. Rip. p. 28.

udsatte, saaledes at Frugten deraf hvert Aars Michaelis til de meest fattige Enker og Huus-Arme, samt Faderløse Börn kan vorde distribueret.“ (Hofm. Fund. Tom, IV p. 556).

„Forærer jeg til Holstebro Kirke de 11 Agre der paa Marken . . . ; desforuden forærer jeg til bemældte Kirke 200 Rdl. Cour. efter min Død at blive betalt med den Clausul og Condition, at imod Kirken oppebærer Intraderne af Agrene og disse 200 Rdl., dend da derimod bestandig holder min Begravelse sammesteds udi goed og forsvarlig Stand, saa den ikke forfalder . . . . Ligesaa vil jeg, at den Stoel udi Kirken, som af min salig Mand er bekostet, skal forundes Andreas Hansen Farver i Holstebro, imod at hand, eller hvo efter ham samme Stoel maatte forundes at bruge, skulle være forpligtede bestandig at besørge min Begravelse udi een smuk, renlig Stand vedligeholden. (Kirkens Regnskabsbog Nr. 4).

4. *Niels Jakobsens gavebrev.* „Jeg Niels Jakobsen, forhen Kjøbmand og Forligelsescommissær i Holstebro skænker herved og bortgiver til Holstebro Kirke den Summa 200 Rdl. S. M., hvilken Capital mine Arvinger eet Aar efter min Død skal udrede af mine efterladte Ejendomme til bemældte Kirke. I det jeg offerer denne Gave til gudeligt Brug, som et ringe Tacknemeligheds-bevis for de mange Velgierninger jeg har oppebaaret i Holstebro, er det tillige min udtrykelige uforanderlige Villie; at Inspektionen for Kirken, stedse saavidt mueligt, skal drage Omsorg for ovenmeldte Capitals Sikkerhed saaledes, at denne uformindsket kan føre navn af det Jacobsenske Légat, hvis Renter aarligen for bestandigt, tilflyde Kirkens Casse. Saaledes bekræftet under

min Haand og Segl. Holstebro den 2den Sept. 1818. N. Jacobsen (L. S.).“ (Kirkens Regnskabsbog Nr. 8).

5. *Af Thomas Kristian Brevigs gavebrev af 9de juli 1797.* „Ligesaa skjænker og giver jeg herved til Holstebro danske Skoleholders Løns Forbedring den Summa 400 Rdl.“ (Når Ellen Larsdatter sl. Borchs dør) „skal Skoleholderen heri Byen aarlig af Kapitalen nyde Renten, hvilket uryggelig til evig Tid skal staa ved Magt.“ (I apoteker Fabers værge).

6. *Af Ellen Larsdatter, købmand Borchs enkes gavebrev af 7de oktober 1797.* „Ligesaa skjænker og legerer jeg herved til Holstebro danske Skoleholders Løns Forbedring den Summa 400 Rdl., . . . af hvilken Kapital Skoleholderen heri Byen aarlig skal nyde Renten til hvert Aars Juni Maanedes Udgang og saaledes skal det dermed forholdes til evig Tid. (I sammes værge).

7. *Kristian den fjerdes Gavebrev af 23. nov. 1630,* hvorved han skænker byen Holstebro bispegaard, findes i afskrift på byfogedkontoret.

Tillæg og rettelser.

Side **8**, kirkegården indeholder 62,620 □ al. og udgør $4^{6720}/_{14000}$ td. land; **10**, H. K. Bertelsen g. Henriette Petrine Eyndhoven; **11**, ligkapellet indviedes 19de august 1871; **15**, linie 24 Østerlangtoft er P. Schandophs legatjord; **23**, 1, presterhugormen (V. prester); **23**, 6, Som en mærkelighed tilføjes, at særlingen, Gudman Krog, i 12 somre fedede en galt, som han sultede i ligeså mange vintre; **36**, 1, Denne ildebrand var forudsagt af Hans Kjær, som af frygt for den solgte sin gård (Brask); **36**, 12, i krigen 1643—45 tog Slangbusk vore våben; **56**, 10, tilføjes Povl Jul (1470); **56**, 20, 1682; **76**, 22, købmænd; **82**, Vaabenbr. stiftelsesdag er 28de oktober 1866; **88**, 20, G. N. Mørk døde 1804; **88**, 27, (1. Ane Gurine Berg, 2. Johanne Petrine Stenstrup, osv.); **89**, 12, F. II; **89**, H. Mülmann indsættes som læge nr. 3, og **90**, H. Schrøder opføres som første prakt. læge; **90**, 28, M. S. Smith født 20de april; **91**, Johan Henrik Krabedil fik privil. at anlægge et apotek i Holstebro, dateret 11te desember 1715; **91**, Henrik Mülmann (g. 1725 K. S. Hofmann, Krabedils enke og Peder Matias v. Ahlens stedatter) fik privilegium 16de desember 1729. Deri hedder det, at apot. må forestås af en provisor og at det er forbudt købmændene i Holstebro, Ringk. (fik apot. 1749) og Lemvig (fik apot. 1813), så og de såkaldte Avsburgere, Nürnbergere og Tabuletkræmmere at forhandle apotekerverer. M. afhændede ap. mellem 1749 og 52. Hofm. ejede Ringk. apotek 1752—69; **92**, F. L. Faber fik priv. 5 sept. 1856; **98**, 20, XII; **102**, Guld-

agers enke hed Margr. Kås; **102**, 7, „med kældere“ udgår; **103**, Elias Jakobis kone hed Marie Helene Sofie Hjelmkrone; **104**, Ejler Abel; **105**, Baltasar de Botler opføres som den første sagfører; **125**, 16, S. H. H. S. W. 3: Salig Hans HanSen Wulf.

Hellig Jörgens billede (s. side 29—30).

Indhold.

I. Byens omgivelser.

- 1) *Byens beliggenhed*, s. 1.
- 2) *Byens omgivelser*, s. 2: Møller, 2; gårde, 3; bane-
gård, 3; graverbolig, 4; fattiggård, 4; plantage 5;
skydeplads, 6; Eyndhovens anlæg, 6; „Lunden“, 7;
kirkegård, 8; ligkapel, 8, 11 (130); graver, 10 (157);
takst for graver, (10) og kirke, 10 (130); ligbærere,
10; ligvogn, 11 (130); brønd, 11; „Anlægget“, 11;
„Nøjsomhed“, 12; haver 13.
- 3) *Byens distrikt udenfor dens porte*, s. 13: Grænser
13; marker, 14; marknavne 15; fladeindhold, 16; be-
skaffenhed, 16; højdepunkter, dale, 17; hartkorn, 18,
19; ejere, 18; udsigt, 20; værd, 20; veje, 20.
- 4) *Metereologiske og klimatiske forhold, favna og flora*,
s. 21: Varme, 21; regn, 21; torden, 22; favna, flora, 23.

II. Byen.

- 1) *Navn, oprindelse, våben, segl, faner*, s. 23: Navn,
23; oprindelse, 27, 33; ælde, 28; våben, 28; faner,
29, 30; segl, 29.
- 2) *Byen betragtet som by*, s. 30: Kårt, tegninger, 31;
gader, 31, 36; gadenavne, 32; torve, 32; porte, 31;
32; forklaring til kårtene, 31, 32; størrelse, 33;

brandsummer, 34; ildebrande, 35; fjendlige besøg, 36; bygrund, 36, 19; vandløb, 37; broer, 37, 39; brønde, vand, 39.

III. Samfundet.

- 1) *Indbyggerne*, s. 39: Folkemængde, 39; viede, fødte og døde, 40—46; sundhedstilstand, 47; smitsomme sygdomme, 47; næringsmidler, 49; sjælelig tilstand, 49; bekendte mænd, 50; gamle familier, 51; åndelig tilstand, 51; moralsk tilstand, 52; mod, tapperhed, 53; dekorerede, 53; formueforhold, 53; selskabelighed, forlystelser, 54; gamle rettigheder (privilegier), 54.
- 2) *Bestyrelse, bestillingsmænd, besiddelser, indtægt og udgift*, s. 55: Det ældre byråd, 55; borgmestere (104) og rådmænd, 56; borgerrepræsentation og det yngre byråd, 56; „Vedtægtens“ I, 57; bestillingsmænd, 59 (106); „Vedtægtens“ IV, 59; ejendomme, 60; formuegæld, kapitaler, 61; byskat, kærnerskat, 61; indtægtskat, 62; kærnerk. regnskab, 63; uddrag af regnsk. 1842—46, 65; ligninger på ejend., næring, formue og lejlighed, 66; skatteevne, 66; valgberettigede til tingene, 67.

IV. Indbyggernes næringsveje.

- 1) *Agerbrug, havedyrkning, fiskeri, jagt*, s. 67: Agerdyrkning, 67; jordbrugere, sædskifte, udsæd og indavl, 68; kvægbesætning og -forsikring, 69; dyrlæger, 69; havedyrkning, 70; fiskeri, jagt, 70.
- 2) *Handel og varers omsætning*, s. 71: Handelstilstande, 71; handelsveje, 72; opbud, 73; opland, 73; ind- og udførsel, 73; skibsfart, 74; købmænd, 75; Struer

havn og regnskab, 76; handlende, gæstgivere, værts-husholdere, 76.

- 3) *Produkters forarbejdelse for så vidt det ikke sker ved håndværksdrift*, s. 76: Fabriker, 76; brænderi, bryggeri, farveri, jærnstøberi, 77; lysestøberi og vatfabrikation, 78.
- 4) *Håndværksdrift og anden slags næringsvej*, s. 78: Gilder og lav, 78; jordbrugere, 78; handlende, 78; håndværkere, 79, 81; betjente og embedsmænd, 80; håndværkerforeningen, dens skole, syge- og lånekasse og brugsforening, 81; skyttekreds, 82; våbenbrødre, 82; ligkasse, 82.

V. Indretninger og foranstaltninger.

- 1) *Torvedag, markeder, spare- og lånekasse*, s. 82: Torvedag, 82; markeder, 83; spare- og lånekasse, 84; sparekasselegat, 86
- 2) *Post-, befordrings- og telegrafvæsen*, s. 87: Postvæsenet, 87; forsendelser, 88; postmestere, løn, kontor, 88; hoteller, 88; telegrafkontor osv., 89; jærnvejstog, 89.
- 4) *Medicinalvæsen og sundhedspleje*, s. 89: Lægevæsen, læger, 89 (218); læge- og jordemoderdistr. og løn, 91; apotekervæsen og apotekere, 91 (218); apotek, 92; sygepleje, 92; sygstue, 93.
- 4) *Foranstaltninger til trængendes understøttelse og gensidig hjælp*, s. 93: Fattigv. historie, 94; forsørgelsesmåde, 95; spisereglement, 95; kreaturhold, 97; ud-sæd, 97; legat, 97; regnskab, 97; legater, 98; de fatiges kasse, 100; velgørenhedsselsk. 100.
- 5) *Retsplejen og foranstaltninger til den offentlige Sikkerhed*, s. 100: Stadsret, sandemænd, nævninger, 100;

- råd- og domhuset, 101; fogder, 102; byskrivere, 103, 4; borgmestere, 104; løn, 104; byting, 105; forligelsesk. 105; sagførere. 105 (219); borgervæbning, bygningskom., 106; politikorps, ringning, 106 (163); brandkorps, tromme, kaptajner 107; arkiver, 107.
- 6) *Undervisningen og hvad der hører til den sjælelige dannelse*, s. 107: Latinskolen og dens velgørere, 108; lønninger, 109; rektorer, 111; hørere, 112; borgerskolen, 112; dansk skoleholder, 113; ordning, 113, 117; bygningens historie, 113, 117; lærerne, 114—116, 117; lønninger, 116; legat, 117; undervisningen, 118; regnskab, 119; private skoler, søndagssk., 120; skydeskole, 120; bogsamlinger, boglader, 120; bogtrykkeri, avis, 121.
- 7) *Den offentlige gudsdyrkelse og hvad dermed står i forbindelse*, s. 121: Hedenskab, kristend. og reformat. indførelse, 121; gl. kirkegård, 122; kirken, 123; dens ydre, 124; begravelser, 125; tårnets indre, 129; klokkerne, 129; takst for klokkerne, 130; orgelet, organister, 131; kirkens indre, 132; stole, 133; lampetter, kroner, 135; minder, 136, 43, 58; dåb, skriftestol, 138; alteret og dets prydelser og kar, 139; altertavlen og dens historie, 140; Meldals tavler, 145; præster, 147; kapellaner, 153; kordegne, 156; klokkere, 157; prædikestolen, 157; reparationer, 162; gudstjenestens ordning, 162; ringning, 163 (106); ofring, 163; kirkebøger, protokoller, brevskeber, 164; legater, 164; ejendomme, ejer, 166; regnskab, 166; annekser, 168; lønninger, 169; præstegård, 171.

VI. Skatte- og toldvæsen.

- 1) *Skattevæsen*, s. 172: Skattev. historie, 172; bygnings-

afgift, landskat, 173; bankrente, rangskat, brandpenge, 174; amtstuedistrikt, 174; amtsforvaltere, 174; lön og kontorhold, 175; skatteoversigt, 175.

2) *Toldvæsen*, s. 176; *Toldembedsmænd*, 177.

VII. Kapelmark.

1) *Kapellet*, s. 178.

2) *Syssellinget*, s. 179: tingstedet, 179; tingtid, 181; lænsmænd, 182.

VIII. Fuglsang og dets omgivelser.

1) *Holstebro slot*, s. 182, 189; *Kongebesøg*, 183, 191; *Erik af Holstebro*, 184.

2) *Helligåndshuset*, s. 184, 189; *Duebrødre*, de hvide søstre, 185.

3) *Holstebro provstegård*, s. 185; *Gamle præstegård*, 186, 188.

4) *Holstebro præstegildegård*, s. 186; *Fuglsang*, 186.

5) *Kæld Digsmeds gård*, s. 186; *Forklaring til kærtet*, 189.

IX. Holstebro bispegård og dens barfred.

1) *Holstebro bispegård som bispegård*, s. 190.

2) *Holstebro bispegård som kongsgård*, s. 191: *Læns-mænd*, 191.

3) *Holstebro-Bisgård*, s. 193.

4) *Holstebro bispegårds barfred*, s. 194.

X. Sagn og historie.

Den hvide jomfru, s. 196; *Palle Dyres ligskare*, s. 197; *Kristen Linde*, s. 198; *Karen Solgård og hendes 4 mænd*, s. 199; *familierne Solgård, de Linde og de Jermin*, s. 202.

XI. Erik Navrs ære- og takkedigt, s. 203.**XII. Brevskaber.**

1) *Kæld Digsmeds Gavebrev*, s. 214; 2) *Kr. III. gavebrev*, s. 215; 3) *Karen Solgårds kodisil*, s. 215; 4) *Niels Jakobsens gavebrev*, s. 216; 5) *Brevigs* og 6) *Borchs gavebreve*, s. 217; 7) *Kristian den IV. brev om bispegården*, s. 217. Dette brev, der lægger bispegården og dens jorder ind under byens frihed, gør byen til fæster, men ikke til ejer; ti endnu 1696 sad Robert Rinds enke, Katrine Efertsdatter, som kongens fæster, og 15de juni 1697 solgte Kr. V gården til Bolle Luxdorff, som 3dje april 1698 tilskødede Peder Tøgersen Hvass den. Hvass udstykkede gården (Kalenus har ikke ejet den). Ifl. grundtakstkommisjonsprotokollen (6te avg. 1792) skal „Bispegårds jord fremdeles og for bestandig være fri for at tage del i Holstebro bys skatter . . . , derimod skal de bestandig henligge under Holstebro og må ej derfra afhændes eller derpå bygges“.

Tillæg og rettelser, s. 218, Kr. III privilegium af 1552, Fr. IV konfirmation af 1648, Peder Skrivers brev af 1629, Karen Lunges brev af 1636, Hans Resens breve af 1620, hvori han giver latinskolen del i gård og mark i Holstebro, og 1625, Kristence Juls brev af 1641 og Marg. Ranzaus brev af 1643, som jeg har funden i afskrifter, ere afgivne til byrådets formand tilligemed Lux-

dorph-Hvass's skøde og udskrift af grundtakstprotokollen for 6te avgust 1792; *hellig Jörgens billede* efter den bedste tegning, som haves, s. 219. Broen hører ikke med til hans billede, men vel til byens (ny) våben (se s. 29—30); *indholdsfortegnelse*, 220—25; *litograferede kært og tegninger* til side 14, 15, 29, 32 og 182.
